

**ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN  
TUOMIOISTUINTEN LAATUHANKKEEN  
TYÖRYHMÄRAPORTEJA IX**

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke

Toimituskunta:

Harri Mäkinen, Jyrki Määttä, Antti Savela,  
Heikki Sneck, Maarit Tukiainen ja Kari Turtiainen.

Toimittaja: Antti Savela

Kannen suunnittelu ja taiton toteutus:  
Studio Ilpo Okkonen Oy

ISBN 978-951-53-3072-7 (nid.)

ISBN 978-951-53-3073-4 (pdf)

ISBN 978-951-53-3074-1 (HTML)

ISSN 1458-9702

Gummerus Kirjapaino Oy 2008

**ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN  
TUOMIOISTUINTEN LAATUHANKKEEN  
TYÖRYHMÄRAPORTTEJA IX**

## Sisältö

<b>Lukijalle</b>	<b>10</b>
<b>1. LAATUPÄIVIEN AVAUSSANAT</b> (Esko Oikarinen)	<b>13</b>
<b>2. MENETTELYSTÄ KUULTAESSA LASTA OIKEUDENKÄYNNISSÄ</b>	<b>21</b>
2.1 Yleistä	22
2.2 Menettelystä huoltoasioissa	22
2.2.1 Johdannoksi	22
2.2.2 Lapsen kuuleminen sosiaalilautakunnassa	24
2.2.2.1 Vanhempien kyselysoikeuden toteuttaminen lautakunnassa	26
2.2.2.2 Lapsen iän vaikutus selvitystyöhön	27
2.2.2.3 Sosiaaliviranomaisen toiminnasta	27
2.2.2.4 Menettelytapatoivomuksia	28
2.2.3 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa	29
2.2.4 Menettelytapaehdotukset tuomioistuimessa kuulemiselle	30
2.2.5 Lopuksi	32
2.3 Huoltoasiatyöryhmän suositukset	33
2.4 Lapsen kuuleminen rikosasioissa	33
2.4.1 Yleistä	33
2.4.2 Lapsen kuulustelemisesta esitutkinnassa	35
2.4.3 Lapsen kuulustelun valmisteleminen tuomioistuimessa	37
2.4.4 Lapsen kuulustelu pääkäsitellyssä	39
2.5 Rikosasiatyöryhmän suositukset	42

<b>3. TULKKAUS JA KÄÄNNÖKSET OIKEUDENKÄYNNISSÄ</b>	<b>45</b>
3.1 Työryhmän tehtävä ja sen toteuttaminen	46
3.2 Keskeisimmät kielelliset oikeudet tuomioistuimissa	46
3.3 Oikeudenkäyntiasiakirjojen ja toimituskirjan kääntäminen	49
3.3.1 Rikosasiat	49
3.3.1.1 Oikeudenkäyntiasiakirjat	49
3.3.1.2 Toimituskirjat	50
3.3.2 Siviili- ja hakemusasiat	51
3.3.2.1 Oikeudenkäyntiasiakirjat	51
3.3.2.2 Toimituskirjat	51
3.3.3 Oikeus viralliseen käännökseen	51
3.4 Oikeustulkkauksesta (tulkkausetiikka ja tulkkaustekniikat)	52
3.5 Tulkkauksen järjestäminen	54
3.6 Puhelintulkkauksesta	55
3.7 Oikeussalityöskentelystä	56
3.8 Työryhmän suositukset	57
<b>4. MALLIVALITUS JA VASTAUS HOVIOIKEUTEEN</b>	<b>61</b>
4.1 Johdanto	62
4.2 Tilastotietoja	63
4.3 Valituksissa ja vastauksissa havaittuja ongelmia	64
4.3.1 Valitusten pituus ja jäsenitelemättömyys	64
4.3.2 Pääkäsitelypyynnön perustelevinen	65
4.3.3 Todistelun ilmoittaminen	66
4.3.4 Vastaamatta jättäminen	67
4.4 Valitus	67
4.4.1 Asiakirjan nimi	67
4.4.2 Valittajaa koskevat tiedot	67
4.4.3 Juttua koskevat tiedot	68
4.4.4 Vastapuolta koskevat tiedot	68
4.4.5 Vaatimukset hovioikeudessa	69
4.4.6 Perusteet	69
4.4.7 Juridinen argumentointi	71

4.4.8	Pääkäsitteilypyyntö	71
4.4.9	Todisteet ja todistusteemat	72
4.4.10	Todistajaa koskevat lisätiedot	74
4.4.11	Muut ilmoitukset	74
4.5	Vastaus	75
4.5.1	Asiakirjan nimi	75
4.5.2	Vastauksen antajaa koskevat tiedot	75
4.5.3	Suhtautuminen muutosvaatimukseen	76
4.5.4	Perusteet	76
4.5.5	Suhtautuminen pääkäsitteilypyyntöön	76
4.5.6	Todisteet ja todistusteemat	77
4.6	Suosituks	77
4.7	Mallivalitus ja -vastaus	78

## **5. RIKOSPROSESSIN JULKISUUS ESITUTKINNASSA, SYYTEHARKINNASSA JA PAKKOKEINOASIOISSA 87**

5.1	Yleistä	88
5.1.1	Työryhmän aihe ja aiheenrajaus	88
5.1.2	Normipohja ja ohjeistukset	88
5.2	Esitutinnan julkisuus	89
5.2.1	Esitutkinta-asiakirjojen julkiseksi tulemisen ajankohta ja julkisuuden ulottuvuus	89
5.2.1.1	Yleisöjulkisuus	89
5.2.1.2	Asianosaisjulkisuus	91
5.2.1.3	Asianosaisen salassapitovelvollisuus ja tutkinnanjohtajan salassapitomääräys	92
5.2.2	Rikostutkinnan rekisterit, henkilötunto- merkkítiedot ja tunnisteet	92
5.2.3	Kenttä- ja hälytystoiminnan rekisterien julkisuus	93
5.2.4	Tietojen antaminen esitutkinta-asiakirjoista oikeudenkäynnin alkamisen jälkeen	94
5.3	Pakkokeinoasioiden julkisuus tuomioistuimessa	94
5.3.1	Yleistä	94
5.3.2	Muut kuin salaiset pakkokeinoasiat	95
5.3.2.1	Oikeudenkäynnin perustietojen julkisuus	95

5.3.2.1.1	Yleistä	95
5.3.2.1.2	Asianomistajan henkilöllisyyden määrääminen salassa pidettäväksi	96
5.3.2.1.3	Turvapaikan hakijan henkilöllisyyden määrääminen salassa pidettäväksi	97
5.3.2.2	Suullisen käsittelyn julkisuus pakkokeinoasioissa	98
5.3.2.2.1	Juttuluettelo	98
5.3.2.2.2	Pakkokeinoistunnon julkisuus	98
5.3.2.3	Oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus	100
5.3.2.4	Pakkokeinoratkaisun julkisuus	100
5.3.3	Salaiset pakkokeinot eli ns. telepakkokeinot	102
5.3.3.1	Ankara salassapitovelvoite	102
5.3.3.2	Istuntojärjestelyt	103
5.3.3.3	Julkiseksi tulemisen ajankohta	103
5.3.4	Julkisuutta koskevan kysymyksen käsittely, ratkaiseminen ja dokumentointi	104
5.4	Syyteharkinnan julkisuus	105
5.4.1	Diaaritiedot	105
5.4.1.1	Yleistä	105
5.4.1.2	Diaaritiedon julkiseksi tulemisen ajankohta	106
5.4.1.3	Salassapidettävät diaaritiedot	107
5.4.2	Haastehakemuksen julkiseksi tuleminen	107
5.4.3	Syyttämättäjättämispäätöksen ja rangaistusmääräyksen julkisuus ja julkiseksi tulemisen ajankohta	107
5.4.4	Poliisin ennakoilmoitus syyttäjälle	108
5.4.5	Esitutkinnan rajoittaminen	108
5.5	Yhteenvedo suosituksista	109

## **6. PERUSOIKEUSJÄRJESTELMÄ JA OIKEUSLAITOS (Ilkka Saraviita) 113**

6.1	Johdanto	114
6.2	Perusoikeusjärjestelmän infiltroituminen Suomen oikeuslaitokseen	114

6.3	Perusoikeusjärjestelmän ja oikeuslaitoksen integrointi	121
6.4	Toteutustekniikat	124
6.5	Perusoikeussäännöksistä lainkäyttötoiminnassa	134
6.6	Perusoikeudet ja prosessin johtaminen	137
6.7	Perusoikeudet syyttäjän toiminnassa	140
6.8	Asianajajista	140

## **7. PERUSASIOITA OIKEUDENKÄYNNIN OIKEUDENMUKAISUUDESTA (Laura Ervo) 143**

7.1	Oikeudenmukaisuus on diskurssia	144
7.2	Oikeudenmukaisuus on kontradiktorisuutta	144
7.3	Oikeudenmukaisuus on jämääkkyyttä	146
7.4	Oikeudenmukaisuus on todistelun luotettavuuden testaamista	151
7.5	Oikeudenmukaisuus on suullisuutta	158
7.6	Oikeudenmukaisuus on perustelemista	160
7.7	Oikeudenmukaisuus on syytetyn oikeuksia	162
7.8	Oikeudenmukaisuus on tekniikkalaji	166

## **8. PROSESSIN KESTON HUOMIOON-OTTAMINEN LAINKÄYTTÖRATKAISUSSA (Mia Mari Spolander) 169**

8.1	Prosessin joutuisuudesta	170
8.1.1	Joutuisuus prosessin laatuvaatimuksena	170
8.1.2	Joutuisuusvaatimuksen normatiivinen perusta	171
8.2	Velvollisuus tarkkailla prosessin kesto	173
8.2.1	Viranomaisten tarkkailuvelvollisuus	173
8.2.2	Asianosaisen tai hänen avustajansa rooli	175
8.3	Oikeudenkäynnin keston arviointikriteerit	176
8.3.1	Jutun laatu ja vaikeusaste	176
8.3.2	Osapuolten toiminta	178
8.3.3	Viranomaisten toiminta	179



8.3.4	Kohtuuttoman kestoajan huomioiminen ratkaisun perusteluissa	180
8.4	Hyvitys prosessin kohtuuttoman pitkästä kehosta	182
8.4.1	Yleisiä periaatteita	182
8.4.2	Hyvitysmahdollisuudet siviiliprosessissa	183
8.4.3	Hyvitysmahdollisuudet rikosprosessissa	184
8.4.4	Jälkikäteiset hyvitysmahdollisuudet	185
8.5	Lopuksi	186
<b>9.</b>	<b>EUROOPPAOIKEUDEN TERMISTÖ</b>	<b>189</b>
	(Heikki E. S. Mattila)	
9.1	Ulkomaisten termitiedon tarve	190
9.1.1	Eurooppaoikeuden kehitys	190
9.1.2	Käännösten laatuongelmat	191
9.2	Juridisen kääntämisen virhelähteet	192
9.2.1	Oikeusjärjestelmien käsite-erot	192
9.2.2	Termien harhaanjohtavuus	193
9.3	Eurotermistön hankaluudet	196
9.3.1	Ranskalainen tausta	196
9.3.2	Monimutkaisuus	197
9.3.3	Sekoitettavuus	197
9.3.4	Epäjohdonmukaisuus	198
9.3.5	Monikielisen tulkinnan vaatimus	199
9.4	Kieli- ja termitiedon lähteet	200
9.4.1	Oikeuskulttuurisen yleistiedon merkitys	200
9.4.2	Juridiset tietosanakirjat	201
9.4.3	Selittävät oikeussanakirjat	201
9.4.4	Käännössanakirjat	202
9.4.5	Eurotermien lähteet	204
	<b>Summary</b>	<b>206</b>

## Lukijalle

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke aloitettiin vuonna 1999. Hankkeen tavoitteena on parantaa ja kehittää tuomioistuinten työtä niin, että oikeudenmukaisuus toteutuu, oikeudenkäynti on reilua, ratkaisut ovat lainmukaisia ja hyvin perusteltuja ja tuomioistuinten palvelut ovat myös kustannustensa puolesta ihmisten saatavissa.

Vuosi 2007 oli laatuhankkeen yhdeksäs toimintavuosi. Se toteutettiin aikaisempina vuosina hyväksi koetuin työtavoin. Laatutyöryhmät työstivät heille annettuja kehittämisteemoja. Syksyllä pidetyillä laatupäivillä laatutyöryhmien työt esiteltiin, niistä käytiin keskustelua ja asetettiin laatutavoitteet vuodelle 2008. Täydennyskoulutusosiossa paneuduttiin perus- ja ihmisoikeuksia koskeviin kysymyksiin.

Käsillä oleva julkaisu sisältää Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten yhdeksänsillä laatupäivillä Kuusamon Rukalla 22.–23.11.2007 esitellyt neljän vuonna 2007 toimineen laatutyöryhmän loppuraportit. Ne perustuvat tuomareiden ja työryhmissä mukana olleiden syyttäjien, julkisten oikeusavustajien, asianajajien ja tutkinnanjohtajien työryhmissä ja laatupäivillä kustakin teemasta käymiin keskusteluihin. Siten kysymyksessä ei ole oikeustieteellinen tutkimus.

Julkaisuun on sisällytetty myös artikkelit laatuhankkeen koulutusosiossa pidetyistä luennoista. Luentonsa artikkelimuotoon ovat laatineet professori Ilkka Saraviita, oikeustieteen tohtori Laura Ervo, oikeustieteen tohtori Mia Mari Spolander ja professori Heikki E. S. Mattila.

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeen aikaisempia julkaisuja on saatavissa Oulun käräjäoikeudesta (oulu.ko@oikeus.fi).

Kiitän kaikkia vuonna 2007 laatutyöryhmien puheenjohtajina ja jäseninä toimineita hyvästä työstä lainkäytön laadun edistämisestä. Lisäksi kiitän Esko Oikarista, Ilkka Saraviitaa, Laura Ervoa, Mia Mari Spolanderia ja Heikki E. S. Mattilaa luvasta julkaista heidän esityksensä laaturaporttikirjassa.

Vielä kiitoksen sanat kuuluvat kirjan toimittamiseen laatutyöryhmien raporttien osalta osallistuneille laamanni Harri Mäkiselle, hovioikeudenneuvos Maarit Tukiaiselle, käräjätuomari Heikki Sneckille, käräjätuomari Jyrki Määtälle ja käräjätuomari Kari Turtaiselle.

Antti Savela  
käräjätuomari, laatukoordinaattori



## **1. LAATUPÄIVIEN AVAUSSANAT** **(hovioikeuden presidentti Esko Oikarinen)**

Arvoisa oikeusministeriön kansliapäällikkö, arvoisat laatupäivien osanottajat tuomioistuimista ja sidosryhmistämme, hyvät naiset ja herrat.

Tervetuloa Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten järjestyksessään yhdeksänsille laatupäiville.

Laatupäiville on ennakkoon ilmoittautunut ennätysmäärä osanottajia (125). Lukumäärä kuvaa sitoutuneisuutta laatuhankeeseen ja sitä, että laatutyö koko oikeudenhoidon ketjussa koetaan tärkeäksi.

Vuosi 2007 on vuonna 1999 alkaneen laatuhankeeseen yhdeksäs toimintavuosi, joka on toteutettu aikaisempien vuosien tavoin muuten, paitsi, että tänä vuonna laatutyöryhmien tukena on ollut loppuraporttien työstämisessä osaava, käräjätuomareista koostunut sihteeristö.

Tänä vuonna työstettäviä laatuteemoja ovat olleet a) Rikosprosessin julkisuus esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja pakkokeinoasioissa, b) Menettely kuultaessa lasta oikeudenkäynnissä, c) Tulkkaus ja käännökset oikeudenkäynnissä ja d) Mallivalitus -ja vastaus hovioikeuteen. Teemat ovat ajankohtaisia ja käytännön työn kannalta tärkeitä. Laaturaportit esitellään näillä laatupäivillä, niistä keskustellaan ja keskustelun jälkeen niiden pohjalta asetetaan vuoden 2008 lainkäytön laatuavoitteet.

Laatutyöryhmien loppuraportit, jotka perustuvat tuomareiden ja työryhmissä mukana olleiden syyttäjien, asianajajien, julkisten oikeusavustajien, asianajajien, tutkinnanjohtajien ja tänä vuonna myös sosiaaliryöntekijöiden kussakin työryhmässä käymiin monipuolisiin ja vuorovaikutteisiin keskusteluihin, ovat hyvin kirjoitetut. Työryhmät ovat puheenjohtajiensa johdolla työskennelleet aktiivisesti ja sitoutuneesti. Laaturaportit julkaistaan kuten aiemminkin omana kirjanaan ja lisäksi sähköisessä muodossa siten, että

ne ovat sekä tuomareiden että sidosryhmien hyödynnettävissä myös muissa hovioikeuspiireissä.

Laatutyötä tuettiin korkealuokkaisella täydennyskoulutuksella, jonka aiheena kuluvana vuonna oli ihmis- ja perusoikeudet sekä oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Lapsen kuulemisteemaa evästettiin Kemissä järjestetyllä onnistuneella koulutuspäivällä, jolle osallistui 70 osanottajaa tuomarikunnasta ja sidosryhmistä.

Näillä laatupäivillä pitää mielenkiintoisen ja kansainvälistyvissä maailmassa ajankohtaisen esitelmän Lapin yliopiston oikeuslingvistiikan professori Heikki E.S. Mattila aiheesta Eurooppaoikeuden termistö.

Laatuhankkeemme herättää enenevässä määrin myös kansainvälistä kiinnostusta; täällä vierailaan tutustumassa laatutyöhön, täältä vierailaan kertomassa laatuhankkeesta eurooppalaisissa oikeudenhoidon laatuseminaareissa. Laadun lähettäjä kärkeäjätuomarit Kari Turtiainen ja Jyrki Määttä kertovat näillä laatupäivillä laatuhankkeemme yhteyksistä eurooppalaisiin laatuhankkeisiin. Kysyntää laatuhankkeen esittelyyn tuntuu riittävän tulevaisuudessakin.

Laatumittaristo on käännetty ja julkaistu suomen lisäksi ruotsiksi, englanniksi ja ranskaksi. Nyt se on käännetty ja julkaistu myös venäjäksi. Laatumittaristo on nähty tärkeäksi myös Venäjälle sen kehittäessä omaa tuomioistuinjärjestelmäänsä. Federaation tavoiteohjelma ”Venäjän tuomioistuinjärjestelmän kehitys 2007–2011” asettaa yhdeksi tavoitteeksi oikeudenkäytön laadun kohottamisen, jonka saavuttamiseen on tarkoitus pyrkiä eri tavoilla. Tässä mielessä suomalaisten kollegojen työn tulokset voivat olla hyödynnettävissä vastaavanlaisten laatumittarien kehittämiseksi Venäjällä.

Laatumittariston pilotointi on toteutettu kuluvana vuonna. Pilotoinnin loppuraportin esittelee oikeustieteen kandidaatti Jarkko Mannerhovi oikeusministeriöstä. Varmasti kiinnostavaa kuunneltavaa. Käsittääkseni pilotointi on onnistunut hyvin. Se palvelee erinomaisesti laadun kehittämistä. Hyöty on myös valtakunnallinen ja jopa kansainvälinen.

Laatuhankkeemme on tehnyt esityksen, että kaikki hovioikeuspiirit käynnistäisivät yhteishankkeen tuomariportaalin rakentamiseksi. Esitys on saanut alustavan siunauksen presidenttien kokouksessa 15.11.2007. Esityksen taustalla on ollut Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeen piirissä tehty päätös aloittaa ”Tuomarin käsikirjan laatiminen”. Suunnitelma on kuitenkin jalostunut siihen, että ”Tuomarin käsikirjaa” lähdettäisiin rakentamaan sähköisessä muodossa tuomariportaalksi, joka olisi yksi yhteinen kanava tuomarin työssä tarvittavaan tietoon, eräänlainen tuomarin ”työkalupakki”, jota tuomarit voisivat käyttää työntekoaan helpottaakseen.

Tuomariportaali pitäisi sisällään oman sinne talletettavan tiedon lisäksi linkkejä muihin oikeudellisiin tietopankkeihin (finlex, edilex jne.).

Tuomariportaalissa olisi linkitysten ohella omaa tietotarjontaa. Sinne siirrettävästä tiedosta voisi esimerkkeinä mainita oikeusministeriön antamat lukuisat ohjeet ja määräykset koskien esim. asiakirjahallintaa, todistajien palkkioiden maksatusta ja tuomio-lauselmajärjestelmän käyttöä. Muuna tietona tuomariportaaliin voitaisiin tallettaa eri hovioikeuspiirien laatuhankkeissa syntyvää aineistoa, erilaisia menettelytapamalleja, esimerkkejä hyvistä käytänteistä, tulkintasuosituksia ja koottua tietoa rangaistuskäytännöstä. Tällaisen tiedon kattava ja helposti saatavilla oleminen lisäisi lainkäytön yhtenäisyyttä koko maassa.

Tuomariportaalin tarkempi tietosisältö, rakenne ja systematiikka vaatii erillissuunnittelun, hankkeen organisoinnin ja hankkeen rahoituksen varmistamisen. Tuomariportaalin aikaansaaminen on nykyaikaa. Hanke olisi aiheellista käynnistää mahdollisimman pian.

Kun tuottavuusohjelman henkilöstövähennyksiä pannaan täytäntöön vuosina 2008–2011 yleisissä tuomioistuimissa, on vähennyksissä paikallaan ottaa huomioon yleisten tuomioistuinten piirissä tapahtuvien kehittämishankkeiden vaikutukset tuottavuustoimenpiteinä, ”pääomitettuina” henkilöstösäästöinä. Käräjäoikeusverkoston supistaminen, kiinteistöasioiden siirto Maanmittauslaitokselle, summaaristen asioiden käsittelyn kehittäminen ja Palvo-hanke, muutaman esimerkin mainitakseni, tuovat jo sinällään merkittäviä henkilöstösäästöjä yleisissä tuomioistuimissa ja ne olisikin lyhentämättöminä luettava yleisten tuomioistuinten hyväksi. Viime vuosinahan henkilöstölisäykset ovat kohdistuneet hallintotuomioistuihin ja yleiset tuomioistuimet ovat joutuneet vastuunkantajiksi henkilöstövähennyksissä. - Tässäkin yhteydessä on syytä korostaa, että tuottavuustavoitteet edellyttävät myös oikeasuhtaisia rakenteellisia muutoksia koko oikeudenhoidon kentässä, ja näillä rakennemuutoksilla alkaa olla kiire.

Nykyiseen hallitusohjelmaan kirjatut uudistukset käräjäoikeusverkoston kehittämisestä sekä kiinteistö- ja kirjaamisasioiden siirtämisestä käräjäoikeuksilta Maanmittauslaitokselle ovat suunnittelu- ja toteutusvaiheessa. Äskettäin mietintönsä antanut käräjäoikeusverkoston kehittämistyöryhmä on esittänyt käräjäoikeuksien lukumääräksi 25 käräjäoikeutta ja, että käräjäoikeuksien uudet tuomiopiirit tulisi toteuttaa samaan aikaan, kun kirjaamisasiat siirretään Maanmittauslaitokselle vuoden 2010 alussa.

Yhtäaikaan tapahtuva toteutus on muutosten luonteesta johtuen perusteltua. On selvää, että käräjäoikeusverkoston muutokset edellyttävät myös hovioikeuksien samanaikaista piirirajojen tarkistamista, mitä koskeva selvitystyö on jo käynnistynyt.

Käräjäoikeusverkoston kehittämisen lähtökohdat ja tavoitteet ovat hyväksyttävät. Laajan lausuntokierroksen jälkeen on tarkasti analysoitava saatu palaute ja tarvittaessa tarkistettava työryhmän esitystä paitsi käräjäoikeuksien lukumäärän myös oikeuden alueellisen saatavuuden turvaamiseksi varsinkin täällä pitkien välimatkojen Pohjois-Suomessa. Ehkä tiukoista tavoitteistakin joudutaan tinkimään.



Työryhmä toisensa perään on suunnitellut suomalaista tuomarikoulutusta. Viimeisimpänä tuomarikoulutussuunnittelun ohjausryhmä valmisti luonnoksen tuomarikoulutuksen valintajärjestelmäksi, koulutussuunnitelmaksi ja tuomarikoulutuslautakunnan työjärjestykseksi. Koulutusjärjestelmä suunniteltiin osin samanaikaisesti OM:ssä valmistellun tuomareiden kouluttamisesta annettavan puitelain kanssa. Valmista ei ole kuitenkaan tullut.

Taas kerran ollaan perustamassa työryhmää, joka lähtee valmistelemaan tuomioistuinharjoittelun kehittämistä kohti tuomarikoulutusta. Niukkeneva talous lienee yksi syy tälle kurssinmuutokselle. Käsitkseni on, että tuomarikoulutuksen rakentaminen nykyisen auskultointijärjestelmän perustalle ei ole ongelmattonta.

Joka tapauksessa perustelut tuomarikoulutuksen pikaiselle tarpeelle ovat olemassa tuomareiden voimakkaan eläköitymisen sekä tuomarinuran avaamisen ja rekrytointipohjan laajentamisen vuoksi.

Lähivuosien muita tärkeitä hankkeita ovat:

- summaaristen asioiden käsittelyn kehittäminen
- yleisten tuomioistuinten asianhallintajärjestelmien kehittäminen
- hovioikeus- ja käräjäoikeuslakien uudistaminen
- tuomioistuinten keskushallinnon kehittäminen
- oikeudenkäyntiavustajien ja -asiamiesten kelpoisuusvaatimusten uudistaminen
- hovioikeusmenettelyn uudistaminen (muutoksenhakulupajärjestelmä).

Parhaimmat kiitokset

- laatutyöryhmille, niiden puheenjohtajille ja työryhmien sihteeristölle laadukkaasta työstä
- sidosryhmille sitoutumisesta ja kehitysmuutteisesta mukana olosta hankkeessamme
- oikeusministeriölle merkittävästä tuesta niin taloudellisesti kuin henkisesti
- laatupäivien esitelmätsijöille jo etukäteen.

Erityiset kiitokset kehittämistyöryhmän puheenjohtajalle, laamanni Harri Mäkiselle ja laatukoordinaattori, käräjätuomari Antti Savelalle kaikesta laatuhankeeseen vaatimasta työstä pitkin vuotta. Siinä ei ole voinut työtunteja laskea. Kaiken kaikkiaan velvollisuudentuntainen, tuloksellinen ja aatteen jalonkin sävyttämä työnnä on ollut keskeistä koko hankkeen onnistumisessa.

On hienoa todeta, että joukossamme on Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeeseen edustajana Espoon laamanni Olli Saunanoja. Rovaniemen hovioikeuspiirin ja Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeet tekevät yhteistyötä ja tekevät laaturyötä kuta kuinkin saman konseptin mukaan.

Toivotan lämpimästi tervetulleeksi kansliapäällikkö Tiina Astolan laaturyöille. Pohjoisen tuomarikunta arvostaa osallistumistanne ja tilaisuutta kuunnella terveisenne oikeusministeriöstä.

Vielä kerran tervetuloa. Antoisia, menestyksellisiä ja virkistäviä laaturyöitä. Onhan näillä ryöillä varattu aikaa myös omaehtoiseen liikuntaan ja ulkoiluun Rukan talvisissa maisemissa.





## 2. MENETTELYSTÄ KUULTAESSA LASTA OIKEUDENKÄYNNISSÄ

### **Työryhmän 1/2007 raportti**

#### **Työryhmän jäsenet**

käräjätuomari Jaakko Raittila, Oulun käräjäoikeus,  
puheenjohtaja  
käräjätuomari Heikki Sneck, Ylivieskan käräjäoikeus, sihtööri  
käräjätuomari Kimmo Saarela, Kemi-Tornion käräjäoikeus  
käräjätuomari Senja Vasama, Kuusamon käräjäoikeus  
käräjätuomari Liisa Rintala, Lapin käräjäoikeus  
käräjätuomari Kaisa Helevä-Vuoti, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Minna Leikas, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Kirsti Leino, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Pekka Louhelainen, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Ritva Mäkinen, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Ritva Toivola, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Kari Ylönen, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Timo Tammiketo, Raahen käräjäoikeus  
käräjätuomari Eila Väistö, Rovaniemen käräjäoikeus  
käräjätuomari Maija-Liisa Pariola, Rovaniemen käräjäoikeus  
hovioikeudenneuvos Teija Unkila, Rovaniemen hovioikeus  
viskaali Pasi Oikkonen, Rovaniemen hovioikeus  
kihlakunnansyyttäjä Päivi Markus, Oulun kihlakunnan  
syyttäjänvirasto  
kihlakunnansyyttäjä Sari Törmi, Oulun kihlakunnan  
syyttäjänvirasto  
julkinen oikeusavustaja Pirkko Pieskä, Oulun  
oikeusaputoimisto  
asianajaja Pirjo Isoluoma, Oulu  
asianajaja Marjo Suoraniemi, Oulu  
asianajaja Anni Urpelainen, Oulu  
asianajaja Lea Hakola, Rovaniemi  
asianajaja Heli Sandström, Rovaniemi  
rikosylikomisario Risto Juho, Kemin kihlakunnan poliisilaitos  
rikosylikonstaapeli Erkki Puolakka, Oulun kihlakunnan  
poliisilaitos

## 2.1 YLEISTÄ

Laatutyöryhmä on jakautunut työn aikana huoltoasia- ja rikosasiatyöryhmäksi. Alatyöryhmien kokoonpanot on kerrottu jäljempänä. Alatyöryhmien raportit on jaettu kaikille laatutyöryhmän jäsenille. Kummastakin alatyöryhmän raportista on keskusteltu koko laatutyöryhmässä.

Huoltoasiatyöryhmän jäsenet ovat olleet yhteydessä Keminmaan, Raahan, Tornion ja Ylivieskan kaupunkien sosiaali- tai perusturvalautakuntiin sekä Kemin ja Ylivieskan kaupunkien perheneuvoloihin. Huoltoasiatyöryhmään on kutsuttu Oulun kaupungin sosiaalityöntekijät Mirva Makkonen ja Harriet Tervonen.

Laatutyöryhmä on käsitellyt teemaa laajasti. Lapsen kuulemista on tarkasteltu myös rikosten esitutkinnan osalta. Tarkastelukulma on pyritty pitämään käytännönläheisenä. Tarkempaa ja syvällisempää tietoa on löydetävissä esimerkiksi Päivi Hirvelän teoksista.

Laatutyöryhmän yhteistapaamisessa katsottiin lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen käsittelyä koskeva englantilainen, sikäläistä oikeuslaitosta varten tehty opetusvideo ”A Case For Balance”. Opetusvideolta nähtyjä hyviä ja suomalaisiin oloihin soveltuvia menettelytapoja on hyödynnetty lähteenä raporttia laadittaessa.

## 2.2 MENETTELYSTÄ HUOLTOASIOISSA

(jakso on työstetty huoltoasiatyöryhmässä, johon ovat kuuluneet Lea Hakola, Pirjo Isoluoma, Minna Leikas, Pekka Louhelainen, Mirva Makkonen, Pasi Oikkonen, Maija-Liisa Pariola, Pirkko Pieskä, Jaakko Raittila, Liisa Rintala, Kimmo Saarela, Timo Tamмикeto, Harriet Tervonen, Ritva Toivola ja Anni Urpelainen)

### 2.2.1 Johdannoksi

Lain mukaan lapsi saa olla läsnä oikeudenkäynnissä varauksin. Esimerkiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 20 §:n mukaan tuomioistuimien voi kieltää alle 15-vuotiaan läsnäolon julkisessa käsittelyssä, jos läsnäolosta voi

olla hänelle haittaa. Lapsen kuulemisesta häneen itseensä liittyvässä asiassa on laissa useita säännöksiä.

*Lapsen oikeuksista tehdyn yleissopimuksen 12 artiklan* mukaan lapselle, joka kykenee muodostamaan oman näkemyksensä, on taatava oikeus vapaasti ilmaista se kaikissa häntä koskevissa asioissa. Näkemys on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa toiminnaissa.

*Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun*

- 21 §:n mukaan alle 15-vuotiasta lasta voidaan kuulla todistajana tai todistelutarkoituksessa, jos tuomioistuimien harkitsee sen soveliaaksi ja jos lapsen henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys. Tällöin kuuleminen ei saa todennäköisesti aiheuttaa lapselle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Lapselle on tarvittaessa määrättävä tukihenkilö. Tuomioistuimien kuulustelee lasta, ellei se katso olevan erityistä aihetta uskoa kuulustelemista asianosaisten tehtäväksi. Asianosaisille on varattava tilaisuus esittää lapselle kysymyksiä tuomioistuimen välityksellä tai, jos tuomioistuimien katsoo sen soveliaaksi, suoraan lapselle. Kuuleminen voi tapahtua muussa tilassa kuin tuomioistuimen istuntosalissa

- 34 §:n mukaan lasta voidaan kuulla pääkäsittelyssä asianosaisten tai muun henkilön läsnä olematta, jos tuomioistuimien harkitsee sen soveliaaksi ja menettely on tarpeen, jos lapsi muuten jättäisi ilmaisematta, mitä hän asiasta tietää. Asianosaisille on varattava tilaisuus esittää lapselle kysymyksiä

- 34 a §:n mukaan lasta voidaan kuulla pääkäsittelyssä käyttämällä videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa, jossa istuntoon osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään, jos tuomioistuimien harkitsee sen soveliaaksi, eikä lapsi ole täyttänyt 15 vuotta. Asianosaisille on varattava tilaisuus esittää lapselle kysymyksiä

### *Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain*

- 9 §:n mukaan tuomioistuimen on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta ratkaistessaan otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset muun muassa 11 §:ssä säädetyllä tavalla

- 11 §:n mukaan asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide, sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja lapsen kehitysaste huomioon ottaen niin, ettei tästä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille

- 15 §:n mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Tällöin kuuleminen voi tapahtua kuitenkin vain, jos lapsi suostuu siihen, ja on ilmeistä, ettei kuulemisesta voi aiheutua lapselle haittaa

- 16 §:n mukaan tuomioistuimen on hankittava asiassa selvitys sosiaalilautakunnalta, ja lain nojalla annetun asetuksen 9 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on selvitettävä lapsen mielipide.

*Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 §:n mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, ellei 12 vuotta täyttänyt lapsi sitä halua, eikä nuoremmanlapsen osalta, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtoonsa voidaan kiinnittää huomiota.*

Muita lapsen kuulemiseen liittyviä säännöksiä ovat muun muassa *isyyslain 16, 24, 25 ja 43 §, lapseksiottamisesta annetun lain 8 §* sekä tämän lain nojalla annetun asetuksen 6 §.

Työryhmä on käsitellyt lapsen kuulemista huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.

### **2.2.2 Lapsen kuuleminen sosiaalilautakunnassa**

Lähtökohtana on, että lasta kuullaan huoltoa ja vastaavia vaatimuksia koskevissa asioissa sosiaalilautakunnassa, ei tuomioistuimessa.



Sosiaalityöntekijä kertoo lapselle ennen hänen kuulemistaan kuulemisen taustan, miksi häntä kuullaan ja mitä kuulemisella pyritään selvittämään. Näin menettelemällä luodaan samalla myös lapsen luottamusta sosiaalityöntekijään.

Sosiaalilautakunnan selvitystä laativat sosiaalityöntekijät ovat es-teettämiä ja yleensä sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole aikaisemmin olleet perheen kanssa tekemisissä työssään. Nämä henkilöt saattavat kyllä käyttää selvityksen laatimisessa perheeseen liittyvää, sosiaaliviranomaisen hallussa olevaa tietoa. Pienissä kunnissa sosiaalityöntekijöillä ei usein ole mahdollisuuksia erottaa selvitystyötä muusta asiakastyöstä.

Lapsen mielipidettä aletaan selvittää yleensä vasta, kun lapsi on täyttänyt 5–6 vuotta. Selvitystyön aikana tarkastellaan myös lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta. Lasta tavataan erikseen kummankin vanhemmansa kanssa. Varttuneempaa lasta voidaan kuulla myös vanhemman läsnäolematta. Varttuneemmalta lapselta voidaan suorasukaisemmin kuin pieneltä lapselta kysyä hänen ajatuksiaan. Joka tapauksessa koko selvitystyön ajan menettelyssä määrävänä seikkana on lapsen etu. Huomiota kiinnitetään siihen, että lapsi voi ilmaista ajatuksensa vapaasti. Lapsen mielipide pyritään selvittämään mahdollisimman puolueettomin ja avoimin kysymyksin ja niin, ettei lapsi joudu tekemään valintaa vanhempiensa välillä.

Pienen lapsen mielipiteen selvittämisessä käytetään apuna erilaisia menetelmiä, esimerkiksi Pesäpuu ry:n ”Nalle”- ja ”Elämän tärkeät asiat” -kortteja, jotka auttavat lasta kertomaan tilanteestaan, perheestään, kodistaan, päivähoidosta, koulusta, kavereista ja muista olosuhteistaan. Joissakin kunnissa käytetään myös Schlyter-menetelmää, selvitystyöskentelymallia, jossa pääpaino on vanhempien tapaamisessa.

Huoltokysymyksen hahmottaminen on lapselle vaikeaa, usein se on vaikeaa myös vanhemmille. Lapsen mielipiteen selvittämistä pidetään tarpeellisena lähinnä asumisen ja tapaamisoikeuden toteuttamisen kannalta. Jos lapsi on kokenut väkivaltaa vanhemman taholta, hänen mielipidettään ei välttämättä kysytä lainkaan.

Selvitystyö tehdään sosiaalityön näkökulmasta. Painopiste on lapsen arjessa, vuorovaikutussuhteissa, kehityksessä ja niin edelleen, ei oikeudellisessa näkökulmassa. Joissakin kunnissa selvitystyökentelyssä on mukana myös psykologi. Lapsen etu ja vanhempien ominaisuudet ja edellytykset hoitaa lasta, mutta myös lapsen oma mielipide, vaikuttavat ratkaisevasti selvitystyön lopputulokseen. Vaikka lapsen mielipide ei siis yksin ratkaise selvitystyön lopputulosta, useimmiten lapsen mielipide ja lapsen etu ovat kuitenkin yhtenevät.

Selvitystyön kannalta vaikeutena joskus, tosin harvoin on, että vanhemmat yrittävät epäasiallisesti vaikuttaa lopputulokseen. Lapsella ei ole selvitystyön aikana edunvalvojaa vanhempien ohella, mikä myös tuottaa ongelmia.

Lapsen etu vaatii, että selvitystyötä ei tehdä liian kiireisesti. Selvitystyölle tulisi varata 3–4 kuukauden määräaika.

### **2.2.2.1 Vanhempien kyselysoikeuden toteuttaminen lautakunnassa**

Useimmiten käräjäoikeudelle saapunut hakemus ja siihen annettu vastaus riittävät sosiaaliviranomaiselle selvitystyön suuntaamiseksi. Vanhemmilta ei yleensä nimenomaisesti kysytä, mitä lapselta heidän mielestään pitäisi tiedustella. Vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa kuitenkin nousee esille selvitettäviä asioita. Sosiaaliviranomaisen selvitystyö ei etene asiaan osallisten kanssa etukäteen määrättyssä järjestyksessä. Uusia selvitettäviä asioita saattaa nousta esiin koko selvitystyön aikana. Vanhemmilla on siten selvitystyön aikana jatkuva mahdollisuus osallistua selvitystyöhön esittämällä kysymyksiä, korjaamalla selvitystyön aikana havaitsemiaan virheitä tai tuomalla esiin uusia seikkoja selvitettäväksi.

Vanhemmilla ei yleensä ole edes tarvetta tehdä lapselle kysymyksiä. Työryhmän tuomarit ja oikeudenkäyntiavustajatkaan eivät pitäneet tarpeellisena, että lautakunnassa järjestettäisiin erillinen tilaisuus kysymysten esittämiseksi lapselle. Tällaisen tilaisuuden järjestämisessä vaarana olisi, että lapselta pyrittäisiin saamaan halutunlainen vastaus. Vastakuulustelun tapaiselle menettelyllekään

ei nähty tarvetta. Selvitystyön ammattitaitoiseen tekemiseen pääosin luotettiin.

Sosiaaliviranomainen ei varaa vanhemmille tilaisuutta lausua mielipidettä selvitystyöstä tai sen tuloksista selvitystyön valmistuttua. Työryhmän jäsenenä olleiden tuomarien ja oikeudenkäyntiavustajien keskuudessa vaarana nähtiin, että vanhemmat saattaisivat pyrkiä muokkaamaan selvitystyön tulosta mieleisekseen. Vanhemmat saavat tilaisuuden lausua selvitystyöstä myöhemmin tuomioistuimessa.

### **2.2.2.2 Lapsen iän vaikutus selvitystyöhön**

Lapsen kuuleminen pohjautuu yksilölliseen kehittyneisyyteen, ei tiettyyn ikään. Sen sijaan lapsen ikä vaikuttaa selvitystapaan. Nuorempia kuullaan hienovaraisemmin ja eri menetelmin kuin varttuneempia. Lapsen henkistä painetta pyritään hänen kehittyneisyytensä huomioon ottaen koko ajan helpottamaan. Hänen mielipiteensä merkitystä ei korosteta, vaan hänelle kerrotaan, että aikuiset ihmiset ratkaisevat asian.

Pienimpien lasten osalta selvitystyö annetaan usein perheneuvolan tehtäväksi. Perheneuvola arvioi 6–12-vuotiaiden lasten kehittyneisyyden tapauksittain. Alle 6-vuotiailta ei voida odottaa, että he pystyisivät ilmaisemaan ja selvittämään kantansa asiaan. Tämän ikäluokan lapset saattavat kyllä vielä pystyä kertomaan esimerkiksi, mitä heidän päivänsä kuuluu tai miltä heistä tuntuu äidin tai miltä isän luona. Tämänikäiset lapset ovat vielä niin pieniä, että heidän on vaikea ilmaista itseään tyhjentävästi.

### **2.2.2.3 Sosiaaliviranomaisen toiminnasta**

Lasta kuullaan sosiaaliviranomaisessa asiaan perehtyneiden työntekijöiden toimesta. Yksi syy tälle on, ettei häntä tarvitsisi kuulla tuomioistuimessa oikeudenkäynnin aikana.

Työryhmän käsityksen mukaan käytännössä on kuitenkin ollut tapauksia, joissa sosiaaliviranomainen on jättänyt selvittämättä lapsen mielipiteen tämän iän takia, vaikka tuomioistuimen käsi-

tyksen mukaan selvittämistä olisi pitänyt yrittää. Joskus ongelmana on ollut myös se, ettei lapsen mielipide ole selkeästi välittynyt selvityksineistä.

Työryhmän käsitys oli, että tuomioistuimet toivovat, että sosiaaliviranomainen selvittää lapsen mielipiteen aina, kun se on mahdollista. Lisäksi toivottiin, että selvityksestä ilmenee lapsen kehittyneisyys, jotta kyetään arvioimaan lapsen mielipiteen painoarvo. Jos lapsen mielipiteen selvittämistä lautakunnassa ei ole pidetty mahdollisena, tulisi ilmoittaa perusteet, miksi lapsen mielipidettä ei ole pystytty selvittämään.

On ollut tapauksia, joissa lapsi on kertonut sosiaaliviranomaiselle mielipiteensä edellytyksin, ettei sitä kerrota vanhemmille. Tämä on ongelma oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta, koska asiassa ei saa olla sellaista tietoa, jota vanhempi ei saa tietoonsa. Tällaisessa tilanteessa sosiaaliviranomaisen pitää kertoa lapselle, ettei hänen mielipidettään voida jättää kertomatta hänen vanhemmilleen. Lapselle pitää kertoa, että hän saa vapaasti jättää mielipiteensä sanomatta, ellei hän halua vanhempiensa saavan siitä tietoa.

#### **2.2.2.4 Menettelytapatoivomuksia**

Lapsen tulee saada jättäytyä vanhempiensa riidan ulkopuolelle. Hänellä tulee olla oikeus olla puhumatta asiasta, mutta hänelle on varattava tilaisuus ilmaista mielipiteensä. Häntä on kuultava koulutettujen sosiaaliohjaajien toimesta. Lapsen mielipiteen selvittämisen tulee lähtökohtaisesti tapahtua ilman muiden läsnäoloa. Vanhemmat voivat olla kuulemisessa kuitenkin mukana, jos se helpottaa lasta kertomaan mielipiteestään. Jos vanhemmat tai oikeudenkäyntiavustajat esittävät lapselle kysymyksiä, ne on välitettävä sosiaaliohjaajan kautta.

Lapsen kuulemisen videoiminen tai muu tallentaminen ei ole tarpeen. Etuna tosin olisi, että tallentaminen lisäisi vanhempien oikeusturvaa ja luottamusta selvityksen tekemiseen. Tallentaminen myös auttaisi tuomioistuinta kuulemisen ja sen tuloksen tarkistamisessa. Videolta voisi tarkistaa myös lapsen kehittyneisyyden asteen ja tehdä päätelmiä lapsen tahdon vakaudesta. Vaarana tal-

lentamisessa kuitenkin olisi, ettei lapsi kerro ajatuksiaan vapaasti. Vapaasti kertomisella taas on asiassa keskeinen merkitys. Työryhmässä vallitseva käsitys oli, että sosiaaliviranomaisen lausuntoon tulee voida asiantuntijalausuntona luottaa. Kuulemisen tallentamiselle ei siten työryhmän mielestä ole riittävästi perusteita.

Sosiaaliviranomaisen tulee lausunnossaan ottaa kantaa lapsen kehittyneisyyteen ja kykyyn ilmaista mielipiteensä. Lapsen mielipide tulee lausunnossa kertoa selkeästi. Lausunnossa tulee kertoa myös, mihin lapsi on perustanut näkemyksensä. Mikäli lapsi itse haluaa tulla kuulluksi myös tuomioistuimessa, siitä tulee olla maininta lausunnossa.

### **2.2.3 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa**

Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa edellyttää poikkeavia olosuhteita ja kuulemisen välttämättömyyttä. Esimerkiksi pelkkä väite siitä, että sosiaaliviranomaisen lausunto siihen sisältyvine lapsen mielipiteineen on joltakin osin virheellinen, ei riitä. Kuulemiselle tuomioistuimessa on oltava vahvat perusteet.

Ennen lapsen kuulemista tuomioistuimessa tulee selvittää, onko kuulemisella asiassa merkitystä. Tällöin voidaan menetellä samalla tavoin kuin todistelun kartoittamisessa. Keskustellaan siitä, mistä lapsi haluaisi kertoa ja mitä kuulemisessa selviäisi. Lasta ei pidä kuulla tuomioistuimessakaan huoltajakysymyksen selvittämiseksi, vaan kuuleminen voidaan rajoittaa asumisen ja tapaamisoikeuden selvittämiseen.

Jos lapsi vastustaa kuulemista tai suhtautuu kuulemiseensa epätoisesti, häntä ei tule kuulla tuomioistuimessa. Kuulemiseen pitää olla lapsen selkeä tahto. Kuten edellä on jo todettu, sosiaaliviranomaisen lausunnossa tulisi olla maininta, jos lapsi haluaa tulla tuomioistuimessakin kuulluksi. Kuuleminen tuomioistuimessa edellyttää yleensä, että lapsi on vähintään 11–12-vuotias.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 15 §:ssä säädetään lapsen kuulemiselle tuomioistuimessa hyvin tiukat edellytykset, kuten edellä olevasta jo ilmenee. Tilanteessa, jossa riittävän

kehittynyt lapsi, esimerkiksi yli 15-vuotias, haluaa tulla kuulluksi, lainkohdan asettamia edellytyksiä ei tarvitse soveltaa tiukasti. Esimerkiksi, jos lapsi ja molemmat vanhemmat haluavat lapsen kuulemistä, kuulemisesta ei useinkaan voine olla lapselle haittaa. Toisin voi olla, jos toinen vanhemmista vastustaa lapsen kuulemistä.

Jos lasta ei ole sosiaaliviranomaisessa kuultu tai kuuleminen on jäänyt joltakin osin puutteelliseksi, sosiaaliviranomainen on määrättävä kuulemaan lasta tai täydentämään selvitystä (asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 1 §:n 3 momentti). Lapsen kuuleminen suoraan tuomioistuimessa on viimeinen keino.

#### **2.2.4 Menettelytapaehdotukset tuomioistuimessa kuulemiselle**

Jos lasta päädytään kuulemaan tuomioistuimessa, asiasta on tehtävä päätös, joka on perusteltava. Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa (työnjako, kysymysten esittäminen, muiden läsnäolo, lapsen kuulemisajankohta ja -paikka ynnä muu) on valmisteltava huolella etukäteen. Valmistelun liiallista raskautta on kuitenkin vältettävä. Asia voidaan yleensä valmistella esimerkiksi puhelimitse. Jos se on mahdollista, lapsen kuulemiseen on hyvä erikoistua.

Lapsen edun mukaista on saada vanhempien kesken aikaan yhteisymmärrys menettelytavoista, joita hänen kuulemisensa yhteydessä noudatetaan. Jos yhteisymmärrys syntyy, kysymysten esittäminen voidaan jättää vanhemmille, ellei se ole ilmeisesti lapsen edun vastaista. Kysymysten esittämisen voi antaa myös sosiaalityöntekijän tai psykologin tehtäväksi. Ennen kuulemistä lapselle on myös tuomioistuimessa kerrottava, mitä asiassa tehdään, miksi häntä kuullaan ja mihin hänen mielipidettään tarvitaan. Lapselle kerrotaan myös se, että hänen mielipiteensä välitetään vanhemmille.

Jos tuomioistuimessa menetellään siten, että valmisteluistunto pidetään ennen sosiaaliviranomaisen lausunnon hankkimista, lapsen mielipide voitaneen poikkeuksellisesti selvittää jo oikeudenkäynnin valmisteluvaiheessa kuulemalla häntä tuomioistuimessa. Tässä vaiheessa mielipide voidaan selvittää esimerkiksi tilanteissa, joissa on ilmeistä, että mielipiteen selvittäminen johtaa siihen, ettei sosi-

aalilautakunnalta tarvitse pyytää selvitystä lainkaan. Tuomioistuinten ratkaisu tästä on tehtävä huolellisesti.

Muutenkin lapsen kuulemisen pitäisi tapahtua mahdollisuuksien mukaan yhdellä kertaa eikä niin, että hän joutuu odottelemaan tai useasti välillä poistumaan kuulustelutilasta sen takia, että välillä mietitään, mitä lapselta kussakin tilanteessa pitää kysyä tai mitä pitää selvittää.

Lasta voidaan kuulla vapaamuotoisesti ja muuallakin kuin istuntonsalissa, esimerkiksi jossakin viihtyisässä paikassa. Puheenjohtaja voi kuulla häntä yksinkin (analogiatuki 1.1.2008 voimaan tulevan lastensuojelulain 417/2007 86 §:stä, oikeuskirjallisuudesta esimerkiksi Savolainen, Matti, Lapsen huolto ja tapaamisoikeus, 1984, s. 212–213 ja Auvinen, Maija, Huoltoriidat tuomioistuimissa, Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana, 2006, s. 54). Näin on oikeuskäytännössä myös menetelty. Vaikka puheenjohtaja voi yksinkin kuulla lasta, vanhempien luottamusta lisää, jos ainakin avustajat voivat olla kuulemisessa mukana. Vanhempien kanssa on parasta sopia kuulemistavasta. Harkinnassa huomioon otettavaa on, että lapsen on helpompi puhua, kun vanhemmat ja heidän avustajansa eivät ole paikalla.

Lapselle tehtävien kysymysten tulee olla lapsen ajatusmaailmaan sopivia. Niistä tulee keskustella etukäteen vanhempien kanssa. Kysymyksenasetteluun on syytä kiinnittää huomiota, koska virheiden korjaaminen on jälkeenpäin vaikeaa. Lasta ei saa kiusata sen paremmin tuomioistuimen kuin vanhempien tai avustajienkaan kysymyksiin. Kysymykset tulee esittää mahdollisuuksien mukaan etukäteen puheenjohtajalle, joka esittää ne lapselle sopivassa muodossa. Suurta ongelmaa työryhmä ei tosin nähnyt siinäkään, että useampikin henkilö kuin vain yksi tekee lapselle kysymyksiä tai keskustelee hänen kanssaan. Paras vaihtoehto kuitenkin on saada lapsi kertomaan mielipiteensä ilman eri kysymyksiä. Jos vanhemmat eivät ole olleet läsnä lasta kuultaessa, heille on selostettava, mitä kuulemisessa on selvinnyt.

Työryhmän käsityksen mukaan kuulemisen tallentaminen ei liene tuomioistuimessakaan tarpeen. Vaikka tallentaminen lisäi-

sikin vanhempien oikeusturvaa, vaarana olisi, että tallenne voisi myöhemmin aiheuttaa kitkaa lapsen ja vanhemman välille. Tallentaminen olisi myös raskasta. Tallentamisestakin olisi kerrottava lapselle etukäteen. Se taas saattaisi vaikuttaa lapsen kertomukseen. Jos tallentamiseen kuitenkin päädytään, tallenne on tarvittaessa kuunneltava tai katseltava asianosaisten läsnä ollessa.

Lapsen kuuleminen ei ole niinkään muodollista todistelua, vaan lähinnä hänen mielipiteensä selvittämistä. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain säännökset syrjäyttävät erityissäännöksiä esimerkiksi oikeudenkäymiskaaren lapsen kuulemista koskevat yleissäännökset (oikeuskirjallisuudesta esimerkiksi Savolainen, Matti, Lapsen huolto ja tapaamisoikeus, 1984, s. 212 ja Auvinen, Maija, Huoltoriidat tuomioistuimissa, Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana, 2006, s. 54). On vaikea kuvitella sellaista mahdollisuutta, että lapsen kuuleminen nähtäisiin välttämättömäksi todisteluun liittyvästä syystä eikä hänen kuulemisestaan saattaisi olla hänelle tässä tilanteessa haittaa. Lasta ei pidäkään asettaa todistamaan vanhemmistaan, koska tällainen olisi hänelle helposti selkeästi haitaksi.

Jos lasta kaikesta huolimatta päädytään kuulemaan todistelutarcoituksessa, tukihenkilön määrääminen hänelle tarvittaessa on riittävää edellä mainitun oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n perusteella. Työryhmä ei nähnyt tarvetta sille, että lapselle määrättäisiin edunvalvoja valvomaan hänen etuaan kuulemisessa. Sellaiseen ei löydy tukea lainsäädännöstäkään. Edunvalvojan määrääminen vaikeuttaisi oikeudenkäyntimenettelyä.

### **2.2.5 Lopuksi**

Lainsäätäjä on suhtautunut lapsen kuulemiseen tuomioistuimissa hyvin pidättyvästi. Kuuleminen tuomioistuimissa on tarkoitettu käytettäväksi poikkeustilanteissa. Työryhmän selvitystyön mukaan nykyisten käytäntöjen muuttamiselle ei ole tarvetta.

Lapsen kannalta on otettava huomioon, että hän saattaa joutua tapainoilemaan kahden vanhempansa välillä, mistä syystä tuomioistuimissa tapahtuva kuuleminen voi olla hänelle henkisesti raskasta.



## 2.3 HUOLTOASIAITYÖRYHMÄN SUOSITUKSET

- *kuultavan lapsen tulisi yleensä olla vähintään 11–12-vuotias*
- *sosiaalilautakunnan lausunnossa tulisi lausua lapsen kehittyneisyydestä. Lapsen mielipiteen tulisi ilmetä lausunnosta selkeästi. Lapselle tulee tehdä selväksi, että hän saa pitäytyä vanhempiansa riidan ulkopuolella*
- *lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa tulee suhtautua pidättyvästi*
- *kuulemiseen päädyttyessä ratkaisu on perusteltava*
- *kuuleminen tulee valmistella huolellisesti*
- *kuulemismenettelystä tulee neuvotella asianosaisten kanssa ja pyrkiä saamaan aikaan yhteisymmärrys menettelytavoista*
- *lasta kuullaan vapaamuotoisesti ja muualla kuin istuntosalissa*
- *vanhemmille selostetaan kuulemisessa esille tulleet seikat, jos vanhemmat eivät ole olleet läsnä lasta kuultaessa*
- *lasta ei tulisi asettaa todistamaan vanhemmistaan*
- *lasta kuullaan asumisesta ja tapaamisoikeudesta*

## 2.4 LAPSEN KUULEMINEN RIKOSASIOISSA

(jakso on työstetty rikosasiatyöryhmässä, johon ovat kuuluneet Kaisa Helevä-Vuoti, Risto Juho, Kirsti Leino, Päivi Markus, Ritva Mäkinen, Erkki Puolakka, Heli Sandström, Heikki Sneck, Marjo Suoraniemi, Sari Törmi, Teija Unkila, Senja Vasama, Eila Väistö ja Kari Ylönen)

### 2.4.1 Yleistä

Alle 15-vuotiaan henkilön kuulemisen suhteen keskeisiä säännöksiä ovat oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 § ja 11 §:n 2 momentti. Ensiksi mainitusta säännöksestä ilmenee suoraan, että alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen todistelutarkoituksessa on mahdollista, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja lapsen kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys ja jos kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Viimeksi mainitusta säännöksestä taas ilmenee suoraan, että tilanteissa, joissa alle 15-vuotiaan henkilön antama kertomus esituskinnassa on taltioitu videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan

muuhun kuva- tai äänitallenteeseen, kertomusta voidaan käyttää tuomioistuimessa todisteena, jos syytetylle on varattu mahdollisuus nähdä tallenne sekä esittää kuulusteltavalle kysymyksiä.

Selvyyden vuoksi todettakoon, että tuomioistuimessa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:ää sovellettaessa 15 vuoden ikäraja arvioidaan pääkäsittelyhetken mukaan. Vaikka henkilö esitutkinan aikana on ollut alle 15-vuotias, oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 1 momentin tarkoittama ikäraja ei koske henkilöä, joka käräjäoikeuden pääkäsittelyhetkellä on jo täyttänyt 15 vuotta. Kuitenkin esimerkiksi 15 vuotta täyttäneen seksuaalirikoksen uhrin kuuleminen pääkäsittelyssä voi estyä sen vuoksi, että häntä on pidettävä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 1 momentin tarkoittamalla tavalla henkisesti toiminnaltaan häiriintyneenä. Tämän toteaminen edellyttäneen riittävää lääketieteellistä selvitystä. Tällöin videotallenteen hyödyntäminen lienee mahdollista.

Esitutkintalain 39 a §:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuuleminen on tallennettava videotallenteeseen tai muuhun kuva- ja äänitallenteeseen, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuultavaa tämän nuoren iän vuoksi todennäköisesti voida siinä häiritä kuulusteltavalle aiheuttamatta kuulla henkilökohtaisesti. Epäillylle on varattava tilaisuus nähdä tallenne sekä esittää kysymyksiä kuulusteltavalle. Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin on Suomea koskevassa varsin tuoreessa ratkaisukäytännössään pitänyt oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin mukaisena menettelynä oikeudenkäyntejä, joissa alle 15-vuotiaista asianomistajaa ei ollut henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä, vaan asianomistajan kertomus seksuaalirikoksesta oli välittynyt tuomioistuimelle esitutkinnassa taltioitujen videotallenteiden välityksin ja joissa epäillyllä oli esitutkinnassa ollut tilaisuus esittää kuulustellulle kysymyksiä. Tilanteessa, jossa seksuaalirikoksesta epäillyllä ei ollut ollut tilaisuutta esittää kysymyksiä, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä oli rikottu.

Tuomioistuinta koskevien säännösten valossa alle 15-vuotiaan kuuleminen on aina tapauskohtaiseen harkintaan perustuva asia. Työryhmässä keskusteltiin siitä, millaisissa tilanteissa alle 15-vuotiaan kuuleminen tuomioistuimessa ylipäätään on mahdollista. Yksimie-

lisyys vallitsi siitä, että mitä nuorempi kuultava on, sitä epätodennäköisempää on, että kuuleminen tuomioistuimessa on mahdollista. Myös siitä vallitsi yksimielisyys, että useimmissa tapauksissa hyvin toteutettu kuulustelun tallentaminen videotallenteeseen on riittävää lapsen havaintojen selvittämiseksi. Siitä, missä määrin asian laadulla on tapauskohtaisen harkinnan yhteydessä merkitystä, ei enää täyttä yksimielisyyttä vallinnut. Osa työryhmän jäsenistä oli sillä kannalla, että kaikissa tilanteissa alle 15-vuotiaan kuulustelu tulisi esitutkinnassa tallentaa videotallenteeseen ja tuomioistuimessa todisteena tulisi käyttää vain videotallennetta. Käytäntökin on ohjautumassa yhä useammin tapahtuvaan esitutkintakertomuksen kuva- ja äänitaltiointiin myös suhteellisen tavanomaisissa asioissa. Osa työryhmän jäsenistä piti mahdollisena, että myös asian laadulle annetaan merkitystä. He pitivät mahdollisena, että tavanomaisissa asioissa, kuten esimerkiksi varkautta, vahingontekoa ja pahoinpitelyä koskevissa asioissa, iältään noin 13–14-vuotias henkilö tarpeen vaatiessa saattaa tulla tuomioistuimessakin henkilökohtaisesti kuulluksi asianomistajana, todistajana tai muutoin todistelutarkoituksessa (esim. kanssaepäilty, joka rikosoikeudellista vastuukäkiä nuorempana ei ole asiassa vastaajana).

Kaiken kaikkiaan työryhmän havaintojen mukaan noudatetuissa menettelytavoissa ei ole suuria epäkohtia. Hyvin usein lapsen havaintojen välittämiseksi riittävänä pidettiin esitutkinnassa suoritettua taltioinnin esittämistä. Nähtäväksi jää, kuinka laajalti esitutkinnassa videoidaan noin 13–14-vuotiaiden lasten kertomuksia suhteellisen tavanomaisissakin rikosasioissa ja kuinka paljon tämä poistaa tarvetta kuulla lapsia pääkäsittelyissä.

#### **2.4.2 Lapsen kuulustelemisesta esitutkinnassa**

Esitutkintalain 39 a §:n mukaan kuulustelussa on otettava huomioon kuulusteltavan kehitystason asettamat erityisvaatimukset kuulustelumenetelmille, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrälle, kuulusteluolosuhteille sekä erityisesti sille, kuka kuulustelun suorittaa. Sisäasiainministeriö on antanut lapsen kohtaamista poliisitoimissa ja esitutkinnassa koskevan ohjeen SM-2006-02026/Ri-2.

Käytännössä lapsen kuulustelu esitutkinnassa tapahtuu niin, että lapsen kuulustelu taltioidaan sellaisenaan ja kuulustelusta laaditaan litterointi. Epäillyn mahdollisuus esittää kysymyksiä toteutetaan niin, että epäillylle tai häntä edustavalle puolustajalle taikka oikeudenkäyntiavustajalle varataan jälkikäteen esitutkinnassa poliisin tiloissa tilaisuus nähdä taltiointi ja sen pohjalta epäilty voi esittää kysymyksensä, jolloin toimitetaan tarpeen vaatiessa uusi kuulustelu. Kuultavalle lapselle epäillynkin kysymykset esittää joko poliisi tai esitutkintalain 39 a §:ssä tarkoitettu muu asiantuntija. Tällainen asiantuntija on yleensä psykologi, lastenpsykiatri tai lastenlääkäri. Jos kuulustelut toimitetaan poliisin tiloissa, pääsääntöisesti ei olisi teknisiä esteitä järjestää kuulustelua niin, että epäilty tai hänen edustajansa voisi peililasin välityksellä seurata kuulustelua, jolloin vastakysymysten esittäminen olisi mahdollista toimittaa samalla kertaa. Käytännössä kuitenkin ei ole esiintynyt tarvetta kuulustelun seuraamiseen, vaan riittävänä on pidetty jälkikäteen tapahtuvaa kysymysten esittämistä. Epäillyn läsnäolo peililasin takana voi myös vaikuttaa kielteisesti lapsen kertomuksen tuottamiseen. Kaikissa tilanteissa tutkinnalliset syyt eivät edes mahdollistaisi epäillylle sitä, että hän tai hänen edustajansa pääsisi seuraamaan kuulustelua. Tilanteissa, joissa epäillyllä on kysymyksiä esitettäväksi, lasta käytännössä kuullaan kahdessa eri kuulustelutilaisuudessa. Kuulustelut voidaan suorittaa muuallakin kuin poliisin tiloissa. Tällaiset kuulustelut tulisi pyrkiä keskittämään keskussairaaloihin. Lapsen kuulustelussa voidaan siis käyttää myös asiantuntija-apua. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että asiantuntijat antavat näiltä osin poliisille virka-apua kuulustelujen suorittamiseen eli kyse on edelleen esitutkinnasta. Kuulusteluissa pyritään käyttämään lasten kuulusteluihin erikoistuneita poliiseja. Työryhmän yksimielisen käsityksen mukaan taltiointien tekniseen äänen- ja kuvanlaatuun on kiinnitettävä erityistä huomiota. Selvää myös on, että poliisiorganisaation laitteiston ja tuomioistuinlaitoksen laitteiston on oltava yhteensopiva. Tarkemmat määräykset teknisistä vaatimuksista löytyvät edellä mainitusta sisäasiainministeriön ohjeesta, sen loppuosasta.

Epäillyn oikeusturvan kannalta työryhmässä kiinnitettiin huomiota siihen, että joskus vielä nykyäänkin käy niin, että syytetty ottaa avustajan vasta varsin lähellä tuomioistuimen pääkäsitelyä. Tilan-

teissa, joissa epäilty turvautuu avustajaan kovin myöhään, voi olla kyseenalaista, miten epäillyn kysymysten esittämismahdollisuus todellisuudessa toteutuu. Tätä tilannetta silmällä pitäen jo esituskinnassa on riittävästi kiinnitettävä huomiota epäillyn asianmukaisen puolustuksen järjestämiseen. Epäillyn oikeusturvanäkökohdat ovat erityisen tärkeitä, koska esitutkintalain 39 a §:n tarkoittama kuulustelua tehtäessä tarkoitus on, että esitutkintakuulustelu tulee korvaamaan tuomioistuimen pääkäsittelyssä tapahtuvan lapsen henkilökohtaisen kuulemisen. Oikeusturvanäkökohdat koskevat myös asianomistajatahoa. Poliisin on huolehdittava lapsen edunvalvonnasta heti tutkinnan alusta pitäen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä eturistiriitatilanteisiin eli lähinnä niihin tilanteisiin, joissa lapsen huoltaja on asiassa rikoksesta epäiltyä.

Kaiken kaikkiaan työryhmässä ei havaittu merkittäviä epäkohtia esitutkintakäytännössä.

### **2.4.3 Lapsen kuulustelun valmisteleminen tuomioistuimessa**

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:stä ilmenee suoraan, että pääsääntö on, ettei alle 15-vuotiaita kuulla tuomioistuimessa todistelutarkoituksessa. Taltioitu esitutkintakuulustelu on tarkoitettu korvaamaan pääkäsittelyssä tapahtuva lapsen henkilökohtainen kuuleminen. Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen pääkäsittelyssä edellyttää aina, että kuulemisella on keskeinen merkitys asian selvittämiseksi. Tämä arviointi on tapauskohtaista harkintaa. Harkinnassa on merkitystä muun ohessa sillä, mitä muuta todistelua asiassa on esitettävissä. Harkinnassa kiinnitetään huomiota myös siihen, onko lapsen kertomus jo esituskinnassa taltioitu, kuinka onnistunut taltiointi on ja kuinka paljon lisäinformaatiota lapsen henkilökohtaisella kuulemisella voidaan ennakoida saatavan. Lapsen kuulemisen välttämättömyyden arvioimiseksi tuomioistuimen tulee käytännössä saada tietoonsa ne konkreettiset syyt, miksi asianosainen haluaa lapsen henkilökohtaisesti kuultavaksi pääkäsittelyssä. Lapsen kuulemisen tarpeellisuutta on vaikea arvioida, ellei asianosainen yksilöi esituskinnassa tapahtuneen taltioinnin puutteellisuuksia (esimerkiksi niitä teemoja tai kysymyksiä, joita lapselta ei ole huomattu kysellä) tai muita perusteita, joiden vuoksi lapsen kuuleminen on välttämätöntä. Selvää on, että pääkäsitte-

lyssä tapahtuvan lapsen kuulemisen vaihtoehtona voidaan harkita myös esitutkinnan täydennyttämistä.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 1 momentissa asetettu toinen edellytys alle 15-vuotiaan kuulemiselle on, että kuuleminen ei aiheuta kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa lasta tai hänen kehitystään. Kuulemisen seurausten arvioinnissa tuomioistuin voi tarvittaessa pyytää selvitystä lasten- tai perheneuvolasta, lastenpsykiatrilta tai lastensuojeluviranomaiselta (HE 190/2002). Selvää on, että harkitessaan alle 15-vuotiaan todistelutarkoituksessa tapahtuvaa kuulustelua tuomioistuin saattaa kaivata tarkempaa tietoa lapsesta myös vanhemmilta tai huoltajilta. Tavallisesti myös lapsen vanhemmilla tai huoltajilla on ainakin jonkinlainen käsitys siitä, aiheutuuko kuulemisesta lapselle kärsimystä tai haittaa. Vanhemmat tai huoltajat usein myös tietävät, miten lapsi itse suhtautuu kuulemiseen.

Jos asian selvittämisintressin, syytetyn oikeusturvan ja lapsen suojaamisen kokonaisvaltaisessa punninnassa päädytään siihen, että alle 15-vuotiaasta kuullaan todistelutarkoituksessa, hänelle on tarvittaessa määrättävä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 2 momentin tarkoittama tukihenkilö. Todistelutarkoituksessa kuuluttavalle 15-vuotiaalle asianomistajalle tukihenkilö tulisi määrätä säännönmukaisesti (HE 1990/2002). Tukihenkilö voi olla myös lapsen huoltaja tai muu lapselle läheinen henkilö.

Niissä asioissa, joissa lasta tullaan kuulemaan pääkäsittelyssä, pääkäsittely tulisi pääsääntöisesti toimittaa mahdollisimman pian. Lapsen kuulustelu tulisi ajoittaa sellaiseen ajankohtaan, joka soveltuu lapsen päivärytmiin. Lapsen tulisi etukäteen saada tietoa eri vaihtoehtoista, kuten kuulustelusta videolinkin välityksellä, mahdollisuudesta kuulla häntä istuntosalissa niin, että epäilty ei ole salissa, istuntosalissa tapahtuvasta näkösuojan asettamisesta epäillyn ja hänen väliinsä jne. Lapselle itselleen tulisi antaa mahdollisuus vaikuttaa kuulustelutapaan. Toisin kuin lapsen huoltoa ja tapaa-misoikeutta koskevassa asiassa, lapsen kuuleminen rikosasiassa ei edellytä lapsen suostumusta. Toisaalta, jos asianomistajan asemassa oleva alle 15-vuotias lapsi poikkeuksellisesti ilmaisee halunsa tulla henkilökohtaisesti kuulluksi, hänen mielipiteelleen on annettava merkitystä. Oikeudenkäynti on lapselle hämmennystä aihe-

uttava tilanne. Kuulustelun luontevaa sujumista edistää, jos lapsi etukäteen saa jonkinlaisen selvityksen oikeudenkäynnissä esiintyvistä henkilöistä ja heidän asemastaan ja tehtävistään (esimerkiksi lapselle kerrotaan, että oikeudenkäynnissä on syytetty, syyttäjä, tuomari jne.) ja siitä, miten kuulustelu tulee tapahtumaan.

Yhteenvetona voidaan todeta, että tuomioistuimen näkökulmasta tilanteet, joissa alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen pääkäsittelyssä tulee kysymykseen, ovat harvinaisia. Kuulemisen tullessa ajankoh- taiseksi näyttää väistämättä nousevan esiin monia seikkoja, jotka edellyttävät valmistelua. Lapsen kuulemisen soveliaisuutta harkitessaan tuomioistuin saattaa tarvita muun ohessa lapsen vanhemmilta tietoa lapsesta ja lapsen suhtautumisesta kuulemiseen. Lapsen kuulemiseen päädyttäessä myös tukihenkilön tarpeellisuuden arvioiminen ja määrääminen edellyttää jonkinlaista valmistelua. Pääkäsittelyä silmällä pitäen jotenkin tulee varmistua siitä, että lapsi joltakin taholta saa tarvittavan tiedon konkreettisista kuulemisen toteuttamisvaihtoehdoista. Pääkäsittelyä silmälläpitäen myös asianosaiset ja avustajat tarvitsevat tietoa siitä, suorittaako lapsen kuulustelun puheenjohtaja vai suorittavatko sen asianosaiset. Useimmiten puhelimitse tapahtuva asian valmistelu riittää täyttämään tuomioistuimen tiedonsaantitarpeen, kuten informointitarpeenkin.

#### **2.4.4 Lapsen kuulustelu pääkäsittelyssä**

Tarvittaessa tuomioistuin voi kuulla lasta muuallakin kuin tuomioistuimen istuntosalissa (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 3 momentti). Lapsen kuuleminen voi tapahtua myös videoneuvottelua tai vastaavaa tiedonvälitystapaa noudattaen (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 a §:n 1 momentin 4-kohta). Jos lasta kuullaan istuntosalissa, kuuleminen voi tietyissä tilanteissa tapahtua asianosaisen läsnä olematta (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 §) tai salissa voidaan käyttää näkösuojaa lapsen ja asianosaisen välillä. Työryhmätyöskentelyn perusteella näyttää siltä, että lapsen kuulemisessa helposti sallitaan kuulustelut videolinkin välityksin tai vastaajan istuntosalissa olematta. Kaikissa yksiköissä ei tosin edes ole istuntosalitekniikkaa, joka mahdollistaisi videolinkin välityksellä tapahtuvan lapsen kuulustelun.

Lapsen kuulustelutilanne tulee pyrkiä luomaan turvalliseksi ja luontevaksi tapahtumaksi. Kuulemistilan viihtyvyyteen on mahdollisuuksien mukaan kiinnitettävä huomiota. Tarvittaessa lapsen tulee voida pitää mukanaan esimerkiksi omaa pehmoleluaan. Lapselle tulee selvittää kuulustelun kulkua. Lapsen keskittymiskyky ei tavallisesti riitä yhtä pitkään kuulusteluihin kuin aikuisen keskittymiskyky. Lapselle on kerrottava, että hänen pitää sanoa, jos hän kuulustelun aikana haluaa pitää taukoa. Puheenjohtajan on muutoinkin huolehdittava siitä, että kuulustelun aikana pidetään taukoja. Selvää on, että lapsen kuulustelu tulee pyrkiä järjestämään niin, että lapsi ei joudu kohtuuttomasti odottamaan kuulusteluaan.

Kuulustelun alkaessa puheenjohtajan tulee korostaa totuuden puhumisen tärkeyttä. Lapselle tulee kertoa, että hän ei saa arvailla vastauksia jos hän ei niitä tiedä, vaan hänen tulee sanoa, että hän ei tiedä vastausta. Lapselle tulee myös kertoa, että hänen tulee myös sanoa, jos hän ei ymmärrä kysymystä. Lapselle tehtävien kysymysten tulee olla mahdollisimman selkeitä ja yksinkertaisia sekä lapsen ikään ja kehitykseen soveltuvia. Selvää on, että 13–14-vuotiaan teinin kuulustelu poikkeaa esimerkiksi 10-vuotiaan lapsen kuulustelusta. Yleisesti ottaen lapsille kysymyksiä esittäessä kielikuvien käyttäminen on vältettävä (ei kysytä: ”Oletteko siskosi kanssa lyöneet päänne yhteen enonne tekemisistä?”). Lapsen kuulustelussa suositeltavina pidetään helpottavia, selkiyttäviä, avoimia ja ohjaavia ilmaisuja. Vältettävänä puolestaan pidetään vaihtoehtoilmaisuja, yksityiskohtaisia johdattelevia ilmaisuja, yleisiä johdattelevia ilmaisuja sekä epäselviä ilmaisuja (ks. tarkemmin Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, STAKESin opas 55 vuodelta 2003, sivut 76–80). Kysymysten tulisi lähtökohtaisesti olla ns. peilaavia. Tuomioistuimessakin kuulusteluiden runkona voidaan hyödyntää oikeuspsykologisia NICHD-haastattelurunkoja (ks. em. mainittu opas s. 80–81 ja varsinaiset rungot ja esimerkki s. 151–166).

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 3 momentin nojalla alle 15-vuotiaan henkilön kuulustelun suorittaa tuomioistuin, jollei se katso olevan erityistä aihetta uskoa kuulustelemista asianosaisten tehtäväksi. Asianosaiselle on varattava tilaisuus esittää kysymyksiä



kuulusteltavalle tuomioistuimen välityksellä, tai jos se on sovelias-  
ta, suoraan.

Lapsen kuulustelun jättäminen tuomioistuimen tehtäväksi perustuu siihen, että menettelyn tarkoituksena on turvata kuulustelun asianmukainen sujuminen tuomioistuimessa. Tuomioistuimen huolehtiessa kuulustelusta se edellyttää epäillyn vastakysymysten esittämismahdollisuudesta huolehtimista. Useimmiten tämä on helpoimmin mahdollista toteuttaa niin, että asianosaiset pääkäsitelyssä ennen lapsen kuulustelua toimittavat kysymykset puheenjohtajalle (HE 190/2002). Puheenjohtajan tulee jättää esittämättä asianosaisten esitettäväksi ehdottamat epäasialliset tai tarpeettomat kysymykset ja tarvittaessa muokata kysymyksiä lapselle esitettäväksi soveltuviksi. On selvää, että lapsen kuulustelun aikana asianosaiselle saattaa tulla tarve esittää kysymyksiä jostakin sellaisesta, mitä etukäteen ei ole nähty tarpeelliseksi. Jotenkin myös tällaisten ennakoimattomien kysymysten esittämismahdollisuus tulee turvata. Yhtenä käyttökelpoisena vaihtoehtona on se, että lapsen kuulustelun lopussa pidetään lyhyt tauko, jolloin tuomioistuin voi vielä kartoittaa asianosaisilta, onko vielä jotakin, mitä lapselta tulisi kysyä.

Selvää on, että jos tuomioistuin uskoo kuulustelun asianosaisten tehtäväksi, tuomioistuimen tulee huolehtia, että kuulustelu tapahtuu asianmukaisesti ja tarvittaessa tuomioistuimen on aktiivisesti puututtava kuulusteluun.

Työryhmän piirissä pyrittiin kartoittamaan myös prosessitodellisuutta sen suhteen, tapahtuuko alle 15-vuotiaan kuulustelu tuomioistuimen vai asianosaisten toimesta. Kun alle 15-vuotiaan kuulustelu tuomioistuimessa on suhteellisen harvinaista, työryhmätyöskentelyn perusteella ei saatu selville sitä, mikä on vallitseva käytäntö kuulustelun suorittajan suhteen. Työryhmän jäsenten yksittäiset kokemukset rajoittuivat lähinnä varkausrikoksiin ja vastaaviin. Tämän tyyppisissä asioissa alle 15-vuotiaiden kuulustelu oli pitkälti jätetty asianosaisten tehtäväksi. Tämä soveltuu akkusatoriseen oikeudenkäyntimenettelyyn sinänsä varsin hyvin. Työryhmässä erityisen ongelmallisena ei nähty sitä, että tavanomaisissa varkaus- ym. jutuissa lapsen kuulustelu uskotaan

asianosaisten tehtäväksi. Toisaalta työryhmätyöskentelyssä oli havaittavissa, että esimerkiksi seksuaalirikosjutuissa puheenjohtajan toimittamaa kuulustelua pidetään tärkeänä lapsen suojaamiseen liittyvien näkökulmien vuoksi. Työryhmässä kiinnitettiin huomiota myös siihen, ettei tuomioistuimilla välttämättä ole erityistä tai ainakaan suurempaa asiantuntemusta kuin syyttäjillä ja avustajillakaan huolehtia lasten asianmukaisesta kuulustelusta.

## 2.5 RIKOSASIATYÖRYHMÄN SUOSITUKSET

- *esitutkinnassa tapahtuva alle 15-vuotiaan lapsen kertomuksen taltiointi on pääsääntöisesti tuomioistuimelle riittävää*
- *epäillyn asianmukainen puolustus ja asianomistajan edunvalvonta tulee esitutkinnassa turvata*
- *asianosaisten tulee jo rikosasian valmisteluvaiheessa yksilöidä ne syyt, miksi alle 15-vuotiasta olisi kuultava henkilökohtaisesti tuomioistuimessa*
- *lapselle tulee pääsääntöisesti määrätä tukihenkilö pääkäsittelyyn*
- *lapselle tulee antaa mahdollisuus itse vaikuttaa siihen, kuullaanko häntä henkilökohtaisesti ja miten kuulustelu tulisi tapahtumaan*
- *lapselle esitettävien kysymysten tulee olla lapsen ikään soveltuvia*
- *tuomioistuin huolehtii lapsen kuulustelusta*
- *jos kuulustelu uskotaan asianosaisille, tuomarin tulee aktiivisesti valvoa kuulustelun asianmukaisuutta*





### 3. TULKKAUS JA KÄÄNNÖKSET OIKEUDENKÄYNNISSÄ

#### Työryhmän 2/2007 raportti

##### Työryhmän jäsenet

käräjätuomari Anne Niemi, Oulun käräjäoikeus,  
puheenjohtaja

käräjätuomari Jyrki Määttä, Raahen käräjäoikeus, sihteeri  
käräjätuomari Keijo Ala-Kojola, Kemijärven käräjäoikeus  
käräjätuomari Kauko Kemppainen, Kemi-Tornion  
käräjäoikeus

käräjätuomari Anne Kurtti, Kemi-Tornion käräjäoikeus

käräjätuomari Maija-Liisa Riepula, Kuusamon käräjäoikeus

käräjätuomari Kauko Kontio, Lapin käräjäoikeus

käräjätuomari Kari Aho, Oulun käräjäoikeus

käräjätuomari Martti Juntikka, Oulun käräjäoikeus

käräjätuomari Sirkka Ristiluoma, Oulun käräjäoikeus

käräjätuomari Irma Vähätalo, Oulun käräjäoikeus

käräjätuomari Ritva Väisänen, Oulun käräjäoikeus

laamanni Seppo Kankkunen, Rovaniemen käräjäoikeus

käräjätuomari Tuula Hiukka-Poikela, Rovaniemen

käräjäoikeus

maaoikeusinsinööri Tapio Mikkola, Rovaniemen käräjäoikeus

käräjätuomari Arne Korhonen, Ylivieskan käräjäoikeus

käräjäviskaali Jussi Huuskonen, Ylivieskan käräjäoikeus

hovioikeudenneuvos Helinä Haataja, Rovaniemen hovioikeus

viskaali Katja Tainio, Rovaniemen hovioikeus

johtava julkinen oikeusavustaja Kari Hietala, Oulunseudun

oikeusaputoimisto

asianajaja Kalle Pyrhönen, Oulu

asianajaja Sampsa Teittinen, Oulu

rikosylikonstaapeli Jouko Autio, Oulun kihlakunnan

poliisilaitos

komisario Lasse Vaaraniemi, Tornion kihlakunnan

poliisilaitos

### 3.1 TYÖRYHMÄN TEHTÄVÄ JA SEN TOTEUTTAMINEN

Työryhmän teemaksi oli annettu tulkkaukseen ja kääntämiseen liittyvät kysymykset oikeudenkäynnissä. Työryhmä kokoontui kerran keskustelemaan aihepiiristä, jonka jälkeen aihetta työstettiin sähköpostitse. Raportissa on, laatuhankkeen pohjoinen ulottuvuus huomioon ottaen, keskitytty yksikielisen tuomioistuimen oikeudenkäyntiin liittyviin kielikysymyksiin unohtamatta kuitenkin saamen kielen asemaa Lapissa. Tämän vuoksi tarkastelun ulkopuolelle on jätetty kieliläissa tuomioistuimelle asetettujen eräiden muiden kielellisten palveluvelvoitteiden täyttäminen.

Laatuhanke laajeni koskemaan jälleen uutta oikeudenkäyntiin osallistuvaa tahoja, tulkkeja. Tämän vuoksi raportin ensimmäisestä luonnoksesta pyydettiin kommentit Pohjois-Suomen tulkkipalvelulta ja Oulun tulkkipalvelulta. Pohjois-Suomen tulkkipalvelu tarjoaa tulkkaus- ja käännöspalveluja viranomaisille useilla eri kielillä. Oulun tulkkipalvelu tarjoaa vaikeasti kuulovammaisille ja kuulonäkövammaisille henkilöille tulkkausta muun muassa tuomioistuimissa asioimiseen.

### 3.2 KESKEISIMMÄT KIELELLISET OIKEUDET TUOMIOISTUIMISSA

Oikeustulkkauksen ja oikeudenkäyntiin liittyvien asiakirjojen kääntämisen tarve on lisääntynyt viime aikoina merkittävästi. Syynä tähän on Suomessa asuvien tai muutoin (matkailu, tilapäinen työ ja turvapaikanhakijat) oleskelevien ulkomaalaisten määrän kasvu. Myös ruotsin ja saamen kielen erityisasemasta seuraa tulkkauksen ja kääntämisen tarvetta oikeudenkäynneissä. Lisäksi kuulo-, näkö- ja puhevammaisten erityistarpeet tulee huomioida oikeudenkäynnin toteuttamisessa.

Oikeudenkäyntiin liittyvien kielellisten oikeuksien toteutumisella on keskeinen merkitys perusoikeuksien näkökulmasta. Kielellisten oikeuksien riittämätön toteutuminen saattaa johtaa äärimmäisessä tapauksessa siihen, että istunnossa läsnä oleva henkilö ei tosiasiallisesti osallistu oman asiansa käsittelyyn. Tuomioistuimen tuleekin varmistua siitä, että oikeudenkäyntiin osallistuva osaa riittävän hy-

vin asian käsittelyssä käytettävää kieltä. Tarpeen mukaan henkilöä on informoitava hänen kielellisistä oikeuksistaan.

*Perustuslain 17 §:n 2 momentin* mukaan jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä oikeus saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Lainkohdan 3 momentissa on turvattu saamelaisten oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisessa ja turvattu myös viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet.

*Kielilain* (ks. 10–22 §) mukaan tuomioistuimissa käytettävät käsittely- ja ratkaisukielet ovat suomi ja ruotsi. Oikeudenkäyntiin osalliset voivat kansallisuudestaan riippumatta käyttää tuomioistuimessa valintansa mukaan omana kielenään (äidinkieli) puhumaansa suomea tai ruotsia. Tällaisissa tilanteissa tuomioistuimen on järjestettävä istuntoon maksuton tulkki ja virallinen käännös esimerkiksi tuomiosta. Tuomioistuin voi itsekin huolehtia tulkkauksesta ja kääntämisestä. Poikkeuksena maksuttomuudesta ovat siviili- ja hakemusasiat, joissa tulkkausta haluavan on huolehdittava tulkkauksesta ja kääntämisestä itse ja omalla kustannuksellaan, jollei tuomioistuin asian laadun huomioon ottaen päättä toisin. Siviili- ja hakemusasioiden tulkkaus- ja käännöskustannukset kuuluvat osapuolten oikeudenkäyntikuluihin ja niistä voidaan vaatia korvausta vastapuolelta.

Edellä mainittua tuomioistuimelle annettua mahdollisuutta päättää toisin tulisi kielilain esitöiden (HE 92/2002) mukaan tulkita laajasti esimerkiksi lasten huoltajuuteen ja elatukseen liittyvissä asioissa silloin, kun toistuvat oikeudenkäynnit on pantu vireille kiusantekomielessä. Myös tilanteessa, jossa kantajana on oikeushenkilö ja vastaajana yksityishenkilö, voi olla perusteltua tasapainottaa osapuolten asemaa oikeudenkäynnissä.

*Saamen kielilain* (4 §) mukaan saamelaisella on oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää saamen kieltä. Saamen kieli voi olla rikosasian käsittelykielenä saamelaisten kotiseutualueella.

Saamen kielilain 15 §:n 1 momentista, joka koskee viranomaisen velvollisuutta käyttää saamen kieltä, seuraa esimerkiksi Lapin käräjäoikeudessa, että haastehakemuksen tai muun asiakirjan saapuessa käräjäoikeuteen tarkistetaan västörekeristeritiedoista asianosaisen äidinkieli, jos on syytä epäillä, että on tarpeen

kääntää suomenkielinen asiakirja saameksi. Mikäli oikeuteen saapunut asiakirja on saameksi, muutkin asiaan liittyvät asiakirjat käännetään saameksi. Ellei näin ole menetely, haasteen mukana lähetetään asianosaiselle saamenkielinen kirje, jossa ilmoitetaan, että hänellä on oikeus asioida saameksi ja pyydetään ilmoittamaan käräjäoikeudelle, haluaako asioida saameksi. Käännökset ja tulkkausten hoitaa Inarissa oleva Saamelaiskäräjien Saamen kielen toimisto. Käytännössä Lapin käräjäoikeudessa on toimittu kolmella eri saamen kielellä (pohjoissaame eli tunturisaame, Inarin saame ja kolttasaame).

Oikeudenkäyntiin osallisina on usein *muuta kuin suomen, ruotsin tai saamen kieltä* omana kielenään puhuvia henkilöitä. Heidän kielellisistä oikeuksistaan on säädetty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 a luvun 2 §:n 3 momentissa ja oikeudenkäymiskaaren 4 luvun 2 §:n 3 momentissa. Rikosasian vastaajalla ja syytäjän ajaman rikosasian asianomistajalla on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen ja tuomion tai päätöksen käännökseen rikosasian käsittelyssä. Muiden asianosaisten ja muun prosessilajin kohdalla tulkkausta tai käännöstä haluavan on huolehdittava tästä itse ja omalla kustannuksellaan, jollei tuomioistuin asian laadun huomioon ottaen päättää toisin.

Tuomioistuimen tulee ottaa huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan ja pohjoismaisen kielisopimuksen 2 ja 3 artiklojen asettamat velvoitteet. Pohjoismainen kielisopimus edellyttää tarvittavan tulkkausavun antamista Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kansalaisille vain rikosasioissa. Muissa asioissa tarvittavasta tulkkaus- ja kääntämisyavusta on huolehdittava mahdollisuuksien mukaan. Viimeksi mainittua velvoitetta on vahvistettu oikeudenkäymiskaaren 4 luvun 2 §:n 3 momentissa.

*Viittomakieltä* käytävien oikeudesta tulkkaukseen on säädetty vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa laissa ja asetuksessa. Kunnilla on velvollisuus järjestää vaikeasti kuulo- ja näkövammaisille sekä muille kuulo- vammaisille tulkkauspalveluja muun muassa oikeudenkäynteihin tietty vähimmäistuntimäärä vuodessa. Tulkkauksen kustannuksista tuomioistuimessa vastaa kuitenkin tuomioistuin.

*Oikeusapulain* mukaisen oikeusavun myöntäminen vapauttaa edun saajan velvollisuudesta suorittaa palkkiota ja korvausta asian käsittelyssä tarvitsemastaan tulkkaus- ja käännösavusta (oikeusapulaki 4 §:n 1 momentti 2 kohta). Säännös takaa oikeuden tarpeelliseen maksuttomaan tulkkaus- ja käännösapuun tuomioistuinasioissa kaikille oikeusapuun oikeutetuille riippumatta näiden



prosessuaalisesta asemasta tai siitä, minkä lajisessa prosessissa asiaa käsitellään.

Kielellisistä oikeuksista oikeudenkäynnissä tai siihen liittyen on lisäksi säädetty ainakin *esitutkintalain 37 §:ssä ja ulkomaalaislain 203 §:ssä*.

### **3.3 OIKEUDENKÄYNTIASIAKIRJOJEN JA TOIMITUSKIRJAN KÄÄNTÄMINEN**

#### **3.3.1 Rikosasiat**

##### **3.3.1.1 Oikeudenkäyntiasiakirjat**

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaan rikoksesta syytetyllä on oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto hänen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista ymmärtämällään kielellä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan syytetylle on toimitettava käännökset kaikista oikeudenkäynnin kannalta olennaisista asiakirjoista. Rikosasian vastaajalla ei siten ole oikeutta saada käännöstä kaikista menettelyyn liittyvistä kirjallisista todisteista tai virallisista asiakirjoista. Käännettävien asiakirjojen laajuutta on harkittava oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen valossa. Usein onkin riittävä, että kirjalliset todisteet tulkitaan vastaajalle tai asianomistajalle pääkäsitelyssä suullisesti. Kirjallisessa menettelyssä ratkaistavien rikosasioiden kohdalla lienee syytä kääntää haastehakemuksessa nimetyt kirjalliset todisteet (esim. veren alkoholipitoisuuden lausunto) vastaajan kielelle.

Rikosasioissa tulisi haastamisvaiheessa kääntää asiaan osallisen ymmärtämälle kielelle ainakin seuraavat asiakirjat:

*vastaajalle*

- haaste ja siihen liittyvät ohjeet vastaajalle
- haastehakemus (laajassa, useita henkilöitä koskevassa asiassa vain siltä osin kuin haastehakemus koskee kyseistä vastaajaa)
- asianomistajan vaatimukset
- tiedoksianto/vastaanottotodistus

*asianomistajalle* (virallisen syyttäjän ajamassa rikosasiassa)

- kirjallisen vaatimuksen toimituspyyntö ja kutsu istuntoon ja siihen liittyvät ohjeet
- haastehakemus
- tiedoksianto- tai vastaanottotodistus

*todistajalle*

- kutsu ja siihen liittyvät ohjeet
- tiedoksianto- tai vastaanottotodistus

Sikäli, kuin edellä mainittujen asiakirjojen tiedoksiantaminen tulee tapahtumaan muussa valtiossa kuin Suomessa, oikeushallinnon intranetissä (Ilona/tuomioistuimet/kansainväliset asiat/rikosasiat) on ohjeet asiakirjojen valmistelussa noudatettavista menettelytavoista pohjoismaiden, MLA 2000/Schengen-sopimusvaltioiden ja muiden maiden osalta. Sivustolta löytyy myös tuomioistuimen toimesta laadittavien asiakirjojen asiakirjapohjat suomen, ruotsin, englannin, espanjan, ranskan, saksan, venäjän ja viron kielillä.

### 3.3.1.2 Toimituskirjat

Kielilain soveltamistilanteessa on haastehakemuksesta, tuomiosta, päätöksestä, pöytäkirjasta tai muusta asiassa annettavasta asiakirjasta annettava asianosaisen pyynnöstä maksuton virallinen käännös tämän käyttämälle muulle kielelle, joka siis voi olla suomi tai ruotsi. Kääntämisvelvollisuus on olemassa siltä osin, kuin asia koskee hänen oikeuttaan, etuaan ja velvollisuuttaan. Käännöksen laajuuden tarve tulee harkita yksittäistapauksittain siten, että esimerkiksi tuomion käännös mahdollistaa perustan muutoksenhauille.

Muissa kuin kielilain soveltamistilanteissa tuomion ja päätöksen kääntämisestä säädetään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6a luvun 2 §:n 3 momentissa. Lähtökohtaisesti rikosasian vastaajalla sekä asianomistajalla syyttäjän ajamassa rikosasiassa on oikeus maksuttomaan käännökseen tuomioasiakirjasta. Muissa tapauksissa on pääsääntönä se, että asianosaiset huolehtivat kääntämisestä itse.

Tuomioasiakirjan käännös tulisi antaa mahdollisimman pian. Eriytystä huomiota on etenkin kansliatuomion kohdalla kiinnitettävä siihen, että oikeus muutoksenhakuun ei vaarannu sen vuoksi, että

tuomioasiakirja joudutaan kääntämään. Tuomion julistaminen ymmärrettävällä selkokielellä tulkin välityksin saattaa johtaa siihen, että asianosainen arvioi käännöksen pyytämisen tarpeettomaksi.

### **3.3.2 Siviili- ja hakemusasiat**

#### **3.3.2.1 Oikeudenkäyntiasiakirjat**

Siviili- ja hakemusasioissa haastehakemuksen, vastauksen ja tarpeellisten liitteiden käännättämisestä vastaa asianosainen, joka esittää vieraskielisen asiakirjan, jollei tuomioistuimien toisin määrää. Tuomioistuimien huolehtii kuitenkin haasteen, lausumapyyntöjen ja kutsujen käännättämisestä sekä niistä aiheutuvista kustannuksista.

Kuten rikosasioissa, myös siviili- ja hakemusasioissa on hyödyllistä ohjeistusta ja asiakirjapohjia oikeushallinnon intranetissä. On tärkeää huomata, että asiakirjojen käännösvaatimukset vaihtelevat sen mukaan, mitä kansainvälistä oikeusapupöytäkirjaa (pohjoismaat, EU -valtiot, Haag 1965 valtiot, Venäjä ja muut valtiot) sovelletaan. Ilonaan on kirjattu eri sopimuksissa noudatettavat periaatteet.

#### **3.3.2.2 Toimituskirjat**

Tuomioistuimella ei ole velvollisuutta kääntää siviili- ja hakemusasioiden toimituskirjaa (tuomio tai päätös), vaan asianosaisen tulee huolehtia siitä itse. Tuomioistuimien voi asian laadun huomioon ottaen päättää käännättämisestä toisin. Asioissa, joissa sovinto ei ole sallittu, on syytä noudattaa soveltuvin osin edellä selostettua rikosasioiden käännöskäytäntöä.

### **3.3.3 Oikeus viralliseen käännökseen**

Oikeudenkäyntiasiakirjan ja toimituskirjan virallisella käännöksellä tarkoitetaan kielilain 21 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen tai virallisen kääntäjän (nyk. auktorisoitu kääntäjä) tekemää suomen tai ruotsin kielistä käännöstä.

1.1.2008 voimaan tulleen auktorisoiduista kääntäjistä annetun lain esitöissä (HE 39/2007 s. 8) todetaan, että silloin kun virallista kääntäjää ei ole ollut saatavilla, on käytännössä turvaututtu epävirallisiin käännöksiin, jotka asiomistulkikeskus on varmentanut. Menettely on epävirallinen, mutta viranomaiset ovat kelpuuttaneet näin tehdyt käännökset. Käytäntöä ei voida pitää tyydyttävänä.

### 3.4 OIKEUSTULKKAUKSESTA (TULKKAUSETIIKKA JA TULKKAUSTEKNIIKAT)

Oikeustulkkausta voidaan pitää erityisen vaativana tulkkaustilanteena. Tämä ja asianosaisten oikeusturva huomioon ottaen on pidettävä puutteena sitä, että Suomessa ei ole varsinaista oikeustulkin ammattitutkintoa. Oikeudessa esiintyvän tulkin pätevyydelle ei ole asetettu mitään yksityiskohtaisia vaatimuksia.

Tuomareilla onkin osin puutteelliset tiedot tulkkien ammattitaitoon ja pätevyyteen liittyvistä kysymyksistä. Tämä lienee eräänä syynä sille, että tulkit ovat kiinnittäneet joskus huomiota siihen, että puheenjohtaja ei ota riittävässä määrin huomioon tulkkaukseen liittyviä seikkoja. Eräissä tuomioistuimissa on järjestetty yhteistyötilaisuuksia, jossa tulkit ovat kertoneet ammattiinsa liittyvistä pätevyys- ja tekniikkakysymyksistä sekä tulkkausetiikasta. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry, Kääntäjien ammattijärjestö ry, Kuurojen Liitto ry ja Suomen Viittomaikielen Tulkit ry ovat laatineet yhteistyössä oikeustulkkausohjeet ja oikeustulkin ammattisäännön, jotka löytyvät internetistä osoitteesta [www.tulkit.net](http://www.tulkit.net).

Tulkin esteellisyydestä ei ole erityisiä säännöksiä. Oikeudenkäyntiin osallisen ystävän ja lähisukulaisen käyttämistä tulkkina tulee välttää, koska tulkilta edellytetään puolueetonta suhtautumista. Tulkkaustehtävä tulisi voida suorittaa kaikista vaikutteista vapaana. Tämän vuoksi avustajan tai jopa puheenjohtajan toimimisen tulkkina tulisi olla poikkeuksellista.

Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry:n ammattisäännösten mukaan tulkki noudattaa ehdotonta vaitiolovelvollisuutta. Tulkattavien onkin voitava luottaa siihen, että käsiteltävästä asiasta ei tulkin kautta leviä tietoa muualle. Suomessa ei ole erityissäännöksiä tulkin vaitiolovelvollisuudesta. Kuitenkin useat asian salassapitoa koskevat säännökset ovat sellaisia, että niiden on katsottava velvoittavan myös tulkkina toimivaa henkilöä.

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 23 §:n mukaan viranomaisen toimeksiannosta toimiva ei saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittynä olisi salassa pidettävä, eikä muutakaan viranomaisessa toimiessaan tietoonsa saamaansa seikkaa, josta lailla on säädetty salassapitovelvollisuus. Säännös kieltää mainittua toimijaa käyttämästä salassa pidettäviä tietoja omaksi taikka toisen hyödyksi taikka toisen vahingoksi.

Seikkoja, joista lailla on säädetty salassapitovelvollisuus, on yksilöity oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa. Lain 9 §:n mukaan oikeudenkäyntiasiakirja on salassa pidettävä siltä osin kuin se sisältää valtion turvallisuutta, henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuu-

teen tai sosiaalihuoltoon liittyviä arkaluonteisia tietoja, tietoja rikoksen uhrista, jos tiedon antaminen loukkaisi rikoksen uhrin oikeuksia tai hänen muistoaan tai läheisiään, tietoja rikoksesta syytetylle tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta, nuoresta rikoksentehtijästä laaditusta henkilötutkinnasta, nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmasta, vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä tai rikosrekisteristä, asiaan osallisten yhteystietoja tietyissä tapauksissa tai tietoja tuomioistuimen neuvottelusta.

Oikeudessa esiintyvällä tulkilla tulisi olla erittäin hyvä kielitaito kummassakin työkielessä. Istunnossa tulkin tulee tarkasti tulkata kaikki, mitä oikeudenkäynnissä sanotaan. Tulkki ei saa tehdä yhteenvetoa puhutusta eikä hän saa lisätä mitään omaa. Sanatarkka puheen kääntäminen saattaa olla erittäin vaikeaa tai jopa mahdotonta, minkä vuoksi puheen jonkinasteinen ”muokkaaminen” on usein osa tulkin ammattitaitoa. Tulkki ei myöskään saa ryhtyä selittämään tulkattavalle henkilölle mahdollisesti epäselväksi jääviä seikkoja tai asioita, vaan tulkin tulee kääntää hänen kysymyksensä käsittelykielille. Tulkki ei muutoinkaan anna oikeudellisia tai muita neuvoja tulkattavalle henkilölle.

Oikeudenkäynnissä tulkkaus tapahtuu *konsekutiivi- tai simultaanitulkkausta* käyttäen. Konsekutiivitulkkauksessa kunkin tulkattavan henkilön repliikki tai useampi lause tulkataan puhujan lopetettua. Tulkki tekee konsekutiivitulkkauksessa tarvittaessa muistiinpanoja esim. numeroista, nimistä ja muista tärkeistä asioista. Istunnon aluksi puheenjohtajan on hyvä muistuttaa oikeudenkäyntiin osallisia siitä, että puheenvuoroissa pidetään taukoja tulkkausta varten. Otettaessa henkilötodistelua vastaan tulee puheenjohtajan tarvittaessa keskeyttää puhuja sopivissa kohdissa tulkkausta varten. Tulkki vastaa siitä, että mitään ei jää tulkitsematta tulkattavasta puhejaksoista. Tarvittaessa tulkki voi kiinnittää puheenjohtajan huomiota asiaan, mikäli puhe on epäselvää tai jaksotukset ovat liian pitkiä. Konsekutiivitulkkaus soveltuu parhaiten tilanteisiin, joissa asianosaista tai todistajaa kuulustellaan tai tuomioistuin keskustellee muussa tarkoituksessa suoraan tulkattavan henkilön kanssa.

Muissa tilanteissa eli lähinnä prosessin seuraamisessa tulisi käyttää simultaanitulkkausta. Simultaanitulkkauksessa tulkataan puhe toiselle kielelle samalla, kun puhuja puhuu. Oikeudessa tämä tapahtuu yleensä simultaanisesti kuiskaten. Simultaanitulkkaus no-

peuttaa asian käsittelyä. Viittomakielen tulkkaus voidaan pääsääntöisesti toteuttaa simultaanitulkkauksena, koska kieltä tuotetaan äänettömästi ja vastaanotetaan visuaalisesti.

### 3.5 TULKKAUKSEN JÄRJESTÄMINEN

Tuomari vastaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisesta ja siten myös siitä, että tulkkaus istunnossa on asianmukaista. Pääsääntöisesti tulkki järjestetään, kun asiaan osallinen tai tämän avustaja sitä esittää. Tulkki tulee järjestää, vaikka sitä ei esitetänsäkään tai jopa vastustettaisiin, kun tuomarilla on epäily siitä, että oikeudenkäyntiin osallinen ei täysin ymmärrä oikeudenkäynnissä puhuttua tai ei kykene asianmukaisesti ilmaisemaan itseään käsitelykielellä.

Rikosasioissa tieto tulkin tarpeesta saadaan yleensä esitutkintapöytäkirjasta. Hyvä käytäntö on, että syyttäjä ilmoittaa tulkin tarpeesta käräjäoikeudelle haastehakemuksen ohien liitetyllä infolehdellä.

Esitutkintalain 37 §:n mukaan kuulusteltavalla on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen, jollei esitutkintaviranomainen itse huolehdi tulkkauksesta. Riittävä on pidetty, että tulkkauskielenä käytetään jotakin sellaista kieltä, jota kuulusteltava ymmärtää ja jolla hän kykenee itsensä ilmaisemaan. Ennen kuulustelua kuulusteltavalta tiedustellaan, mikä on hänen äidinkieltensä ja mitä kieltä hän haluaa käyttää kuulustelussa, samoin kuin mitä kieltä hän aikoo käyttää tulevasa oikeudenkäynnissä ja tehdään tästä merkintä kuulustelupöytäkirjaan. Kuulustelukertomus laaditaan suomeksi tai ruotsiksi. Jos kuulusteltava ei osaa näitä kieliä, kertomusta ei oteta esitutkintapöytäkirjaan hänen käyttämällään kielellä, vaan kuulustelukertomus käännetään jommalle kummalle näistä kielistä ja vieraskielinen kuulustelupöytäkirja sijoitetaan esitutkintapöytäkirjan liiteosaan.

Tuomioistuimien huolehtii rikosasioissa tulkin istuntoon. Tästä pääsäännöstä on suositeltavaa ja tarkoituksenmukaista poiketa pakkokeinoasioissa ja ulkomaalaisten säilöönottoa koskeissa asioissa. Näiden asioiden istutokäsittelyn kiireellisyydestä johtuen tulkin järjestäminen onnistuu usein parhaiten poliisilta, joka on jo mahdollisesti käyttänyt tulkkiä esitutkinnassa. Poliisilla on muutoinkin tuomioistuimien paremmat kontaktit alueella toimiviin tulkkeihin ja tiedot tulkkien ammattitaidosta. Tulkin tilaaminen on sinänsä yksityisoikeudellinen toimeksianto. Työryhmä ei ole pitänyt ongelmana sitä, että poliisi sopii tuomioistuimen puoles-

ta toimeksiannon sisällön, vaikka tuomioistuimien huolehtii tulkin palkkion maksamisesta. Hovioikeuspiirissä esiintyy sellaistakin käytäntöä, että poliisi maksaa vangitsemisen ensikäsitteilyn tulkkauspalkkion. Tulkin laskutusperusteista tulisi kuitenkin keskustella etukäteen ja puheenjohtajan tulisi ne vielä varmistaa tulkin kanssa ennen istunnon alkua. Jollei poliisi ole saanut hankituksi tulkkaa, tulkkauksen järjestäminen on tuomioistuimen vastuulla.

Siviili- ja hakemusasioissa tuomioistuimen tehtävänä on valvoa, että tulkkausta tarvitseva asianosainen järjestää tulkin istuntoon, ellei tuomioistuimien ole päättänyt itse huolehtia tulkkauksesta.

Tulkkaustehtävän onnistumista edesauttaa se, että tulkki saa riittävän ajoissa tarvitsemansa tausta-aineiston (haastehakemus, asianomistajan vaatimuskirjelmä, vastaus, pääkäsitteilyssä tulkattavaksi tulevat kirjalliset todisteet ym.) tehtävään perehtymistä ja mahdolliseen jutun erityisterminologiaan tutustumista varten. Tulkki on salassapitovelvollinen aineiston suhteen.

Oikeudessa esiintyvällä tulkilla olisi hyvä olla aikaisempaa kokemusta oikeustulkkauksesta, koska tieto oikeudenkäynnin etenemisestä helpottaa tulkkaustilannetta. Tulkilta olisikin hyvä tulkkauksesta sovittaessa tai viimeistään ennen istunnon alkua kysyä, tunteeo hän esim. oikeudenkäynnin vaiheistuksen.

Mikäli samankielisiä tulkattavia on enemmän kuin kaksi, useamman kuin yhden tulkin käyttö voi olla tarpeen. Useampi kuin yksi tulkki voi olla tarpeen myös laajan ja aikaavievän asian pääkäsitteilyssä, jolloin varmistetaan tulkkien vuorottelulla se, että tulkkauksen laatu ja nopeus säilyy hyvänä. Simultaanitulkkausena toteutettavissa viittomakielisissä tulkkauksissa voidaan käyttää paritulkkausta, jolloin tulkit työskentelevät työparina. Tulkin omalle mielipiteelle tulee antaa merkitystä useamman kuin yhden tulkin käyttämistä harkittaessa.

### 3.6 PUHELINTULKKAUKSESTA

Tuomioistuimissa, jonka sijaitsemispaikkakunnalla ei ole tarjolla tulkkauspalveluja, on usein käytännössä pakko turvautua puhe-

lintulkkaukseen, etenkin kiireellisesti istunnossa käsiteltävissä asioissa.

Käytännössä on huomattu, että puhelintulkkaus on toiminut hyvin lyhyissä, normaalisti enintään tunnin kestävässä istunnoissa (mm. pakkokeino-, säilöönotto- ja lähestymiskieltoasiat). Puhelintulkkaus ei sovellu hyvin pitkäkestoiseen istuntoon, koska puhelintulkkauksessa ei voida käyttää simultaanitulkkausta. Puhelintulkkaustilanteessa tulkattavalla henkilöllä ei myöskään ole mahdollisuutta käydä luottamuksellisia keskusteluja avustajansa kanssa kesken istunnon.

### 3.7 OIKEUSSALITYÖSKENTELYSTÄ

Tulkin on syytä käydä ennen istunnon alkua lyhyt keskustelu tulkkausta tarvitsevan henkilön kanssa sen varmistamiseksi, että he puhuvat samaa kieltä tai kielen murretta. Tulkin ei kuitenkaan tulisi antautua tätä laajempaan keskusteluun, koska vaarana on, että tulkki voisi saada tietoonsa seikkoja, jotka liittyvät oikeudessa esitettävään todistusaineistoon. Tulkin voi olla hankala pidättyä laajemmasta keskustelusta tulkattavan kanssa, mikäli he oleskelevat ennen oikeudenkäynnin alkua ja sen tauoilla samassa odotustilassa ja tulkattava tekee aktiivisen aloitteen keskustelun aloittamiseksi. Sen vuoksi olisi hyvä, jos tulkeille voitaisiin osoittaa istuntopaikkojen yleisöaulasta erillinen odotustila.

Oikeudenkäynnin aluksi puheenjohtaja voi tarvittaessa varmistaa tulkin kykenevyyden tehtävään keskustelemalla lyhyesti tämän kanssa käsittelykielellä. Myös istunnossa käytettävästä tulkkaustavasta (simultaani vai konsekutiivi) tulisi keskustella tulkin kanssa. Puheenjohtaja päättää, mitä tulkkaustapaa käytetään. Prosessin asianmukaisen etenemisen varmistamiseksi olisi hyvä myös selostaa asiaan osallisille tulkin rooli istunnossa.

Mikäli on etukäteen oletettu, että oikeudenkäyntiin osallinen ymmärtää ja osaa käsittelykieltä riittävän hyvin, tuomari voi vielä istunnon alussa varmistaa tulkkauksen tarpeen keskustelemalla hänen kanssaan käsittelykielellä.



Keskustelussa voi esittää yksinkertaisia kysymyksiä kuten esimerkiksi: ”Voisitko kertoa nimenne ja osoitteenne? Mikä on syntymäaikanne tai kuinka vanha olette? Mitä teette työksenne?”

Käsittelyn aikana tulkin tulisi istua tulkattavan henkilön ja tämän avustajan välissä, mikä mahdollistaa luottamuksellisen keskustelun kummankin kanssa. Mikäli käsittelyssä on useita samankielisiä tulkkausta tarvitsevia henkilöitä, tulisi tulkin istua heidän lähellään, jotta hän voisi käyttää simultaanitulkkausta, joka tehdään kuiskaamalla. Viittomakielen tulkkaustilanne tulee järjestää niin, että tulkilla ja asiakkaalla on esteetön näköyhteys ja samalla niin, että tulkin on helppo kuulla puhujia.

Käytännössä on usein tilanteita, joissa tulkkausta tarvitaan henkilölle, joka puhuu ja ymmärtää suomen kieltä kohtalaisesti. Tällöin voitaneen tulkattavan kanssa sopia siitä, että tulkkaus tapahtuu tulkattavan itsensä pyytämässä kohdassa.

Istunnon puheenjohtajan tulisi huolehtia riittävästä tauoista, etenkin vaativissa ja pitkäkestoissa istunnoissa. Istunnon etenemisen kannalta on erityisen tärkeää, että kommunikaatio on tehokasta. Oikeudenkäyntiin osallisten tulisi puhua toisilleen aivan samalla tavalla kuin tavallisestikin eikä puhua tulkille.

Avustajan ei esimerkiksi puhuessaan tulkille tule aloittaa lausettaan: ”Kysykää häneltä...”. Puheenjohtajan ei vastaavasti tule aloittaa lausettaan: ”Kertokaa hänelle...” Toisaalta tulkin taas tulee kääntää tulkattavan puhe välittömästi, eikä aloittaa tulkkaustaan: ”Hän kertoi...”.

Puheen tulee olla kuuluvaa ja tarpeeksi hidasta, jotta tulkki pysyy mukana. Mikäli näin ei ole, tulkki on velvollinen pyytämään hidastamaan puhetta. Pääallekkäin puhumista tulee ehdottomasti välttää. Tulkki pystyy tulkkaamaan vain yhtä puhetta kerrallaan.

### 3.8 TYÖRYHMÄN SUOSITUKSET

Ennen istuntoa huomioon otettavat seikat ja suositukset

- *syöttäjän ja oikeudenkäyntiavustajan tulee informoida tuomioistuinta tulkkauksen tarpeesta*
- *avustajat hakemus- ja riita-asioissa ilmoittavat jo hakemuksessa ja haastehakemuksessa, jos he tietävät, että vastapuoli tarvitsee tulkkiä*

- asiakirjojen kääntämisen ja tulkkauksen tarve tulee arvioida mahdollisimman aikaisessa vaiheessa oikeudenkäyntiä, minkä jälkeen tulee ryhtyä toimenpiteisiin asiakirjojen käännettämiseksi ja tulkin järjestämiseksi
- tulkin ammatillinen pätevyys ja kokemus tulkkauksesta tuomioistuimessa sekä palkkion määräytymisen perusteet varmistetaan tulkin tilaamisen yhteydessä
- puhelintulkkauksen soveltuvuus ja tulkkien määrä arvioidaan tapauskohtaisesti
- oikeudenkäyntiin liittyvä aineisto (haastehakemus, asianomistajan vaatimuskirjelmä, vastaus, pääkäsittelyssä tulkattavaksi tulevat kirjalliset todisteet ym.) tulisi toimittaa tulkille ennen istuntoa tulkkaus-tehtävään perehtymistä varten
- istuntoaikataulussa huomioidaan tulkkauksesta aiheutuva jutun käsittelyajan pidentyminen

#### Oikeussalutyöskentelyyn liittyvät suositukset

- tulkin rooli ja tehtävä oikeudenkäynnissä tulisi selostaa istunnon alussa
- tarvittaessa tulee varmistua tulkin pätevyydestä tehtävään
- käytettävästä tulkkaustekniikasta ja tulkin paikasta istuntosalissa tulee keskustella
- oikeudenkäyntiin osallistuvalla tulee puhua suoraan, riittävän selvästi ja rauhallisesti
- aikataulussa pysymiseksi ei tule nopeuttaa puhetta, vaan tällöin tulee puhua lyhyesti ja ytimekkäästi
- tulkille tulee varata tilaisuus taukoihin

#### Toimitusasiakirjan antamiseen liittyvät suositukset

- asioissa, joissa tulkkausta on käytetty, olisi kansliatuomion antamisen asemesta syytä julistaa tuomio mahdollisimman usein, koska tulkattava henkilö saa niin meneteltäessä välittömästi tiedon ratkaisun sisällöstä tulkin välityksellä
- toimituskirjaa ei lähtökohtaisesti käännettä, jos tulkattavan oikeudenkäyntiavustaja ilmoittaa kääntämisen olevan tarpeetonta
- mahdollista on menetellä niin, että toimitusasiakirja käännettään vain tarpeellisin osin





## 4. MALLIVALITUS JA VASTAUS HOVIOIKEUTEEN

### **Työryhmän 3/2007 raportti**

#### **Työryhmän jäsenet**

asianajaja Toni Isoluoma, Oulu, puheenjohtaja  
käräjätuomari Maarit Tukiainen, Rovaniemen käräjäoikeus,  
sihteeri

laamanni Lars Lindh, Lapin käräjäoikeus  
käräjätuomari Ahti Kontturi, Oulun käräjäoikeus  
käräjätuomari Jyrki Kiviniemi, Rovaniemen käräjäoikeus  
käräjätuomari Juha Niemi-Pynttari, Ylivieskan käräjäoikeus  
hovioikeudenneuvos Ritva Supponen, Rovaniemen  
hovioikeus

hovioikeudenneuvos Tapio Kamppinen, Rovaniemen  
hovioikeus

viskaali Janne Anttila, Rovaniemen hovioikeus  
viskaali Hannele Pyy-Ahonen, Rovaniemen hovioikeus  
kihlakunnansyyttäjä Juha Karikoski, Oulun kihlakunnan  
syyttäjänvirasto

julkinen oikeusavustaja Tapio Maakanen, Oulunseudun  
oikeusaputoimisto

asianajaja Ulla Riekkö, Oulu

asianajaja Esko Eskonpekka, Kuusamo

asianajaja Keijo Kauppila, Oulu

asianajaja Mikael Henriksson, Kemi

asianajaja Kirsti Juopperi, Kemijärvi

## 4.1 JOHDANTO

Työryhmän tehtävänä oli laatia mallit valitukseksi ja vastaukseksi valitukseen. Työryhmän tavoitteina oli kehittää hovioikeusproses- sia ja parantaa sen laatua. Hovioikeusprosessin perusteena ovat valitus ja siihen annettu vastaus. Ne myös rajaavat sen, miltä osin hovioikeus tutkii jutun. Sen vuoksi hyvät valitukset ja vastaukset helpottavat osaltaan hovioikeuden työtä ja säästävät aikaa sekä antavat mahdollisuuden hovioikeusprosessin laadun parantamiseen. Samalla voidaan vaikuttaa jutun kokonaisekseen. Työryhmän tavoitteena on ollut myös menettelytapojen yhtenäistäminen ja työtapojen järjeistäminen. Asianosaisten ja heidän avustajiensa kannalta ajateltuna nämä helpottavat jutun käsittelyn keskittämistä ja vähentävät kustannuksia.

Työryhmä on rajannut tehtävänsä koskemaan rikosasioita. Kun hovioikeuden käsiteltäväksi tulevista asioista n. 70 % on rikosjut- tuja, työryhmä on katsonut, että esimerkkivalituksen ja vastauksen laatiminen juuri rikosjutussa edesauttaa parhaiten työryhmän ta- voitteiden saavuttamista. Työryhmä ottaa kuitenkin eräiden on- gelmallisiksi todettujen asioiden vuoksi esimerkinomaisesti esille eräitä riita-asiassa tehdyille valitukselle ominaisia piirteitä (jäljem- pänä kohdassa Valituksissa ja vastauksissa havaittuja ongelmia). Työryhmän mielestä tulisi erikseen laatia valitus- ja vastausmallit riita-asioissa. On myös sanottu, että valitus on haastehakemus kä- räjäoikeuden tuomiota vastaan.<sup>1</sup> Työryhmä toteakin, että valitus- ta tai vastausta siviiliasioissa laadittaessa esimerkkinä voi *mutatis mutandis* käyttää laaturyhmän 4/2003 (ns. Kiihan työryhmä) laa- timaa esimerkkihaastehakemusta ja vastausta.<sup>2</sup> Lisäksi työryhmä on jättänyt vastavalituksen tehtävänsä ulkopuolelle.

---

1 Juha Lappalainen: Hovioikeusuudistus tänään. Esitelmä seminaarissa Uudistuva hovioikeusmenettely. Lakimiesliiton koulutus. 11.12.2001.

2 Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeeseen työryhmäraportteja V, s. 77 ss.

Työryhmän työn lainsäädännöllisenä perustana ovat luonnollisesti oikeudenkäymiskaaren (jäljempänä OK) 25 ja 26 luvun säännökset, erityisesti OK 26 luvun 1 § (oikeudenkäynnin kohde hovioikeudessa), 25 luvun 15 § ja 25 luvun 16 § (valituskirjelmän sisältö) sekä OK 26 luvun 4 § (vastauksen sisältö).

Työryhmä on myös pyrkinyt kyselyin selvittämään valitusten ja vastausten ongelmakohtia. Tässä raportissa pyritään vastaamaan tavallisimpiin käytännössä havaittuihin ongelmiin.

## 4.2 TILASTOTIETOJA

Vuosi	Saapuneet asiat	Muutoksenhakuprosentti Rikos-/laajat riita-asiat	Muutosprosentti
2003	996	9,6 / 45,7	26,5
2004	1009	12,2 / 34	27,2
2005	1252	13,7 / 41	29,7
2006	1132	11,5 / 38	30,6

Saapuneet asiat = kaikki Rovaniemen hovioikeuteen vuoden aikana saapuneet asiat eli valitusten lisäksi kantelu-, hakemus- ja ensiasteen virkarikosasiat.

Muutoksenhakuprosentti kuvastaa muutoksenhakuaktiivista käräjäoikeuden ratkaisuksista, määrät erikseen rikosasioista ja laajoista riita-asioista.

Muutosprosentti kuvastaa määrää, jossa hovioikeus on näytön uudelleen arvioinnin tai jonkin muun syyn takia muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua.

Tilastosta on pääteltävissä, että kaikki käräjäoikeuksissa ratkaistut asiat huomioon ottaen muutosten määrä on pieni. Jos asianosainen haluaa menestyä muutoksenhaussa, hänen on panostettava valituksen laatimiseen.

### 4.3 VALITUKSISSA JA VASTAUKSISSA HAVAITUJA ONGELMIA

Työryhmä on pyrkinyt selvittämään, mitä ongelmia valituksissa ja vastauksissa käytännössä esiintyy.

Pääasialliset ongelmat ovat lähinnä

- pitkät ja jäsen telemättömät valitukset
- pääkäsittelypyyntöjen puutteellinen perustelevuus
- todistelun puutteellinen ilmoittaminen.

#### 4.3.1 Valitusten pituus ja jäsen telemättömyys

Hovioikeus laatii tuomion kertoelman (resiitti) valituksen ja vastauksen perusteella. Valituksen tai vastauksen liiallinen laajuus tai jäsen telemättömyys vaikeuttaa tuomion laatimista ja voi aiheuttaa väärinkäsityksiä. Jäsen telemättömyyden ja laajaan valitukseen on myös työlästä laatia vastausta.

Syynä pitkään ja koukeroiseen valitukseen voi olla huonosti jäsen nely kärj äoikeuden tuomio. Pitkään ja sekavaan kärj äoikeuden tuomioon on vaikeaa laatia jäsen nelyä valitusta.

Asianajajien taholta on tuotu esille myös huoli vetoamistaakan (OK 26:1) täyttämistä. Asianosaisen (asianajajan) näkökulmasta näytt äisi rationaalisel ta vedota mieluummin turhiinkin seikkoihin kuin jättää vetoamatta johonkin relevanttiin seikkaan.

Olennaista on tuoda esiin, miltä osin kärj äoikeuden ratkaisu on puutteellinen. Kun valitus on ”haastehakemus kärj äoikeuden tuomiota vastaan”, valituksessa tulee keskittyä kärj äoikeuden päätöksen virheisiin. Se edellyttää, että kärj äoikeudessa jutun hävinnyt asianosainen analysoi kärj äoikeuden tuomion huolellisesti. Valituksen rajaamisen kannalta olennaista on tehdä valitus vain siltä osin, kuin asia on riittävästi vielä hovioikeudessa. Valittaminen ”varmuuden vuoksi” ei ole järkevää.

Mikäli pääkäsittely on odotettavissa, valitus voi olla varsin lyhyt, kuten jäljempänä olevasta esimerkkivalituksesta ilmenee. Valituk-



nessa, jossa ei pyydetä pääkäsittelyä, on tuotava esiin se, miltä osin käräjäoikeuden tuomio on virheellinen ja lisäksi riittävässä laajuudessa perusteltava valittajan oman kannan oikeellisuus. Tässäkin suhteessa tulisi noudattaa periaatetta ”vähän mutta hyvää.”

Riita-asioissa valitus- ja vastauskirjelmät ovat jo asian luonteesta johtuen usein pitempiä kuin rikosasioissa.<sup>3</sup> Niissäkin valituksen pituutta voidaan rajoittaa ja selkeyttää huolellisella jäsentelyllä.<sup>4</sup>

### 4.3.2 Pääkäsittelypyynnön perusteleminen

OK 25 luvun 15 §:n 2 momentin mukaan, jos valittaja haluaa, että hovioikeudessa toimitetaan pääkäsittely, hänen on ilmoitettava yksilöity syy siihen. Pääsääntönä on, että hovioikeuden on toimitettava pääkäsittely, jos riita-asiassa asianosainen tai rikosasiassa asianomistaja tai vastaaja on sitä vaatinut (OK 26:14 §1).

Yleiseksi ongelmaksi on todettu, että pääkäsittelypyyntöä ei ole perusteltu riittävästi. Pääkäsittelypyyntöä on joskus perusteltu yleisluontoisella toteamuksella siitä, että suullinen todistelu on arvioitu väärin. Se ei kuitenkaan ole riittävä. Näytön uskottavuutta tulee valituskirjelmässä yksilöidysti ja perustellusti horjuttaa.

Pääkäsittelyssä ratkaistavan asian osalta olennaista on keskittyä pääkäsittelypyynnön esittämiseen ja perusteleamiseen. Pääkäsittelypyynnön perusteluksi on riittävää ilmoittaa lyhyesti, miksi käräjäoikeuden näytön arviointi on virheellinen. Valituksessa ei ole tarpeen laajalti selostaa käräjäoikeudessa esitetyn näytön sisältöä, koska näyttö otetaan vastaan pääkäsittelyssä.

Vaadittaessa pääkäsittelyn toimittamista usein fraasinomaisesti pyydetään, että valittajalle varataan mahdollisuus täydentää valitustaan, mikäli pääkäsittelypyyntö hylätään. 1.10.2003 voimaan

---

3 Olavi Snellman: Näkökohtia prosessin ja asianajon kehittämistä hovioikeudessa. DL 4/2002 s. 670.

4 Haastehakemuksen osalta katso Kiihan työryhmän raportti s. 90 ss.

tulleen OK 25 luvun 15 §:n 1 momentin mukaan valituskirjelmässä on mainittava vaatimukset perusteineen. Näin ollen läh-  
tökohtaisesti täydentämispyyntö ei ole perusteltu. Huomattava  
kuitenkin on, että OK 26 luvun 1 b §:n 2 momentin nojalla ho-  
vioikeuden tulee kehottaa valittajaa korjaamaan valituksessa oleva  
puute, jos valitus on puutteellinen ja sen täydentäminen on *oikeu-  
denkäynnin jatkamiseksi tarpeen*.<sup>5</sup>

Valituskirjelmien puutteena on pidetty myös sitä, että pyyntöä  
pääkäsittelystä ei esitetä, vaikka suullinen näyttö riitautetaan va-  
lituskirjelmässä.

### 4.3.3 Todistelun ilmoittaminen

Todistelun ilmoittaminen valituksissa ja vastauksissa on puutteel-  
lista. Usein kirjelmässä viitataan yleisluontoisesti ”käräjäoikeu-  
dessa esitettyyn todisteluun”, mikä ei ole riittävää. Todistelu on  
ilmoitettava nimenomaisesti. Selkeintä on tehdä yksilöity luettelo  
teemoineen.

On huomattava, että OK 25 luvun 15 §:n 2 momentti edellyttää,  
että valittaja pääkäsittelyä pyytäessään yksilöi kuultavat ja todis-  
tajat.

Valituksesta ja vastauksesta ei aina ilmene myöskään tuomiois-  
tuimelle istunnon järjestämiseksi välttämättömiä tietoja, kuten  
todistajien ja muiden henkilökohtaisesti kuultavien henkilöiden  
osoite- ja puhelinnumerotiedot. Muita tärkeitä tietoja ovat muun  
muassa tulkkauksen tarpeellisuus, kuulemisen järjestäminen pu-  
helimitse tai videoyhteyttä käyttäen, järjestely pelkäävän todista-  
jan kuulemiseksi jne.

Valituksista ei myöskään ilmene aikataulusuunnitelmaa tai asi-  
anosaisen käsitystä todistelun vaatimasta ajasta, mikä edesauttaisi  
suuresti istunnon suunnittelemista.

---

<sup>5</sup> Katso myös Jokela: Oikeudenkäynti III, s. 519.

#### 4.3.4 Vastaamatta jättäminen

Pääkäsittelyyn menevissä jutuissa vastaamatta jättäminen aiheuttaa hovioikeudelle tarpeetonta työtä sen selvittämiseksi, mitä todistelua asianosainen aikoo hovioikeudessa esittää.

Mikäli kysymys on pääkäsittelyssä ratkaistavasta asiasta, hovioikeuden on kuitenkin tiedusteltava erikseen, mitä todistelua asianosainen aikoo pääkäsittelyssä esittää. Sen vuoksi pääkäsittelyjuutuissa asianosaisen on suositeltavaa nimetä todistelu ja ilmoittaa, että muilta osin vastausta ei anneta, mikäli sitä ei haluta tehdä.

Syyttäjän on jo valtakunnansyyttäjän ohjeenkin mukaan vastattava valitukseen.

### 4.4 VALITUS

Valituskirjelmän sisällöstä on säädetty OK 25 luvun 15 ja 16 §:ssä. Lainkohdat määräävät asiakirjan minimivaatimukset. Valitettavasti valitukset eivät aina täytä näitä vaatimuksia.

#### 4.4.1 Asiakirjan nimi

Hovioikeuteen tulee runsaasti erilaisia asiakirjoja. Kirjaamo, kanslia ja joskus asian käsittelijätkin joutuvat usein pohtimaan, mistä asiakirjasta on kulloinkin kyse. Vain asiayhteydestä tai saapumisajankohdasta voi päätellä, onko asiakirja valitus, vastaus valitukseen, vastaus lausumapyyntöön tai muu hovioikeuteen lähetetty kirjelmä tai kirje.

Tämän vuoksi asiakirjassa tulee olla sen nimi, *valitus, vastaus tai lausuma* selvästi. Suositeltavaa on merkitä nimi oikealle asiakirjan yläosaan.

#### 4.4.2 Valittajaa koskevat tiedot

Asiakirjassa on oltava valittajan (muutoksenhakijan) nimi ja tarvittaessa hänen henkilökohtaiset yhteystietonsa, ei *prosessiosoite*, vaan koti- tai muu osoite, jossa hän on tavattavissa, sekä puhe-

linnumero. Nämä tiedot ovat tarpeen sen vuoksi, että kutsu pääkäsittelyyn on valittajalle toimitettava tiedoksi henkilökohtaisesti ja todisteellisesti, jos valittajaa on tarkoitus kuulla pääkäsittelyssä todistelutarkoituksessa. Jos asiassa ei järjestetä pääkäsittelyä tai pääkäsittelyssä ei ole tarkoitus kuulla valittajaa todistelutarkoituksessa, hänen omia yhteystietojaan ei tarvita. Vaihtoehtoisesti valittajan yhteystiedot, varsinkin jos ne ovat salaisia, voi ilmoittaa myöhemmin esille tulevalla info-lomakkeella.

Jos valittaja on vajaavaltainen (esim. lapsi) ilmoitetaan hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muun edustajansa tiedot. Jos valittaja on yhteisö, sen edustajan (esim. toimitusjohtajan) tietoja on harvoin tarpeen tällä tavoin ilmoittaa, mutta Y-tunnus on tarpeen ilmoittaa aina.

Valituksessa on ilmoitettava asiamiehen (avustajan, puolustajan) nimi ja yhteystiedot eli *prosessiosoite*. Asiamiehen toimiston yhteystietoihin kuuluvat postiosoitteen ja verkkopuhelinnumeron lisäksi matkapuhelinnumero, telekopionumero ja sähköpostiosoite. Asiamiehen tavoitettavuus esimerkiksi istuntoajankohdan sopimiseksi on tärkeää. Sen vuoksi matkapuhelinnumero tai sähköpostiosoite on välttämätön yhteystieto.

Jos asiamies on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukainen puolustaja, tämä on syytä tuoda esiin ilmoittamalla puolustajana toimiminen jo valittajaa koskevissa tiedoissa.

#### **4.4.3 Juttua koskevat tiedot**

Valituksen yksilöimiseksi tarvitaan tiedot valituksen kohteena olevasta kärjääioikeuden ratkaisusta: kärjääioikeuden nimi, ratkaisun nimi, antopäivä ja numero, kärjääioikeuden diaarinumero ja asia. Esimerkiksi: Oulun kärjääioikeuden tuomio 17.10.2007 numero 07/ 1023, diaarinumero R 07/203, törkeä pahoinpitely ym.

#### **4.4.4 Vastapuolta koskevat tiedot**

Valituksessa ilmoitetaan valittajan vastapuoli. Rikosasiassa rangaistukseen tuomitun valittajan vastapuoli on syyttäjä ja usein

myös asianomistaja. Asianomistajan valittaessa vastapuoli on syytetty, ei välttämättä syyttäjä.

Vastapuolen osalta on riittävää, että ilmoitetaan nimi ja asiamies sekä mahdollisuuksien mukaan prosessiosoite. Vastapuolen tietojen ilmoittaminen ei kuitenkaan ole valittajan velvollisuus eikä ole hänen vastuullaan. Hovioikeus tarkistaa aina, kuka on vastapuoli, kuka on ollut hänen avustajansa käräjäoikeudessa ja avustajan yhteystiedot.

#### **4.4.5 Vaatimukset hovioikeudessa**

Valituskirjelmässä on mainittava valittajan vaatimukset lyhyesti, ytimekkäästi, ja jos mahdollista, numerojärjestyksessä ja otsikon ”vaatimukset hovioikeudessa” alla. Valittajan on valituksessaan esitettävä kaikki vaatimuksensa, myös toissijaiset vaatimukset.

Jos rikosasiassa vaaditaan syytettä hylättäväksi, riittää vaatimukseksi: syyte pahoinpitelystä on hylättävä. Jos vaaditaan rangaistusta alennettavaksi, voi kirjoittaa: tuomittua rangaistusta on alennettava. Fraasi ”käräjäoikeuden tuomio on kumottava” on tarpeeton.

Korvausten osalta voi vastaavalla tavalla selvästi lausua, että vaa-dittu vahingonkorvaus kivusta ja särystä on hylättävä tai kivusta ja särystä tuomittua vahingonkorvausta on alennettava.

Tärkeintä on, että vaatimus esitetään lyhyesti, selvästi ja yksiselitteisesti.

Vaatimukset vastaavat kysymykseen: mitä haluat hovioikeuden tekävän!

#### **4.4.6 Perusteet**

Vaatimusten esittämisen jälkeen esitetään niiden perusteet. Perusteissa tulee noudattaa vaatimusten järjestystä ja pyrkiä selkeyteen.

Valitus laaditaan hovioikeudelle asian käsittelyn pohjaksi ja perusteet ovat valituksen olennainen osa. Valituksesta ja vastauksesta

laaditaan tuomioon sisältyvä yhteenveto, jonka kautta perusteet siirtyvät tuomion kertoelman osaksi. Perusteet on osoitettu myös vastapuolelle ja siten ne määrittävät annettavaa vastausta.

Perusteista tulee käydä ilmi, minkä vuoksi käräjäoikeuden ratkaisu ei ole oikea. Kuten haastehakemuksessakin, valituksessa riittää, että perusteet esitetään oikeus- ja todistusosiseikkoina eikä yksityiskohtaista todistelun erittelyä tarvita. Pahoinpitelyjutussa voidaan esimerkiksi kirjoittaa, että ”A ei ole lyönyt B:tä”. Perusteissa voidaan arvostella käräjäoikeuden todistusharkintaa osoittamalla sen arviot virheellisiksi. Todistelun uskottavuus voidaan riitauttaa esimerkiksi toteamalla ”todistaja C ei ole voinut nähdä lyöntiä, koska hän oli istunut auton takapenkillä”.<sup>6</sup>

Nämä todistelun uskottavuuteen liittyvät perusteet ovat samalla perusteet pääkäsittelyn tarpeellisuudelle. Valitukset, joissa riitautetaan todistelun uskottavuus, mutta ei pyydetä pääkäsittelyä, ovat ristiriitaisia ja epäloogisia. On syytä miettiä tarkoin pääkäsittelyn tarve ja laajuus ja suhteuttaa perusteet siihen.

Jos asiassa seuraa pääkäsittely, on tarpeetonta selostaa käräjäoikeudessa esitettyä näyttöä ja vielä tarpeettomampaa ennakoita, mitä joku hovioikeudessa kertoisi.

Perusteluita voi hahmottaa yksinkertaisella kaavalla:

Vaatus: (A:ta kohtaan esitetty) syyte pahoinpitelystä  
on hylättävä

Perusteet: A ei ole lyönyt B:tä (oikeustosisikka)

Todistaja C ei ole voinut nähdä lyöntiä, koska hän oli istunut auton takapenkillä (todistusosiseikka).

Valituksen perusteiden tulee vastata kysymykseen, miksi käräjäoikeuden tuomio ei ole oikea, ja hyvät perusteet ovat sellaiset, että ne saavat lukijan uskomaan, ettei käräjäoikeuden tuomio todel-

---

<sup>6</sup> Katso Uskottavuusarvioinnin virhelähteistä Rasilainen, LM 6/2006 s. 973.

lakaan ole oikein. Tarkempien ohjeiden antaminen perusteiden osalta on hyvin vaikeaa ja perusteet ovat aina yksittäistapauksesta riippuvaisia.

#### 4.4.7 Juridinen argumentointi

Oikeudellisten perusteiden esittäminen valituksessa riippuu siitä juridiikasta, joka on ollut esillä käräjäoikeuden valmisteluistunnossa ja pääkäsittelyssä ja joka ilmenee käräjäoikeuden tuomiosta. Viimeistään valituksessa pitäisi esittää käsitys siitä, miten tosiseikkoja on oikeudellisesti arvioitava ja onko käräjäoikeuden arvio oikea. Oikeudellisen argumentoinnin tulisi perustua yleisesti hyväksytyihin oikeuslähteisiin, kuten laki, esityöt ja oikeuskäytäntö ja -kirjallisuus unohtamatta eurooppaoikeuden normistoa tai kansainvälisiä sopimuksia. Argumentointi tulee sovittaa jutun laatuun ja laajuuteen.

#### 4.4.8 Pääkäsittelypyyntö

Pääkäsittelyn toimittamista pyytävän valittajan on ilmoitettava yksilöity syy pääkäsittelylle. Pelkkä ylimalkainen peruste ”suullinen todistelu on arvioitu väärin” ei ole riittävä. Pahimmillaan on vaadittu pääkäsittelyä suullisen todistelun uskottavuuden varmistamiseksi. Pääkäsittelyä ei järjestetä ”varmuuden vuoksi”. Pääkäsittelyn toimittamista koskevan pyynnön perusteet ovat keskeisiä sekä harkittaessa, onko pääkäsittely toimitettava, että valmistelussa sitä.<sup>7</sup>

Pääkäsittelypyynnön yhteydessä tai valituksessa muutoinkaan ei saa selostaa suullisen todistelun sisältöä. Valittajan on yksilöitävä, miltä osin ja missä suhteessa suullinen todistelu on hänen käsityksensä mukaan arvioitu väärin. Pääkäsittelypyynnöstä tulee selvästi ja perustellusti käydä ilmi, keiden henkilöiden kertomus riitautetaan ja minkä vuoksi. Esimerkki: ”Todistaja Niemisen kertomus kolariin johtaneista syistä ei ole luotettava, koska hän ei ole nähnyt tapausta pitkän välimatkan ja huonon valaistuksen vuoksi juuri lainkaan”.

---

<sup>7</sup> HE 91/2002 s. 37.

Pääkäsittelyä voi pyytää myös uuden henkilötodistajan kuulemiseksi hovioikeudessa. Riita-asiassa uuden henkilötodistajan kuuleminen vaatii erittäin perustellun syyn ja rikosasiassakin kokonaan uuden todistajan kuuleminen muutoksenhakuvaiheessa on harvinaisen poikkeus. Silloin, kun uutta todistajaa on poikkeuksellisesti tarpeen kuulla, hovioikeuden tulee omasta aloitteestaankin toimittaa pääkäsittely.

Vielä pääkäsittely voi olla mahdollista katselmuksen uudelleen toimittamiseksi, jos käräjäoikeuden katselmusta toimittaessaan tekemien havaintojen uskottavuus riitautetaan. Pääkäsittelyn aikaansaaminen tällä perusteella vaatii kuitenkin hyvin vahvat perusteet.

Pelkkien johtopäätösten arviointi silloin, kun todistelun uskottavuutta ei perustellusti riitauteta, ei ole pääkäsittelyä vaativa seikka.

#### **4.4.9 Todisteet ja todistusteemat**

Hovioikeudelle tehtävässä valituskirjelmässä on ilmoitettava yksilöidysti hovioikeudessa esitettävä todistelu, kirjallinen ja henkilötodistelu, ja luonnollisesti sen mukaan, onko asiassa odotettavissa pääkäsittely vai ei. Pelkkä viittaus käräjäoikeudessa esitettyyn todisteluun ei ole riittävä.

Kirjallinen todistelu esitetään luettelona:

1. Kauppakirja 5.11.2001
2. Valokuvat 1 ja 2.

Jos todisteet on numeroitu käräjäoikeudessa ja tämä on tiedossa, on hyvä käyttää samaa numerointia.

Kirjallinen todistelu nimetään sekä pääkäsittelyjutuissa että niissä jutuissa, joissa pääkäsittelyä ei pyydetä tai se ei ole odotettavissa. (Katso tarkemmin mallivalituksesta jäljempänä).



Jos jutussa (oletettavasti) järjestetään pääkäsittely, esitettävä henkilötodistelu on nimettävä samalla tavoin kuten käräjäoikeudessa:

1. Valittaja Abraham Andersson todistelutarkoituksessa.
2. Todistaja Veikko Nieminen.

Todistelun nimennyt asianosainen voi hovioikeudessa vaihtua, jos käräjäoikeudessa vastaanotettu todistelu riitautetaan. Riidattomaan henkilötodisteluun ei tarvitse kummankaan osapuolen vedota todisteena.<sup>8</sup>

*Rikosasiassa* hovioikeus kutsuu todistajat pääkäsittelyyn ja heidän yhteystietonsa ilmenevät käräjäoikeuden asiakirjoista (esim. syytäjän info-lomake).

*Riita-asiassa* käräjäoikeudessa asianosaiset ovat usein itse kutsuneet todistajat pääkäsittelyyn. Sen vuoksi käräjäoikeuden asiakirjoissa ei ole heidän yhteystietojaan. Riita-asiassa on tärkeää, että asianosainen:

- a) ilmoittaa, että hän kutsuu itse todistajat pääkäsittelyyn, tai
- b) hän ilmoittaa heidän yhteystietonsa (osoite, puhelin, sähköposti jne.).

Silloin, kun on kyse asiantuntijatodistajista (lääkäri, tavarantarkastaja, kiinteistönvälittäjä jne.), jotka ovat laatineet asiantuntijalausannon, asianosaisten on vaadittava OK 17 luvun 50 §:n 2 momentin perusteella heidän suullista kuulemistaan pääkäsittelyssä. Kun todistajana olo liittyy heidän työtehtäviinsä, osoitteeksi, johon kutsu toimitetaan, on paras ilmoittaa työpaikan osoite, puhelinnumero ja sähköpostiosoite kotiosoitteen sijaan.

Todistusteemat tulee ilmoittaa faktaväittäminä silloin, kun se on mahdollista.

---

<sup>8</sup> HE 91/2002 s. 38.

#### 4.4.10 Todistajaa koskevat lisätiedot

Todistajiin liittyvät tavanomaisesta poikkeavat seikat on syytä aina erikseen ilmoittaa, vaikka asia olisi ollut esillä jo kärjäoikeudessa.

Näitä seikkoja voivat olla esimerkiksi liikuntavamma (todistaja on pyörätuoli-invalidi), puutteellinen suomen kielen taito (tarvitaan tulkki), erityinen ajankohta (todistaja on kertonut osallistuvansa kilpailijana Pekingin olympiakisoihin). Jos kyseessä on ns. pelkäävä todistaja eikä hän halua tulla kuulluksi vastaajan läsnä ollessa, tämä on järjestelyjen vuoksi kerrottava etukäteen. Samoin, jos on olemassa jostakin syystä erityinen turvallisuusriski.

Hovioikeus suosii kustannuksia säästävää ja tehokkuutta lisäävää tekniikan käyttöä pääkäsittelyissä. Jos mahdollista todistajaa kuullaan puhelimitse ja tarpeen mukaan videoyhteyttä käyttäen. Jos esimerkiksi helsinkiläinen lääkäri on tarpeen kuulla todistajana eikä puhelinkuuleminen ole riittävä, häntä voidaan kuulla videoyhteydellä tällä hetkellä Rovaniemen ja Oulun kärjäoikeudessa. Todistaja voi tällöin olla joko Helsingin kärjäoikeudessa tai missä tahansa paikassa, jossa on tarpeellinen laitteisto ja yhteydet. Sairaaloissa ja yliopistoissa nämä yleensä ovat.

Todistelun nimeäminen hovioikeudessa on hyvin tärkeää, jotta todistelu kohdistuu juuri siihen, mistä hovioikeudessa on (enää) kysymys ja jotta turha todistelu karsiutuu pois. Todistajan yhteystiedot ja todistajaa koskevat lisätiedot ovat tärkeitä pääkäsittelyn onnistumiseksi. Jos todistajan osoite- tai puhelintiedot ovat salaiset, tämä on syytä ilmoittaa selvästi: ”puhelinnumero salainen”.

#### 4.4.11 Muut ilmoitukset

Valituksessa on hyvä ilmoittaa, jos pitää valmisteluistuntoa tarpeellisena.

Pääkäsittelypaikasta voi esittää perustellun toivomuksen. Esimerkiksi: ”Valittaja on liikuntarajoitteinen ja iäkäs. Sen vuoksi pääkäsittely toivotaan järjestettävän hänen kotipaikkakunnallaan Kemijärvellä”.

Jos on tarpeen järjestää katselmus, siitä on syytä ilmoittaa valituksessa. Lisäksi on syytä ilmoittaa ajankohta, jos katselmus on mahdollinen esimerkiksi vain kesäaikaan.

## 4.5 VASTAUS

Vastauksen sisällöstä säädetään OK 26 luvun 4 §:ssä ja (viittauksen kautta) 25 luvun 15 §:n 1 momentin 4–6-kohdissa, 2 ja 3 momentissa sekä 16 ja 17 §:ssä.

Valittajan vastapuoli ei vastaa valitukseen oma-aloitteisesti, vaan hovioikeus voi pyytää häneltä vastauksen. Vastapuolen ei kuitenkaan ole välttämätöntä vastata valitukseen, vaikka hovioikeus häntä siihen kehottaisikin. ”Seurauksena” vastaamatta jättämisestä on se, että hovioikeus ottaa huomioon valittajan vastapuolen käräjäoikeudessa esittämät seikat. Syyttäjän osalta on katsottu, että vastauksen antaminen kuuluu syyttäjän virkavelvollisuuksiin<sup>9</sup>.

### 4.5.1 Asiakirjan nimi

Asiakirjassa tulee selvästi olla sen nimi vastaus ja suositeltavaa on merkitä se oikealle asiakirjan yläosaan (katso edellä kohdassa 4.4.1 valituksen osalta lausuttua).

Vastauksen antajan tulee yksilöidä vastauksensa ilmoittamalla vastauspyynnöstä ilmenevä hovioikeuden diaarinumero.

### 4.5.2 Vastauksen antajaa koskevat tiedot

Asiakirjassa on oltava vastauksen antajan nimi ja yhteystiedot samoin kuin valituksessa valittajan osalta (katso edellä kohta 4.4.2 valittajaa koskevat tiedot).

Sen lisäksi tulee ilmoittaa valittaja, jonka valitukseen vastaus annetaan. Valittajan prosessiosoitetta ei välttämättä tarvitse ilmoittaa, koska se on jo merkitty hovioikeuden diaariin.

---

<sup>9</sup> Antti Jokela: Oikeudenkäynti III s. 532.

### 4.5.3 Suhtautuminen muutosvaatimukseen

Vastauksen antajan on ilmoitettava, myöntääkö hän muutosvaatimuksen vai vastustaako hän sitä. Vastauksen tulee olla valituksen tapaan lyhyt ja jäsenelty. Mikäli valituksessa on useita eri vaatimuksia, tulee vastauksessa noudattaa mahdollisuuksien mukaan valituksen mukaista numerointia tai muuta jäsentelyä.

Tässä yhteydessä on tarvittaessa toistettava käräjäoikeudessa esitetty toissijainen kanne- tai rangaistusvaatimus sen varalta, että valitus johtaisi ensisijaisen vaatimuksen hyväksyvän käräjäoikeuden ratkaisun kumoamiseen.<sup>10</sup>

Myös oikeudenkäyntikuluvaatimus on tarvittaessa esitettävä tässä yhteydessä.

### 4.5.4 Perusteet

Vastauksen antajan tulee ilmoittaa käsityksensä valittajan vaatimuksen perusteista ja seikat, joihin hän haluaa nojautua. Vastauksessa pitää toisin sanoen kertoa hovioikeudelle, minkä vuoksi valitus olisi hylättävä. Vastauksessa ei ole tarpeen perustella sitä, miksi käräjäoikeuden tuomio on oikea.

Samoin kuin valitus myös vastaus voi olla varsin lyhyt etenkin silloin, kun jutussa tullaan toimittamaan pääkäsittely.

Juridisen argumentoinnin osalta viitataan edellä valituksen yhteydessä lausuttuun.

### 4.5.5 Suhtautuminen pääkäsittelypyyntöön

Vastauksen antaja voi ilmoittaa, kuinka hän suhtautuu valittajan esittämään pääkäsittelypyyntöön. Pääkäsittelyn tarpeen ratkaisee hovioikeus, mutta vastauksen antajalla on mahdollisuus kiinnittää hovioikeuden huomiota pääkäsittelyn toimittamisen kannalta olennaisiin seikkoihin.

---

<sup>10</sup> HE 33/1997 s. 28.

#### 4.5.6 Todisteet ja todistusteemat

Todisteiden ja todistusteemojen, todistajia koskevien lisätietojen sekä muiden ilmoitusten osalta viitataan edellä valituksesta lausuttuun.

#### 4.6 SUOSITUKSET

- *Valitus- ja vastauskirjelmien tulee olla lyhyitä, selkeitä ja jäsenyneitä*
- *valituksessa tulee rajata selkeästi, miltä osin käräjäoikeuden tuomio on virheellinen ja miltä osin siihen haetaan muutosta*
- *valituksessa ja vastauksessa tulee erotella, mitkä seikat ovat hovioikeudessa vielä riittäviä ja toisaalta riidattomia*
- *mikäli kyse on pääkäsittelyssä ratkaistavasta asiasta, on olennaista keskittyä pääkäsittelypyynnön esittämiseen ja perustelemiseen eikä käräjäoikeudessa esitetyn näytön auki kirjoittamiseen*
- *pääkäsittelypyynnön tulee olla yksilöity ja nimenomainen*
- *mikäli mahdollista, pääkäsittely tulee pyrkiä rajaamaan koskemaan vain (riitaista) osaa asiasta ja rajaus on syytä ilmoittaa selkeästi*
- *mikäli pääkäsittelyn järjestämistä ei pidetä tarpeellisena, se on syytä tuoda esille selkeästi ja perustellusti*
- *todistelu hovioikeudessa tulee rajata vain hovioikeudessa riitaisten seikkojen toteen näyttämiseen*
- *todistelu tulee ilmoittaa teemoineen yksilöidysti ja selkeästi. Pelkkä viittaaminen käräjäoikeudessa esitettyyn näyttöön ei riitä.*

*On muistettava, että valitus hovioikeuteen on muutoksenhakua. Se ei ole uusi oikeudenkäynti.*

#### 4.7 MALLIVALITUS JA -VASTAUS

Työryhmä on laatinut mallivalituksen ja -vastauksen Raahen kärjäoikeuden 29.8.2006 antamaan tuomioon nro 381 R 05/510, josta hovioikeus on antanut tuomion 16.3.2007 nro 249 R 06/887.

Syyttäjä on kärjäoikeudessa vaatinut HH:lle rangaistusta kahden muun rikoksen lisäksi syytekohtassa 3 törkeästä pahoinpitelystä. Asianomistaja LL on yhtynyt syytteeseen ja vaatinut HH:n velvoittamista suorittamaan hänelle korvauksia esinevahingosta, kivusta ja särystä sekä kosmeettisesta haitasta.

Kärjäoikeus on tuominnut HH:n sekä syytekohtaan 3 törkeästä pahoinpitelystä että kahdesta muusta rikoksesta yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja velvoittanut HH:n suorittamaan vahingonkorvausta LL:lle.

**MALLIVALITUS**

VALITUS

## ROVANIEMEN HOVIOIKEUDELLE

Asia Valitus Raahen käräjäoikeuden tuomiosta  
29.8.2006 nro 381 (R 05/510) törkeää pahoin-  
pitelyä ym. koskevassa asiassa

Valittaja HH

Asiamies ja prosessiosoite

Asianajaja AA  
Osoite  
Puhelinnumero  
Telekopio  
Sähköposti

Vastapuolet 1. Kihlakunnansyyttäjä NN

2. LL  
c/o Asianajaja MM  
Osoite  
Puhelinnumero  
Telekopio  
Sähköposti

Käräjäoikeuden tuomiosta:

Käräjäoikeuden tuomio on virheellinen, koska käräjäoikeus on pitänyt todistaja YY:n kertomusta luotettavana.

Y:n kertomuksen luotettavuutta rasittaa kuitenkin se, että hän oli tapahtumahetkellä voimakkaassa humalassa. H:n tietämän mukaan Y

on likinäköinen<sup>11</sup> ja oli unohtanut silmälasinsa kotiin<sup>12</sup>. Vallitsevissa valaistusolosuhteissa hän ei ole voinut tehdä luotettavaa havaintoa siitä, kumpi kävi kummankin kimppuun. Y oli myös silminnähtävästi epävarma kertomustaan antaessaan.

Käräjäoikeus on tuomiossaan tullut virheelliseen lopputulokseen pitäessään Y:n kertomusta luotettavana.

#### Vaatimukset

H vaatii, että

1) kohdan 3 syyte törkeästä pahoinpitelystä ja L:n korvausvaatimukset hylätään.

Lisäksi H vaatii, että Suomen valtio veloitetaan korvaamaan hänen oikeudenkäyntikulunsa käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa korkolain 4 §:n 1 momentin mukaisine viivästyskorkeineen siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut päätöksen antamisesta.

H vaatii toissijaisesti, että

2) teko katsotaan enintään hätävarjelun liioitteluna tehdyksi pahoinpitelyksi

3) L:lle maksettavaksi tuomittuja korvauksia alennetaan kivun ja säryn ja muun tilapäisen haitan osalta 600 euroksi ja esinevahinkojen osalta 30 euroksi

4) kaikkia korvauksia sovitellaan.

H vaatii vielä, että joka tapauksessa

5) rangaistusta alennetaan ja että vankeusrangaus lievennetään ehdolliseksi tai ainakin yhdyskuntapalveluksi.

---

11 Optikko BB:n kirjoittama silmälasimääräys.

12 Todistaja CC:n kertomus.



- Perusteet
- 1) H:n menettely on ollut sallittua hätävarjeluna L:n oikeudetonta hyökkäystä vastaan. L on käynyt H:hon käsiksi, jolloin H on käyttänyt veistä ollessaan maassa L:n alla.
  - 2) Teko ei ole kokonaisuutena arvostellen törkeä. L on puristanut H:ta kurkusta, jolloin H on pelännyt tukehtuvansa. H on ollut L:ään nähden sijoittuneena niin, että veitsen isku ei ole voinut suuntautua muualle kuin L:n ylävartaloon.
  - 3) H:n maksettavaksi tuomitut korvaukset ovat liian suuret. Vaatimus takin vereentymisestä on perusteeton, koska tekohetkellä L:n päällä ei ollut takkia.
  - 4) L on myötävaikuttanut vahinkojen syntymiseen ennen tekoa ja sen jälkeen. L on hyökännyt H:n kimppuun ja laiminlyönyt hakeutua lääkäriin hoitoon. Tämän vuoksi aiheutuneiksi näytettyjä vahinkoja on vielä soviteltava.
  - 5) Rangaistus on liian ankara. Ehdollisen vankeusrangaistuksen tai yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle ei ole estettä.
- Pääkäsitteily
- H vaatii, että asiassa toimitetaan pääkäsitteily.
- Pääkäsitteily on tarpeen todistaja Y:n kertomuksen luotettavuuden arvioimiseksi. Y ei ole voinut puutteellisen näkökykynsä vuoksi havaita käräjäoikeudessa kertomiaan tapahtumia. Y:n käräjäoikeudessa antama kertomus poikkeaa olennaisissa kohdin hänen esitutkintakertomuksestaan.

## Todistelu

### Kirjalliset todisteet

1. Lääkärintodistus 13.9.2005

Teema: L on myötävaikuttanut vahinkoihin

2. UUSI TODISTE

Silmälasimääräys 12.2.2006

Teema: Y on likinäköinen

### Henkilötodistelu

1. HH

Osoite

Puhelinnumero

Teemat: riidan syy,

H on ollut hätävarjelutilanteessa

L on myötävaikuttanut vahinkoihin

H on käyttänyt veistä ollessaan L:n alla

L:llä ei ollut päällään takkia

2. Todistaja KL

Osoite

Puhelinnumero

Teema: L on käynyt käsiksi H:hon

3. Todistaja SM

Osoite

Puhelinnumero

Teema: havainnot ja H:n ja L:n kertomukset  
heti teon jälkeen

4. UUSI TODISTAJA (kuultu esitutkinnassa)

CC

Osoite

Teema: Y:llä ei ollut tapahtumahetkellä  
silmälaseja päässään

Oulussa 3.9.2007

AA  
Asianajaja, Oulu

## LIITEASIAKIRJA

Todistelua koskevat pyynnöt

H esittää, että C:tä kuultaisiin ilman L:n läsnäoloa. Hän on ilmoittanut pelkäävänsä väkivaltaiseksi tuntemaansa L:ää.

Puhelinkuuleminen: H esittää, että SM:ää kuultaisiin hovioikeudessa puhelimitse. SM on muuttanut Helsinkiin ja hänen kertomuksensa uskottavuutta voidaan luotettavasti arvioida ilman henkilökohtaista läsnäoloa.

Todistaja C:n puhelinnumero on salainen.

Todistaja C ei pääse 10–23.1. välisenä aikana leikkauksen takia.

Yhteystiedot      4. Todistaja C  
Puhelinnumero

**MALLIVASTAUS**

VASTAUS

## ROVANIEMEN HOVIOIKEUDELLE

Asia	Vastaus asiassa R 06/887 Raahen käräjäoikeus 29.8.2006 nro 381, R 05/510
Vastauksen- antaja	Virallinen syyttäjä, kihlakunnansyyttäjä NN
Valittaja	HH

Vastaus muutosvaatimukseen

Valitus on hylättävä.

Valittaja on veloitettava korvaamaan valtiolle hovioikeuden pääkäsittelystä aiheutuvat todistelukustannukset.

Perusteet Käräjäoikeus on tehnyt sille esitetystä näytöstä oikeat johtopäätökset tuomitessaan H:n törkeää pahoinpitelystä. Tuomio on oikea myös rangaistuksen lajin ja määrän suhteen.

Pääkäsittely Valituksessa on riitautettu käräjäoikeudessa esitetyn suullisen todistelun uskottavuus. Lisäksi on nimetty uutta henkilötodistelua. Näin ollen asiassa on käsitykseni mukaan järjestettävä pääkäsittely.

Huomioon ottaen, että kaikki asianosaiset ja todistajat asuvat Raahessa, pyydetään pääkäsittely järjestämään siellä.

**Todistelu**Kirjallinen todistelu

1. Lääkärinlausunto (esitutkintapöytäkirjan liite 1): L on saanut haastehakemuksesta ilmenevät vammat, vammoista ilmenee väkivallan voimakkuus ja määrä

Henkilötodistelu

1. Asianomistaja L:n kuuleminen: H on hyökännyt L:ää vastaan ja käyttänyt väkivaltaa, L:lle on aiheutunut vammoja, L ei ole myötävaikuttanut tekoon

2. Todistaja Y:n kuuleminen: Y on silminnäkijä, H on käyttänyt väkivaltaa L:ää vastaan, L on saanut vammoja, L:n toiminta ei ole myötävaikuttanut tekoon

Oulussa lokakuun 12. päivänä 2007

Kihlakunnansyyttäjä NN  
Oulun kihlakunnan  
syyttäjänvirasto  
PL 225 (Rata-aukio 2)  
90101 OULU



## 5. RIKOSPROSESSIN JULKISUUS ESITUTKINNASSA, SYYTEHARKINNASSA JA PAKKOKEINOASIOISSA

### Työryhmän 4/2007 raportti

#### Työryhmän jäsenet

kihlakunnansyyttäjä Kimmo Vakkala, Oulun syyttäjänvirasto,  
puheenjohtaja

käräjätuomari Kari Turtiainen, Kokkolan kärjäoikeus,  
sihteeri

laamanni Ilkka Lindström, Kemijärven kärjäoikeus

laamanni Ville Konsén, Kuusamon kärjäoikeus

kärjäviskaali Teija Simula-Moberg, Lapin kärjäoikeus

kärjätuomari Janika Kaski, Oulun kärjäoikeus

kärjätuomari Mika-Pekka Sarkkinen, Oulun kärjäoikeus

kärjätuomari Antti Savela, Oulun kärjäoikeus

laamanni Ritva Pesonen-Ehrola, Raahen kärjäoikeus

kärjätuomari Reetta Löija, Rovaniemen kärjäoikeus

kärjätuomari Jarmo Uhlbäck, Ylivieskan kärjäoikeus

kärjäviskaali Antti Karjala, Ylivieskan kärjäoikeus

hovioikeudenneuvos Keijo Siljander, Rovaniemen hovioikeus

hovioikeudenneuvos Tapio Alkula, Rovaniemen hovioikeus

viskaali Timo-Juhani Laurila, Rovaniemen hovioikeus

kansliapäällikkö Riitta Saarenpää, Rovaniemen hovioikeus

asianajaja Veli Päivikkö, Oulu

asianajaja Pekka Heino, Kemi

asianajaja Ritva Hiukka, Rovaniemi

asianajaja Satu Miinala, Rovaniemi

rikoskomisario Antti Luoto, Oulun kihlakunnan poliisilaitos

rikosylikomisario Jukka Haataja, Rovaniemen

kihlakunnan poliisilaitos

## 5.1 YLEISTÄ

### 5.1.1 Työryhmän aihe ja aiheenrajaus

Tässä raportissa ei paneuduta julkisuuslainsäädännön perustavoiteteisiin ja -periaatteisiin eikä käsitteisiin kuten esimerkiksi julkisuusperiaate, asianosaisjulkisuus, yleisöjulkisuus, oikeudenkäyntiasiakirja ja suullinen käsittely. Näiltä osin viitataan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 621/1999 (JulkL) säännöksiin ja esitöihin (HE 30/1998 vp), oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 370/2007 (YTJulkL) säännöksiin ja esitöihin (HE 13/2006 vp) sekä oikeuskirjallisuuteen.

Raportin pääpaino on pakkokeinoasioiden julkisuudessa. Tältä osin näkökulma on lähinnä yleisöjulkisuuden eikä niinkään asianosaisjulkisuuden toteutumisessa. Raportissa käsitellään myös julkisuutta esitutkinnassa ja syyteharkinnassa.

### 5.1.2 Normipohja ja ohjeistukset

Tuomioistuimissa pakkokeinoasioiden julkisuus määräytyy 1.10.2007 voimaan tulleen YTJulkL:n säännösten mukaan. Oikeudenkäynnin julkisuuskytymyksiä ratkaistaessa tulee usein täydentävästi sovellettavaksi JulkL tai jokin muu laki, jossa on säädetty asiakirjojen salassapitoperusteista. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että muussa laissa kuin YTJulkL:ssa olevan salassapitosäännöksen perusteella tuomioistuin voi antaa kyseisiä tietoja koskevan salassapitomääräyksen YTJulkL 10 §:n perusteella siinä säädettyjen edellytysten täytyessä. Toisaalta JulkL sisältää myös muita säännöksiä, joita koskevia tilanteita ei ole säädetty YTJulkL:ssa ja ne tulevat siten sellaisenaan sovellettaviksi myös tuomioistuimissa. Esimerkkinä voi mainita hyvää tiedonhallintatapaa koskevat säännökset. Eräissä tilanteissa sovellettavaksi saattavat tulla vielä jossakin muussa laissa olevat oikeudenkäynnin julkisuutta koskevat säännökset.

YTJulkL on oikeudenkäynnin julkisuutta yleisissä tuomioistuimissa sääntelevä yleislaki. Suhteessa JulkL:iin se on erityislain asemassa. Näin ollen YTJulkL:ssa oleva säännös syrjäyttää JulkL:ssa ole-



van säännöksen. Muussa laissa oleva oikeudenkäynnin julkisuutta nimenomaisesti koskeva erityissäännös on puolestaan erityislain asemassa suhteessa YTJulkL:iin.

Esitutkinnassa ja syyteharkinnassa rikosprosessin julkisuus määräytyy lähinnä JulkL:n ja eräiden muiden lakien kuten esitutkintalain säännösten mukaisesti. Kuitenkin, kuten jäljempänä havaitaan, poliisin ja syyttäjän tulee omassa työssään ottaa huomioon tuomioistuimen YTJulkL:n nojalla antamat julkisuutta koskevat ratkaisut.

Viranomaiset ovat antaneet omia ohjeistuksiaan koskien julkisuusasioita. Näistä ohjeistuksista mainittakoon poliisin julkisuus-käsikirja vuodelta 2005, valtakunnansyyttäjänviraston laatima ohjeistus ”Viranomaisten toiminnan julkisuudesta syyttäjänäkö-kulmasta” vuodelta 1999 sekä tuomioistuinvaihetta koskeva ns. Sakari-ohjeen julkisuusosio 2007 sekä tuomioistuinkohtaisesti laaditut julkisuuskäsikirjat ja viestintäsuunnitelmat.

## **5.2 ESITUTKINNAN JULKISUUS**

### **5.2.1 Esitutkinta-asiakirjojen julkiseksi tulemisen ajankohta ja julkisuuden ulottuvuus**

#### **5.2.1.1 Yleisöjulkisuus**

Esitutkinnassa julkisuus on suppeampaa kuin oikeudenkäynnissä tai hallinnossa yleisesti ottaen. Tämä on välttämätöntä rikosten selvittämiseksi ja ehkäisemiseksi sekä asianosaisten oikeusturvaan liittyvistä syistä.

Esitutkinta-asiakirjojen yleisöjulkisuuden peruseriaatteet määräytyvät JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdan perusteella. Säännös koskee esitutkintaviranomaiselle tehtyjä ilmoituksia rikoksesta sekä esitutkintaa varten saatuja ja laadittuja asiakirjoja. Säännöksen mukaan esitutkinta-asiakirjat on pidettävä salassa, kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa taikka siihen saakka, kun virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kun asia on jätetty sikseen.

Esitutkinta-asiakirja on pidettävä salassa siitä riippumatta, minkä viranomaisen hallussa se on. Esitutkinta-asiakirjan ollessa tuomioistuimessa sen julkiseksi tuleminen ei kuitenkaan määräydy JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdan vaan YTJulkL:n 8 §:n perusteella.

Poikkeuksellisesti esitutkinta-asiakirja tai sen osa voidaan kuitenkin julkistaa ennen edellä mainittua ajankohtaa. JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdan perusteella poliisi voi antaa tietoja salassa pidettävästä esitutkinta-asiakirjasta, jos on ilmeistä, ettei tietojen antaminen:

- 1) vaaranna rikoksen selvittämistä
- 2) vaaranna tutkinnan tarkoituksen toteutumista
- 3) ilman painavaa syytä aiheuta asiaan osalliselle vahinkoa tai kärsimystä taikka
- 4) estä tuomioistuinta käyttämästä oikeuttaan määrätä asiakirjojen salassapidosta YTJulkL:n mukaan.

Tutkinnanjohtaja tai hänen esimiehensä päättää esitutkinta-aineiston julkisuudesta esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen (EPA) 9 §:n nojalla.

Joissakin yksittäisissä tapauksissa poliisi pyrkii myös joukkoviestimien avulla selvittämään sillä tutkittavana olevaa rikosta, esimerkiksi tarkoituksin saada yleisövihtejä. Poliisin motiivi voi olla myös uusien rikosten ehkäiseminen.

Painavasta syytä voidaan jopa sivuuttaa asianosaisen henkilökohtainen intressi, esimerkiksi julkaisemalla rikoksesta epäillyn nimi tai kuva (EPA 8 §). Tiedottamisessa on aina noudatettava hienotunteisuutta ja vähimmän haitan periaatetta (esitutkintalaki, jäljempänä ETL, 49 §). Syyttömyysolettamaan on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Jos syyttäjä tekee asiassa päätöksen olla syyttämättä, tulevat asiakirjat julkiseksi tästä ajankohdasta lukien. Syyttäjän päätös olla syyttämättä voi olla joko päätös olla nostamatta syytettä tai päätös toimenpiteistä luopumisesta.

Esitutkintaviranomainen voi lopettaa esitutkinnan viemättä asiaa syyteharkintaan ETL 43 §:n perusteella. Tällöin esitutkinta-asiakirjojen salassapito päättyy lähtökohtaisesti, kun asian käsittelyn lopettamisesta on tehty päätös.

Poliisin tekemä esitutinnan keskeytyspäätös ei päättä asiakirjojen salassapitoa. Näytön puuttuessa keskeytynyt esitutkinta päättyy viimeistään silloin, kun syyteoikeus vanhentuu. Asiakirjat ovat siihen asti salassa pidettäviä.

ETL 4 §:ssä mainittu syyttäjän lopettamispäätös (esitutinnanrajoittamispäätös) sen sijaan merkitsee sitä, että JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdassa olevan salassapitosäännöksen vaikutus päättyy. Tällöin asiakirjat tulevat julkisiksi, ellei niiden sisältö ole sellainen, että se edellyttää salassapidon jatkamista jonkin muun salassapitosäännöksen nojalla.

Lopullinen esitutkintapöytäkirja liitteineen on yleisöjulkinen. Tutkinnan aikana syntyneet muistiot, sarjoituskaaviot, vihjetietolaput ja muut vastaavat tutkinnan omaan käyttöön laaditut asiakirjat tai poliisin rekistereihin tehdyt merkinnät jäävät JulkL 5 §:n 3 momentin mukaan lain soveltamisalan ulkopuolelle tai ovat JulkL 24 §:n 1 momentin 4- tai 5-kohdassa tarkoitettuja salassa pidettäviä asiakirjoja.

### **5.2.1.2 Asianosaisjulkisuus**

Asianosaisjulkisuus on yleisöjulkisuutta laajempi. Yleisöjulkinen esitutkinta-aineisto on myös asianosaisjulkista.

ETL 11 §:n nojalla asianosaisella on oikeus saada tietoonsa, mitä esitutkinnassa on käynyt ilmi, niin pian kuin siitä ei voi aiheutua haittaa rikoksen selvittämiselle.

JulkL 11 §:n 1 momentin nojalla asianosaisella on oikeus saada asiaa käsittelevältä tai käsitelleeltä viranomaiselta tieto muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn. Asianosaisella ei kuitenkaan ole edellä 1 momentissa tarkoitettua oikeutta muun muassa esitutkinnassa ja poliisitutkinnassa esitettyyn tai laadittuun asiakirjaan ennen tutkinnan lopettamista, jos tiedon antamisesta aiheutuisi haittaa asian selvittämiselle (JulkL 11 §:n 2 momentin 2-kohta).

Asianosaisen tiedonsaantioikeutta voidaan rajoittaa, mikäli erityäin tärkeä yleinen tai yksityinen etu on uhattuna (JulkL 11 §:n 2 momentin 2-kohta).

Esitutkinta-aineisto tulee asianosaisjulkiseksi viimeistään tutkinnan loppuvaiheessa, jos asianosaisille varataan mahdollisuus antaa loppulausunto esitutkinnan johdosta (ETL 42 §).

### **5.2.1.3 Asianosaisen salassapitovelvollisuus ja tutkinnanjohtajan salassapitomääräys**

Asianosainen ei saa paljastaa ulkopuoliselle muita henkilöitä koskevia salassapidettäviä esitutkintatietoja, jotka hän on saanut tietoonsa asianosaisasemansa perusteella (JulkL 23 §). Tarvittaessa tutkinnanjohtaja voi antaa asiassa salassapitomääräyksen asianosaiselle tai tämän avustajalle (ETL 48 §).

### **5.2.2 Rikostutkinnan rekisterit, henkilötuntemerkitiedot ja tunnisteet**

JulkL 24 §:n 1 momentin 4-kohdan säännös määrää salassapidettäviksi:

- poliisin ja muun esitutkintaviranomaisen rikosten ehkäisemistä tai niiden selvittämistä varten ylläpitämät rekisterit
- rikosten ehkäisemistä koskevat selvitykset
- henkilöllisyyden tai matkustus oikeuden todentamista tai varmentamista koskevan hallinto-asian käsittelyssä saadut ja otetut henkilön valokuvat ja muut henkilötuntemerkitiedot
- henkilölle tai henkilökortille tai matkustusasiakirjalle annetut erityiset tunnisteet

Säännöksen tarkoittamia rekistereitä ovat muun muassa rekisterit, joihin tallennetaan tietoja rikosten tekotavoista, rikoksentekeijöiden sormenjäljistä ja ammatti- ja taparikollisuudesta.

Poliisin tutkinta- ja virka-apujärjestelmään kuuluva rikosilmoitusrekisteri ei ole säännöksen tarkoittama salassapidettävä rekisteri, koska sen tiedot liittyvät myös vireillä oleviin asioihin.

### 5.2.3 Kenttä- ja hälytystoiminnan rekisterien julkisuus

Poliisin kenttä- ja hälytystehtävien yhteydessä laadittavat ja käsiteltävät asiakirjat ovat lähes poikkeuksetta ilmoituksia rikoksesta sekä esitutkintaa varten saatuja ja laadittuja asiakirjoja, joiden salassapito määräytyy JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdan perusteella. Kenttä- ja hälytystoimintaa palvelevien rekisterien sisältämät tiedot ovat lähtökohtaisesti salassapidettäviä. Poliisin tehtävärekisteristä asiakirjatilauksia tekevät muun muassa asianosaiset, vakuutusyhtiöt, syyttäjät ja muut viranomaiset.

Rekisteristä otteita tai tulosteita annettaessa on varmistuttava siitä, ettei asiakirja sisällä JulkL 24 §:n 1 momentin mukaan salassapidettävää tietoa, jota pyytäjällä ei ole oikeutta saada. Samoin asiaan liittymätöntä tietoa ei saa luovuttaa.

Syyttäjällä on yleisistä syyttäjistä annetun lain 11 §:n mukainen tiedonsaantioikeus myös salassa pidettävistä asiakirjoista.

Asiakirjan tai siinä ilmenevän tiedon luovuttamisesta päättää esitutkinta-asioissa tutkinnanjohtaja tai tutkija sekä muissa asioissa se, jolle rekisteriin merkityn asian käsittely kuuluu. Hälytyskeskus ei anna muita kuin tehtävän vastaanottamiseen ja välittämiseen liittyviä tietoja.

Annettavasta otteesta tai tulosteesta peitetään JulkL:n tai muun lain nojalla salassa pidettävät tiedot. Tällaisia ovat muun muassa poliisin hälytystehtävien tai muiden tehtävien tehtäväkoodit, salassa pidettävät yhteystiedot, tiedot nimettömänä käsiteltävistä vihje- ja muista ilmoitustiedoista, sivullisten terveystiedot sekä poliisin teknisiä ja taktisia asioita koskevat tiedot.

**Suositus:** Syyttäjä tai muu asiakirjapyyntö tekijä tekee pyynnön sille poliisiyksikölle, joka on suorittanut rekisteriin merkityn tehtävän tai on sitä koskevasa asiassa esitutkintaviranomaisena.

## 5.2.4 Tietojen antaminen esitutkinta-asiakirjoista oikeudenkäynnin alkamisen jälkeen

Kun asia on tullut vireille tuomioistuimessa, tuomioistuin tekee hallussaan olevia esitutkinta-asiakirjoja koskevat julkisuusratkaisut YTJulkL:n perusteella. Tuomioistuimen tekemät julkisuusratkaisut koskevat vain oikeudenkäyntiasiakirjoja.

Poliisi ja syyttävä perustavat omat päätöksensä kaikissa vaiheissa JulkL:in, ei koskaan YTJulkL:in.

Esitutkinnan suorittanut poliisi tekee itsenäisesti ratkaisun hallussaan olevien tietojen antamisesta silloinkin, kun samat tiedot jo ovat syyttäjällä tai tuomioistuimessa. Ratkaisun tekemisessä on kuitenkin otettava huomioon syyttäjän tai tuomioistuimen mahdollisesti tekemät ratkaisut, joilla on merkitystä esitutkinta-asiakirjojen salassapitoon. On täysin mahdollista, että poliisille tulee asiakirjatilaus tilanteessa, jossa syyteharkinta tai asian käsittely tuomioistuimessa on edelleen kesken.

**Suositus:** Syyttävä tiedottaa esitutkintaviranomaiselle syyttäjän tai tuomioistuimen tekemät salassapitoratkaisut.

## 5.3 PAKKOKEINOASIOIDEN JULKISUUS TUOMIOISTUIMESSA

### 5.3.1 Yleistä

Tuomioistuimessa käsiteltäviä pakkokeinoasioita ovat muun muassa vangitseminen, matkustuskielto, hukkaamiskielto, vakuustakavarikko, takavarikko ja ulkomaalaisen säilöönotto sekä ns. telepakkokeinot. Ensiksi mainitut ”perinteiset” pakkokeinot poikkeavat olennaisesti ns. telepakkokeinoista eli salaisista pakkokeinoista niiden julkisuuden kannalta.

YTJulkL 16 §:ssä on eräiden pakkokeinoasioiden julkisuutta koskevat erityissäännökset. Pykälän 1 momentin mukaan oikeudenkäynnin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuteen pakkokeinoasiassa sovelletaan, mitä YTJulkL:ssa säädetään, jollei lain 16 §:stä muuta johdu. YTJulkL:n 16 §:ssä on eräiden pakkokeinoasioiden

osalta erityissäännöksiä käsittelyn, oikeudenkäyntiasiakirjojen ja ratkaisun julkisuudesta. Muilta osin pakkokeinoasioihin sovelletaan, mitä muualla YTJulkL:ssa säädetään.

Vaikka YTJulkL 16 § on sijoitettu suullisen käsittelyn julkisuutta koskevaan 4 lukuun, 16 § sisältää säännöksiä myös pakkokeinoasioiden oikeudenkäyntiasiakirjojen ja ratkaisun julkisuudesta. Toisaalta pakkokeinoasioiden niin sanottua diaarijulkisuutta koskeva erityissäännös on sijoitettu lain 5 §:n 2 momenttiin. Huomionarvoista on, että myös pakkokeinoasioiden julkisuuskysymyksiä harkittaessa on lain 16 §:n ja 5 §:n 2 momentin lisäksi otettava huomioon myös lain muut säännökset sekä lain systematiikassa omaksuttu ns. nelikenttäjaottelu:

- 1) oikeudenkäynnin perustietojen julkisuus (2 luku)
- 2) oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus (3 luku)
- 3) suullisen käsittelyn julkisuus (4 luku)
- 4) ratkaisun julkisuus (5 luku)

### **5.3.2 Muut kuin salaiset pakkokeinoasiat**

#### **5.3.2.1 Oikeudenkäynnin perustietojen julkisuus**

##### **5.3.2.1.1 Yleistä**

Oikeudenkäyntiä koskevien perustietojen julkisuudesta säädetään YTJulkL:n 2 luvussa. Oikeudenkäynnin perustiedot ovat tietoja, jotka yksilöivät vireillä olevan oikeudenkäynnin laadun, sen osapuolet ja käsittelyvaiheet.

Myös pakkokeinoasioissa, lukuun ottamatta jäljempänä käsiteltäviä ns. telepakkokeinoja, julkisia ovat seuraavat oikeudenkäynnin perustiedot heti, kun tieto on olemassa, siis riippumatta siitä, onko niitä merkitty Sakari-järjestelmään, muihin luetteloihin tai asiakirjalle:

- asiaa käsittelevä tuomioistuin
- asian yksilöity laatu (pakkokeinoasioissa pakkokeinoasian laatu ja vakavin rikosnimike)

- asian käsittelyn vaiheet
- suullisen käsittelyn ajankohta ja käsittelypaikka
- asianosaisten (vaatimuksen tekijä ja epäilty) yksilöimiseksi tarpeelliset tiedot
- oikeudenkäyntiavustajan/-asiamiehen nimi

Yllä mainittujen tietojen julkisuutta ei voida rajoittaa tuomioistuimen antamalla salassapitomääräyksellä. Poikkeuksena on asianomistajan ja turvapaikan hakijan henkilöllisyyden salaaminen YTJulkL 6 §:n nojalla.

### **5.3.2.1.2 Asianomistajan henkilöllisyyden määrääminen salassa pidettäväksi**

Rikoksen asianomistaja ei ole pakkokeinoasian asianosainen. Hänen henkilöllisyytensä ei siten ilmene pakkokeinoasian perustiedoista.

Tästä huolimatta asianomistajan henkilöllisyys voi tulla esille pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjoissa (esimerkiksi vangitsemisvaatimuksessa, rikosilmoituksessa, esitutkintakuulustelupöytäkirjoissa tai lääkärinlausunnossa), suullisessa käsittelyssä tai ratkaisussa. Koska asianomistaja ei ole pakkokeinoasian asianosainen, hän ei ole valvomassa etuaan julkisuuskysymyksen suhteen. Näin ollen pakkokeinovaatimuksen esittäjän ja viime kädessä tuomioistuimen tulee huolehtia siitä, ettei asianomistajan henkilöllisyys tule yleisöjulkisuuteen, mikäli näyttää siltä, että YTJulkL 6 §:n mukaiset henkilöllisyyden salassa pitämisen edellytykset ovat käsillä. Tuomioistuimen tulee harkita, tuleeko asianomistajan henkilöllisyyden salassa pitämiseksi antaa salassapitomääräys pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjojen ja ratkaisun osalta taikka tuleeko suullinen käsittely määrätä pidettäväksi yleisön läsnä olematta.

On syytä huomata, että YTJulkL 16 §:n mukainen salassapitomääräys päättyy pääsääntöisesti syyteasian käsittelyn alkaessa.

**Suositus:** Asianomistajan henkilötietoja ei tule tarpeettomasti merkitä pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjoihin eikä ratkaisuun. Mikäli asianomistajan henkilöllisyys käy ilmi oikeudenkäyntiasiakirjoista, suullisessa käsittelyssä tai



ratkaisussa, tuomioistuimen tulee harkita, ovatko YTJulkL 6 §:n mukaiset henkilöllisyyden salassa pitämisen edellytykset käsillä sekä tarvittaessa määrätä pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjat ja ratkaisu salassa pidettäväksi taikka suullinen käsittely pidettäväksi yleisön läsnä olematta siltä osin, kuin asianomistajan henkilöllisyyden salassapito sitä edellyttää.

### 5.3.2.1.3 Turvapaikan hakijan henkilöllisyyden määrääminen salassa pidettäväksi

Turvapaikan hakija on pakkokeinoasian asianosainen, joten hänen henkilöllisyytensä on pakkokeinoasian perustieto.

YTJulkL 6 §:n 1 momentin 2 kohdan säännös on kirjoitettu siten, että se perustuu salassapito-oletamaan. Toisin sanoen turvapaikan hakijan henkilöllisyyden julkistaminen edellyttää, että on ilmeistä, ettei tiedon antaminen vaaranna turvapaikan hakijan tai tämän läheisten (esimerkiksi perheenjäsenet ja muut sukulaiset lähtö- tai muussa maassa) turvallisuutta.

Tuomioistuimen tulee huolehtia siitä, että kysymys turvapaikanhakijan henkilöllisyyden salaamisen tarpeellisuudesta käsitellään ja ratkaistaan (kansliassa tai istunnossa) sen jälkeen, kun asianosaisille on varattu tilaisuus lausua kantansa asiaan.

Mikäli turvapaikanhakijan henkilöllisyys määrätään salassa pidettäväksi, tuomioistuimen tulee huolehtia siitä, ettei henkilöllisyys tule ilmi julkisessa oikeudenkäyntiasiakirjassa, suullisessa käsitelyssä (ks. YTJulkL 15 §:n 4 kohta) tai ratkaisussa.

On syytä huomata, että YTJulkL 6 §:n nojalla määrätty henkilöllisyyden salassapito jatkuu myös istunnon alkamisen jälkeen.

**Suositus:** Vaatimuksen esittäjä, poliisiviranomainen, selvittää ennen kirjallisen vaatimuksen toimittamista käräjäoikeudelle sen, onko YTJulkL 6 §:ssä tarkoitettu turvallisuusuhka olemassa, ja sen, millä tavalla turvapaikanhakija suhtautuu henkilöllisyyttään koskevaan julkisuusksymykseen. Kun vaatimus käräjäoikeudessa kirjataan vireille Sakari-järjestelmään, asian kohdalle tehdään ”salainen” -merkintä. Tämä merkintä poistetaan, mikäli puheenjohtaja päätyy siihen, ettei salassapitomääräyksen antamiselle ole tarvetta.

## 5.3.2.2 Suullisen käsittelyn julkisuus pakkokeinoasioissa

### 5.3.2.2.1 Juttuluettelo

Myös pakkokeinoistunnosta on ilmoitettava istuntopaikalla juttuluettelolla viimeistään istunnon alkaessa. Juttuluetteloon merkitään:

- asianosaisten nimet (vaatimuksen esittäjä ja epäilty tms.)
- asian yksilöity laatu (pakkokeinoasian laatu ja vakavin rikosnimike)
- suullisen käsittelyn alkamisajankohta
- käsittelypaikka (istuntosali tms.)
- tuomioistuimen ratkaisukokoonpano

#### Suositukses:

\*Juttuluetteloon tulee merkitä myös pöytäkirjanpitäjän nimi, vaikka laki ei siihen velvoitakaan. Tämä on perusteltua seuraavista syistä. Oikeudenkäyntiin osallistuvilla on oikeus saada tieto kaikista niistä henkilöistä, jotka ottavat osaa heidän asiansa käsittelyyn. Oikeudenkäyntiin osallistuvilla tulee olla mahdollisuus kontrolloida heidän asiansa käsittelijöiden esteettömyyttä. Lisäksi ainakin suurissa tuomioistuimissa pöytäkirjanpitäjän nimen merkitseminen juttuluetteloon helpottaa talon sisäistä yhteydenpitoa.

\*Juttuluettelon esilleasettamisvelvollisuus koskee myös virka-ajan ulkopuolella ja viikonloppuisin toimitettavia pakkokeinoistuntoja. Yleisöllä tulee olla tosiasiallinen mahdollisuus olla läsnä myös tällaisissa päivystysluonteisissa istunnoissa. Näin ollen istunto tulee ensisijaisesti järjestää siten, että yleisöllä on istuntotiloihin vapaa pääsy. Esimerkkinä mainittakoon poliisilaitoksen pakkokeinosali. Mikäli istunto toimitetaan lukittujen ovien takana, yleisön osallistumismahdollisuus tulee turvata esimerkiksi siten, että juttuluettelo sijoitetaan viraston ulkoveen tms. rakennuksen ulkopuolelta havaittavaan paikkaan ja juttuluetteloon merkitään puheenjohtajan päivystyspuhelimien numero, jotta asiasta kiinnostuneet voivat ilmoittaa puheenjohtajalle halustaan olla läsnä istunnossa.

### 5.3.2.2.2 Pakkokeinoistunnon julkisuus

YTJulkL 16 §:n 1 momentin mukaan myös oikeudenkäynnin julkisuuteen pakkokeinoasiassa sovelletaan, mitä YTJulkL:ssa säädetään, ellei 16 §:stä muuta johdu.

YTJulkL 16 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuin voi päättää, että vangitsemista, markustuskieltoa ja todisteiden esittämistä koskevan asian suullinen käsittely ennen syytteen käsittelyn alkua

toimitetaan yleisön läsnä olematta, jos pakkokeinovaatimuksen esittäjä tutkinnallisista syistä tai epäilty itse sitä pyytää taikka jos tuomioistuimien katsoo muutoin siihen olevan tarvetta. Vastoin epäillyn pyyntöä asia saadaan käsitellä yleisön läsnä ollessa vain painavasta syystä.

YTJulkL 15 §:ssä on suljettua käsittelyä koskeva yleissäännös, josta voi saada johtoa myös harkittaessa pakkokeinoasian istunnon julkisuutta. YTJulkL 15 §:n 4-kohta koskee nimenomaisesti yhtä pakkokeinoasiaryhmää, ulkomaalaisen säilöönottoa.

Huomionarvoista on, että YTJulkL 16 §:n 2 momentin säännös, toisin kuin saman pykälän 3 momentin säännös, koskee vain siinä mainittuja pakkokeinoasioita eli vangitsemista, matkustuskieltoa ja todisteiden esittämistä koskevia asioita. Lainkohta ei koske esimerkiksi hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa, vaan ne on pääsääntöisesti käsiteltävä julkisesti, jollei YTJulkL 15 §:stä muuta johdu.

YTJulkL 17 §:n mukaan suljetussa käsittelyssä saavat asianosaisten sekä heidän edustajiensa ja avustajiensa lisäksi olla läsnä ne, joiden läsnäoloa tuomioistuimien pitää tarpeellisenä. Pakkokeinoasioissa läsnä voivat olla tuomioistuimen niin harkitessa alaikäisen epäillyn huoltajan ja tulkin lisäksi esimerkiksi epäillyn muu omainen, vartija ja rikosasiaa tutkiva poliisi.

#### **Suositus:**

\*Mikäli pakkokeinoasian vaatimuksen tekijä tulee esittämään julkisuuden rajoittamista koskevan pyynnön, yksilöity pyyntö perusteinen ja lainkohtineen on mahdollisuuksien mukaan esitettävä jo tuomioistuimelle toimitettavassa kirjallisessa vaatimuksessa.

\*Koska julkisuuden rajoittamista koskeva päätös pakkokeinoasiassa voidaan tehdä joko asianosaisten pyynnöstä tai viran puolesta, puheenjohtajan tulee - etenkin jos asiassa on julkisuuden rajoittamisen tarpeeseen viittaavia piirteitä - informatiivisella prosessinjohtolla ottaa julkisuutta koskeva kysymys keskustelun kohteeksi ennen varsinaisen käsittelyn aloittamista, vaikka istunnossa ei (vielä) olisikaan läsnä yleisöä.

### 5.3.2.3 Oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus

Oikeudenkäyntiasiakirjan määritelmä on esitetty YTJulkL 3 §:n 1 momentin 5-kohdassa.

YTJulkL 16 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuteen pakkokeinoasiassa sovelletaan, mitä YTJulkL:ssa säädetään, ellei sanotusta pykälästä muuta johdu.

YTJulkL 16 §:n 3 momentin mukaan ennen syytteen käsittelyn alkua toimitettavassa pakkokeinoasian käsittelyssä tai todisteiden vastaanotossa kertyneet oikeudenkäyntiasiakirjat voidaan ratkaisun sisältävää oikeudenkäyntiasiakirjaa lukuun ottamatta 2 momentissa mainituista syistä määrätä pidettäväksi salassa enintään syyteasian käsittelyyn asti taikka kunnes asia on jätetty sillensä.

Mikäli pakkokeinoasiassa ei ole annettu YTJulkL 16 §:n 3 momenttiin perustuvaa oikeudenkäyntiasiakirjoja koskevaa salassapitomääräystä, asiakirjat ovat YTJulkL 7 §:n mukaisesti julkisia, elleivät ne ole suoraan lain 9 §:n mukaan salassa pidettäviä (muun muassa arkaluontoiset lääkärinlausunnot ja loukkaavat valokuvat uhrista, rikosrekisterin ote sekä salaisia yhteystietoja sisältävät asiakirjat) tai jollei tuomioistuimien lain 10 §:n nojalla ole määrännyt niitä salassa pidettäväksi.

Mikäli pakkokeinoasiassa on annettu YTJulkL 16 §:n 3 momenttiin perustuva oikeudenkäyntiasiakirjoja koskeva salassapitomääräys, pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjat ovat julkisia syytteen nostamisen tai asian sillensä jättämisen jälkeen, elleivät ne sisällä suoraan lain nojalla salassa pidettävää tietoa tai ellei käräjäoikeus ole antanut niitä koskevaa salassapitomääräystä.

### 5.3.2.4 Pakkokeinoratkaisun julkisuus

YTJulkL 22 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen ratkaisu on julkinen, jollei tuomioistuimien lain 24 §:n nojalla määrää sitä pidettäväksi salassa.

Pakkokeinoasian ratkaisiasiakirjaa ei voida YTJulkL 16 §:n 3 momentin nojalla määrätä saman pykälän 2 momentissa mainituista syistä pidettäväksi salassa. Näitä syitä ovat:

- pakkokeinovaatimuksen esittäjän tutkinnallisiin syihin perustuva pyyntö
- epäillyn itsensä esittämä pyyntö
- tuomioistuin katsoo muutoin siihen olevan tarvetta

Ratkaisiasiakirjan määrääminen salassa pidettäväksi on mahdollista YTJulkL 24 §:ssä säädettyjen edellytysten täyttyessä. Pykälän 1 momentin mukaan tuomioistuin voi määrätä ratkaisun pidettäväksi tarpeellisin osin salassa, jos ratkaisu sisältää:

- 1) 9 §:ssä salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja
- 2) tietoja joiden salassa pitämiseksi on annettu 10 §:ssä tarkoitettu salassapitomääräys taikka
- 3) tietoja joiden salassa pitämiseksi asian suullinen käsittely on toimitettu yleisön läsnä olematta

Mikäli tuomioistuimen ratkaisu sisältää esimerkiksi sellaisia tutkinnallisia tietoja, joiden salassa pitämiseksi asian suullinen käsittely on toimitettu yleisön läsnä olematta, tuomioistuin voi YTJulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdan nojalla määrätä ratkaisun pidettäväksi – tarpeellisin osin – salassa. YTJulkL 24 §:n 2 momentin mukaan ratkaisun lopputulos ja sovelletut lainkohdat ovat tällöinkin julkisia.

**Huomautus:** YTJulkL 16 §:n 3 momentin sanamuotoon viitaten on myös katsottu, että pakkokeinoasian ratkaisua ei voida määrätä YTJulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohdan nojalla pidettäväksi salassa pelkästään siitä syystä, että asian käsittely on YTJulkL 16 §:n 2 momentin nojalla toimitettu tutkinnallisista syistä yleisön läsnä olematta.

Pakkokeinoasian ratkaisua harkittaessa, julistettaessa ja kirjoitettaessa tulee ensisijaisesti pyrkiä siihen, että esimerkiksi tutkinnallisesti arkaluontoisia tietoja ei tarpeettomasti sisällytetä ratkaisuun (ks. myös YTJulkL 26 §:n 1 momentti). Toisaalta tulee muistaa, että ratkaisun laatutekijät kuten avoimuus, vakuuttavuus ja kontrolloitavuus eivät saa kärsiä.

YTJulkL 25 §:ssä säädetty julkisen selosteen laatimisvelvollisuus lainkohdassa tarkemmin säädettyissä tilanteissa koskee myös pakkokeinoasioissa annettuja, YTJulkL 24 §:n 1 momentin nojalla salassa pidettäväksi määrättyjä ratkaisuja.

**Suositus:** Pakkokeinoasioissakin ns. liitepäätösten tekemistä tulee jatkossa välttää. Tällä hetkellä on vielä yleistä, että ratkaisu tehdään ns. liitepäätöksenä, jolloin tutkinnanjohtajan vaatimus ja toisinaan myös pakkokeinon kohteena olevan henkilön kirjallinen vastaus liitetään sellaisenaan ratkaisun osaksi. Tämä menettely ei ole suositeltava siitäkään syystä, että ratkaisun liiteasiakirjatkin voidaan määrätä pidettäväksi salassa vain YTJulkL 24 §:n nojalla.

### 5.3.3 Salaiset pakkokeinot eli ns. telepakkokeinot

#### 5.3.3.1 Ankara salassapitovelvoite

Pakkokeinolain 5 a luvussa tarkoitettua pakkokeinoa (telekuuntelu ja -valvonta sekä tekninen tarkkailu), poliisilain 32 b §:ssä tarkoitettua poliisitoimenpidettä (telekuuntelu ja -valvonta, tiedon hankkiminen matkaviestimien sijainnista ja tekninen tarkkailu) tai tullilain 20 f §:ssä tarkoitettua tullitoimenpidettä (televalvonta ja tekninen tarkkailu) koskevien asioiden katselu- ja päivitysoikeus Sakari-järjestelmässä on erotettu muista asioista salaisuuskoodilla 10. Koodin avulla teleasioiden diaaritietojen ja oikeudenkäyntiasiakirjojen katselu- ja päivitysoikeus käräjäoikeudessa rajoitetaan vain näitä asioita käsitteleville henkilöille. Työnojaossa on pyrittävä siihen, että teleasioita käsittelee mahdollisimman harva henkilökunnasta.

*Täydellinen salassapito.* Teleasiat ovat käräjäoikeudessa kaikilta osin salassa pidettäviä. Niistä ei anneta tietoa edes asiaan osallisille saati yleisölle jäljempänä säädettyin poikkeuksin. Asiaan osallisia ei myöskään kuulla asiaa käsiteltäessä.

*Tiedonantokielto.* Käräjäoikeudessa käsiteltävistä teleasioista ei kyselijöille ilmoiteta mitään tietoa. Ilmoittaa ei saa edes sitä, kuinka paljon kyseisiä asioita on tai on ollut vireillä käräjäoikeudessa taikka sitä, että tällaisia asioita ei ylipäätään ole tai ole ollut vireillä. Tämä johtuu siitä, että jo lukumäärätiedon perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä telepakkokeinon käytöstä.

Kuitenkin tieto on annettava niistä teleasioista, jotka ovat jäljempänä kerrotulla tavalla tulleet julkisiksi.

Teleasiaa koskevan tiedon – mukaan lukien oikeudenkäyntiasiakirjan – luovuttamisesta päättää joku käräjäoikeuden tuomareista.

### 5.3.3.2 Istuntojärjestelyt

Teleasiassa järjestettävästä istutokäsittelystä ei laadita juttulueteloa eikä istuntoa kuuluteta alkavaksi. Käsitellyssä ei saa olla paikalla asiaan osallisia eikä yleisöä. Myös ratkaisu julistetaan asiaan osallisten ja yleisön läsnä olematta.

### 5.3.3.3 Julkiseksi tulemisen ajankohta

Teleasioiden perustiedot tulevat julkisiksi vasta, kun pakkokeinon tai toimenpiteen käytöstä on viimeistään ilmoitettava rikoksesta epäillylle taikka pakkokeinon tai toimenpiteen kohteena olevalle, jollei tuomioistuimien päätä, että perustiedot tulevat julkiseksi aikaisemmin.

Pakkokeinolain (PKL) 5 a luvun 11 §:n 2 momentissa on säädetty siitä, milloin pakkokeinoista on ilmoitettava epäillylle. Tällöin on erotettavissa ainakin seuraavat tilanteet:

- 1) Kun asia on saatettu syyttäjän harkittavaksi tai esitutkinta muuten on päätetty lopettaa, pakkokeinojen käytöstä on ilmoitettava epäillylle. Teleasian perustiedot, oikeudenkäyntiasiakirjat ja ratkaisut tulevat näissä tapauksissa julkisiksi ilmoittamisen jälkeen.
- 2) Jollei asiassa ole päätetty tutkinnan lopettamisesta tai asiaa saatettu syyttäjän harkittavaksi vuoden kuluttua pakkokeinon käytön lopettamisesta, pakkokeinon käytöstä on viimeistään silloin ilmoitettava epäillylle. Teleasian perustiedot, oikeudenkäyntiasiakirjat ja ratkaisut tulevat näissä tapauksissa tällöin julkisiksi.

3) Tuomioistuimien voi tutkinnanjohtajan esityksestä tärkeästä tutkinnallisesta syystä päättää, että ilmoitus saadaan tehdä myöhemmin tai että se saadaan jättää tekemättä. Tällaisen päätöksen takia teleasian salassapito jatkuu.

Näin ollen jos teleasiaan liittyvä rikosasia on siirtynyt poliisilta syyteharkintaan tai on vireillä kärjäoikeudessa, teleasian perustiedot, oikeudenkäyntiasiakirjat ja ratkaisut ovat julkisia, elleivät ne sisällä sellaisia tietoja, jotka ovat suoraan YTJulkL 9 §:n nojalla salassa pidettäviä tai joista kärjäoikeus on antanut salassapitomääräyksen.

#### **5.3.4 Julkisuutta koskevan kysymyksen käsittely, ratkaiseminen ja dokumentointi**

Oikeudenkäyntiasiakirjojen ja oikeudenkäynnin julkisuutta koskevat vaatimukset ja vastaukset perusteluineen tulee käsitellä ja julkisuutta koskeva perusteltu ratkaisu tulee antaa yleisön läsnä ollessa, ellei kysymystä ole ratkaistu jo ennen istuntoa kansliassa. Julkisuusratkaisun perustelut ovat julkisia. Tosin teoriassa on mahdollista, että julkisuusratkaisun perustelut määrätään joltakin osin pidettäväksi salassa. Tällaisen ratkaisun tekeminen ei kuitenkaan käytännössä tulle kysymykseen.

Julkisuusratkaisu perusteluineen tulee kirjata pöytäkirjaan tai siitä tulee laatia erillinen asiakirja.

Kun suullinen käsittely toimitetaan yleisön läsnä olematta, tuomioistuimen on muistutettava suljettuun käsittelyyn osallistuvia suljetussa käsittelyssä esille tulleiden tietojen salassapitovelvollisuudesta ja hyväksikäyttökiellosta. Muistutuksesta tehdään merkintä pöytäkirjaan.



## 5.4 SYYTEHARKINNAN JULKISUUS

Suoritettujen kyselyiden perusteella ja muutoin on ilmennyt, että julkisuuskysymyksiin liittyvät ongelmat eivät juurikaan kuormita syyttäjiä muutoin kuin korkeintaan esitutkintayhteistyön (poliisin ja syyttäjän yhteistyö) yhteydessä. Tyypillisesti julkisuuskysymykset ajankohtaistuvat esitutkintavaiheessa tai vasta pääkäsitelyvaiheessa. Työryhmän tietoon ei ole tullut tapauksia, joissa esimerkiksi asiaan osalliset olisivat esittäneet julkisuuskysymyksiin liittyviä vaateita syyteharkintavaiheessa.

Yksittäisessä rikosasiassa julkisuuskysymyksiä koskevat päätökset tekee se syyttäjä, jonka hoidettavaksi kyseinen rikosasia on jaettu.

Syyttäjä tekee julkisuusratkaisunsa JulkL:n perusteella. JulkL:n säännökset ovat syyteharkintavaiheen osalta selkeät ja kattavat. Työryhmän tietoon ei ole tullut, että säännökset olisivat aiheuttaneet tulkintaongelmia.

Yleisö- ja asianosaisjulkisten tietojen osalta syyteharkintavaihe vastaa esitutkintavaihetta. Ennen syyteharkintaratkaisua julkisuusperiaatetta on mahdollista toteuttaa vain hyvin rajoitetusti. Tällöin yleisöjulkisia tietoja ovat vain osa syyttäjän diaaritiedoista.

### 5.4.1 Diaaritiedot

#### 5.4.1.1 Yleistä

Rikosasia tulee vireille syyttäjäyksikössä, kun esitutkintaviranomainen toimittaa rikosasian syyteharkintaa varten syyttäjäyksikköön. Rikosasian vireilletulo syyttäjäyksikössä on julkinen tieto, vaikka asiaan liittyy salassapidettäviä tietoja.

Diaarimerkinnät ovat rikosasian perustietoja, jotka yksilöivät syyttäjäyksikössä vireillä olevan rikosasian ja sen käsittelyvaiheen. Diaarimerkintöjä ovat:

- asian diaarinumero
- tieto asian saapumisajankohdasta

- rikosilmoitukseen perustuva rikosnimike
- syyttäjän nimi
- asianosaisten nimet
- tieto mahdollisesta syytesiiirrosta
- tieto mahdollisesta asioiden yhdistämisestä
- tieto mahdollisesta syytemääräyksestä
- tieto asian ratkaisutilasta (ei ratkaistu tai ratkaistu)

#### 5.4.1.2 Diaaritiedon julkiseksi tulemisen ajankohta

Pääsääntöisesti diaarimerkintä tulee julkiseksi sen tekemishetkellä (JulkL 6 §:n 1 momentin 1-kohta).

Pääsäännöstä poiketen *rikoksesta epäillyn henkilön henkilötiedot* tulevat julkiseksi vasta, kun syyteharkintaratkaisu on tehty. Ratkaiseva hetki on haastehakemuksen allekirjoittamishetki tai kun haastehakemus on sitä vastaavalla tavalla varmennettu taikka kun virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kun asia on jätetty sikseen (JulkL 6 §:n 1 momentin 1-kohta).

**Huomautus:** Sähköistä haastehakemusta ei allekirjoiteta tai muullakaan tapaa varmenneta. Käytännössä varmennukseksi on tulkittu työvaihe, jossa syyttäjätuomioistuimessa haastehakemus tallennetaan valmiiksi ja lähetetään sähköisesti käräjäoikeuteen. Varmennushetki on siis käytännössä asian vireilletulohetki käräjäoikeudessa. Tämän jälkeen syyttäjä ei voi tehdä muutoksia haastehakemukseen ilman tuomioistuimen myötävaikutusta.

Sen sijaan ns. syyttäjäputken (kiireelliset asiat, joissa syyttäjä toimittaa haasteen) jutuissa syyttäjä allekirjoittaa normaaliin tapaan alkuperäisen haastehakemuksen, joka liitetään haasteasiakirjojen mukaan.

Samoin syyttäjä allekirjoittaa syyttämättäjättämispäätökset ja muut päätökset.

### 5.4.1.3 Salassapidettävät diaaritiedot

Yleensä diaaritiedon salassapito koskee tietoa uhrin henkilöllisyydestä seksuaalirikosasioissa (JulkL 24 §:n 1 momentin 26-kohta).

Rikoksesta epäillyn henkilön henkilötietojen salassapidon osalta viitataan edellä esitettyyn.

### 5.4.2 Haastehakemuksen julkiseksi tuleminen

Haastehakemus tulee pääsääntöisesti julkiseksi, kun asia tulee esille tuomioistuimen istunnossa (JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohta; ks. myös YTJulkL 8 §:n 1 momentin 1-kohta). Tässä yhteydessä valmisteluistunto rinnastuu pääkäsitteeseen.

Tuomioistuin tekee julkisuusratkaisut YTJulkL:n perusteella. Periaatteessa on mahdollista, että samojen tietojen (esimerkiksi asianomistajan henkilöllisyys) osalta tuomari päätyy syyttäjän kannasta poikkeavaan kantaan.

**Suositus:** Syyttäjä tekee haastehakemuksen mukana tuomioistuimelle toimitettavalle info-lehdelle merkinnät salassapitokysymyksistä ja kiinnittää näin hyvissä ajoin tuomioistuimen huomiota asiaan ja syyttäjän kantaan.

### 5.4.3 Syyttämättäjättämispäätöksen ja rangaistusmääräyksen julkisuus ja julkiseksi tuleminen ajankohta

Syyttämättäjättämispäätös ja päätökseen liittyvä esitutkinta-aineisto tulee julkiseksi, kun päätös on tehty (JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohta).

Yleisöjulkisuuden suhteen syyttämättäjättämispäätös voi olla kokonaan tai osaksi salassapidettävä. Jos vain osa asiakirjasta on salassapidettävä, tieto on annettava asiakirjan julkisesta osasta. Tämä ns. osajulkisuus edellyttää sitä, että julkiset tiedot ovat selkeästi erotettavissa salassapidettävistä tiedoista ja että osittainen salassapito ei aiheuta vaaraa väärinkäsityksistä asian suhteen (JulkL 10 §).

Asiakirjan luovutustilanteessa on varmistauduttava siitä, että salassapidettävää tietoa sisältävään asiakirjaan on tehty asianmukaiset salassapitomerkinnät. Merkinnästä tulee ilmetä riittävän yksityiskohtaisesti, mitkä tiedot ovat salassapidettäviä ja lainkohdat, joihin salassapito perustuu (JulkL 25 §).

Rangaistusmääräys ja siihen mahdollisesti liittyvä erillinen esitutkinta-aineisto tulee julkiseksi, kun syyttäjä vahvistaa rangaistusvaatimuksen eli antaa rangaistusmääräyksen.

#### 5.4.4 Poliisin ennakoilmoitus syyttäjälle

Välittömästi esitutinnan alettua poliisi tekee syyttäjäksi ns. ennakoilmoituksen muista kuin vähäisistä ja yksinkertaisista esitutkintaan tulleista rikosasioista (ETL 15 §).

Ennakoilmoituksen sisältämän tiedon salassapito määräytyy poliisia koskevien säännösten perusteella (ks. edellä). Pääsääntöisesti tieto ilmoituksen vastaanottamisesta ja ilmoituksen asiasisältö ovat salassapidettäviä (JulkL 24 §:n 1 momentin 3-kohta).

**Huomautus:** Eräessä syyttäjyksikössä sihteeri luuli ETL 15 §:n mukaisen ilmoituksen tietoja julkiseksi ja paljasti huumejutun epäillylle juuri aloitetun esitutinnan.

#### 5.4.5 Esitutinnan rajoittaminen

Kun syyttäjä tekee tutkinnanjohtajan esityksestä (ETL 4 luku 3 §) esitutinnan rajoittamispäätöksen, se rinnastuu julkisuusvaikutuksiltaan syyttämättäjättämispäätökseen ja rangaistusmääräyksen antamispäätökseen.

## 5.5 YHTEENVETO SUOSITUKSISTA

- Mikäli pakkokeinoasian vaatimuksen tekijä tulee esittämään julkisuuden rajoittamista koskevan pyynnön, yksilöity pyyntö perusteineen ja lainkohtineen on mahdollisuuksien mukaan esitettävä jo tuomioistuimelle toimitettavassa kirjallisessa vaatimuksessa.

- Asianomistajan henkilötietoja ei tule tarpeettomasti merkitä pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjoihin eikä ratkaisuun. Mikäli asianomistajan henkilöllisyys käy ilmi oikeudenkäyntiasiakirjoista, suullisessa käsittelyssä tai ratkaisussa, tuomioistuimen tulee harkita, ovatko YTJulkL 6 §:n mukaiset henkilöllisyyden salassa pitämisen edellytykset käsillä sekä tarvittaessa määrätä pakkokeinoasian oikeudenkäyntiasiakirjat ja ratkaisu salassa pidettäväksi taikka suullinen käsittely pidettäväksi yleisön läsnä olematta siltä osin, kuin asianomistajan henkilöllisyyden salassapito sitä edellyttää.

- Kun asianosaisena on turvapaikanhakija, vaatimuksen esittäjä, poliisiviranomainen, selvittää ennen kirjallisen vaatimuksen toimittamista käräjäoikeudelle sen, onko YTJulkL 6 §:ssä tarkoitettu turvallisuusuhka olemassa, ja sen, millä tavalla turvapaikanhakija suhtautuu henkilöllisyyttään koskevaan julkisuuskyсыmykseen. Kun vaatimus käräjäoikeudessa kirjataan vireille Sakari-järjestelmään, asian kohdalle tehdään ”salainen”-merkintä. Tämä merkintä poistetaan, mikäli puheenjohtaja päätyy siihen, ettei salassapitomääräyksen antamiselle ole tarvetta.

- Juttuluetteloon tulee merkitä myös pöytäkirjanpitäjän nimi, vaikka laki ei siihen velvoitakaan. Tämä on perusteltua seuraavista syistä. Oikeudenkäyntiin osallistuvilla on oikeus saada tieto kaikista niistä henkilöistä, jotka ottavat osaa heidän asiansa käsittelyyn. Oikeudenkäyntiin osallistuvilla tulee olla mahdollisuus kontrolloida heidän asiansa käsittelijöiden esteettömyyttä. Lisäksi ainakin suurissa tuomioistuimissa pöytäkirjanpitäjän nimen merkitseminen juttuluetteloon helpottaa talon sisäistä yhteydenpitoa.

- Juttuluettelon esilleasettamisvelvollisuus koskee myös virka-ajan ulkopuolella ja viikonloppuisin toimitettavia pakkokeinoistuntoja. Yleisöllä tulee olla tosiasiallinen mahdollisuus olla läsnä myös tällaisissa

*päivystysluonteisissa istunnoissa. Näin ollen istunto tulee ensisijaisesti järjestää siten, että yleisöllä on istuntotiloihin vapaa pääsy. Esimerkkinä mainittakoon poliisilaitoksen pakkokeinosali. Mikäli istunto toimitetaan lukittujen ovien takana, yleisön osallistumismahdollisuus tulee turvata esimerkiksi siten, että juttuluettelo sijoitetaan viraston ulko-oveen tms. rakennuksen ulkopuolelta havaittavaan paikkaan ja juttuluetteloon merkitään puheenjohtajan päivystyspuhelimen numero, jotta asiasta kiinnostuneet voivat ilmoittaa puheenjohtajalle halustaan olla läsnä istunnossa.*

*- Koska julkisuuden rajoittamista koskeva päätös pakkokeinoasiassa voidaan tehdä joko asianosaisen pyynnöstä tai viran puolesta, puheenjohtajan tulee - etenkin jos asiassa on julkisuuden rajoittamisen tarpeeseen viittaavia piirteitä - informatiivisella prosessinjohtolla ottaa julkisuutta koskeva kysymys keskustelun kohteeksi ennen varsinaisen käsittelyn aloittamista, vaikka istunnossa ei (vielä) olisikaan läsnä yleisöä.*

*- Pakkokeinoasioissakin ns. liitepäätösten tekemistä tulee jatkossa välttää. Tällä hetkellä on vielä yleistä, että ratkaisu tehdään ns. liitepäätöksenä, jolloin tutkinnanjohtajan vaatimus ja toisinaan myös pakkokeinon kohteena olevan henkilön kirjallinen vastaus liitetään sellaisenaan ratkaisun osaksi. Tämä menettely ei ole suositeltava siitäkään syystä, että ratkaisun liiteasiakirjatkin voidaan määrätä pidettäväksi salassa vain YTJulkL 24 §:n nojalla.*

*- Syyttäjä tekee haastehakemuksen mukana tuomioistuimelle toimitettavalle info-lehdelle merkinnät salassapitokysymyksistä ja kiinnittää näin hyvissä ajoin tuomioistuimen huomiota asiaan ja syyttäjän kantaan.*

*- Syyttäjä tiedottaa esitutkintaviranomaiselle syyttäjän tai tuomioistuimen tekemät salassapitoratkaisut.*

*- Syyttäjä tai muu asiakirjapyynnön tekijä tekee pyynnön sille poliisiyksikölle, joka on suorittanut rekisteriin merkityn tehtävän tai on sitä koskevassa asiassa esitutkintaviranomaisena.*







## **6. PERUSOIKEUSJÄRJESTELMÄ JA OIKEUSLAITOS<sup>1</sup>**

**(professori Ilkka Saraviita)**

---

<sup>1</sup> Artikkelin perustuu kirjoittajan Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatu-  
hankkeen koulutustilaisuuksissa 4. ja 16.6.2007 pitämiin luentoihin Rovaniemellä  
ja Oulussa.

## 6.1 JOHDANTO

Oikeuslaitos ymmärretään tässä katsauksessa laajasti: se ulotetaan koskemaan tuomioistuinten lisäksi syyttäjä- ja asianajolaitoksen toimintaa. Näiden instituutioiden perusteellinen arviointi perusoikeusnäkökulmasta edellyttäisi niiden nykyisen rakenteen, tehtävien ja ammattietiikankin tarkkaa tuntemusta. Syvällisempi analyysi edellyttäisi runsaasti lisäselvityksiä. Miten esimerkiksi tuomioistuinlaitoksen kehityksen mukana syntyneet laajat moniosastoiset käräjäoikeudet tulisi arvioida esim. tuomioistuinten riippumattomuuden perusoikeusaspektin näkökulmasta tuomioistuimen sisäisen hallinnon kontekstissa? Mitä keskitetyn syyttäjälaitoksen perustaminen perusoikeusyhteydessä merkitsee ja milläisen muutoksen ovat tuoneet mukanaan viime vuosina syntyneet laajat asianajotoimistot kansainvälisine toimintayhteyksineen ja filiaaleineen? Samaten syyttäjälaitoksen ja esitutkinnan keskinäis-suhteen perusteellinen tuntemus olisi tarpeen arvioitaessa toisaalta syytetyn ja toisaalta asianomistajan perusoikeussuojaa. Myöskään ei voida unohtaa niitä laajoja ihmisten perusoikeussuojaan asti ulottuvia tutkintavaltuuksien laajennuksia, joita poliisioikeuden (ja siihen liittyen mm. rajavartiolaitoksen, puolustusvoimien tutkijoiden ja tullin uudet toimivaltuudet) uudistukset ovat tuottaneet.

Tämän kirjoituksen tavoitteena on avata valtiosääntöoikeudellista näkökulmaa oikeuslaitokseen näissä jatkuvan muutoksen oloissa.

## 6.2 PERUSOIKEUSJÄRJESTELMÄN INFILTROITUMINEN SUOMEN OIKEUSLAITOKSEEN

Suomi sai perusoikeusjärjestelmän osana vuoden 1919 hallitusmuotoa. Perustuslain II luku oli otsikoitu ”Suomen kansalaisen yleiset oikeudet ja oikeusturva”. Ilmaisui ”perusoikeus” tuli valtiosääntöömme vasta myöhemmin. Kuitenkin jo ennen 1995 perusoikeusuudistusta HM II luvun säännösten yleisnimikkeeksi vakiintui ”perusoikeus”, joskin vielä 1972 Paavo Kastari nimesi perusoikeusjärjestelmää koskevan monografiansa hallitusmuodon otsikoinnille uskollisella nimikkeellä ”Kansalaisvapauksien perus-

tuslainturva”.<sup>2</sup> Kuten Kastari kirjoittaa, oli perusoikeussäännösten vaikutus tuomioistuimen toiminnassa vanhastaan rajoittunut ”peräti minimiin – voi sanoa olemattomaksi” säännösten tulkinnan keskittyessä miltei yksinomaan lainsäätäjälle, erityisesti eduskunnalle ja viime kädessä perustuslakivaliokunnalle. Syynä tähän Kastari piti sitä, että vuoden 1919 hallitusmuotoa säädettäessä korkeimmalle oikeudelle ei haluttu antaa oikeutta tutkia lakien perustuslainmukaisuutta.

Toisena syynä perusoikeuksien lähes olemattomalle merkitykselle lainkäyttötoiminnassa Paavo Kastari piti sitä, että lakien ja perusoikeussäännösten ristiriitojen ratkaiseminen poikkeaa olennaisesti tavallisissa oikeudenkäynneissä esille tulevista ongelmista. ”Tämä seikka lienee myös todennäköisenä syynä siihen, että tuomioistuimet meillä näyttävät muunkinlaisessa oikeudenkäytössä suorastaan vieroksuneen hallitusmuodon perusoikeuspykäläiä, jotka niin ollen ovat jääneet kokonaan tuomioistuintäytännön tulkintavaikeuksien varjoon”.<sup>3</sup> Vuoden 1919 hallitusmuodon säännökset nähtiin lähes pelkästään eduskuntalakien säätämisyjärjestykseen vaikuttavina seikkoina.

Vuoden 1919 HM II luvun perusoikeussäännökset olivat suhteellisen epämääräisesti kirjoitettuja. Perustuslain säätäjän huomio keskittyi valtiomuotokysymykseen ja ylimpien valtioelinten päätösvaltaan ja valintamenettelyyn liittyviin seikkoihin. Perusoikeuspykälät eivät muodostaneet yhtenäistä järjestelmää siinä suhteessa, millaiset perusoikeusrajoitukset lailla olisivat perustuslain vastaisia.

Tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä säädettävien lakien suhdetta perustuslakiin tarkoittava päättelyjärjestelmä kehittyi käytännössä

---

2 Paavo Kastari, Kansalaisvapauksien perustuslainturva, Helsinki 1972, ks. esipuheen 1. kappale s. VII-VIII.

3 Emt. s. 293.

perustuslakivaliokunnan lausuntojen ohjaamana.<sup>4</sup> Järjestelmään vaikutti Venäjän vallan aikana kehitetty puolustautumismekanismi keskusvallan taholta saneltavaa lainsäädäntöä vastaan. Jos eduskunnalle annetun lakiehdotuksen säännös oli ristiriidassa perustuslain säännösten kanssa, eikä ehdotusta tahdottu muuttaa eduskuntakäsittelyvaiheessa, laki säädettiin poikkeuslakina perustuslain säätämisyjärjestyksessä (VJ 67 §).

Uuden itsenäisen valtion suvereenissa lainsäädäntöpäätöstoiminnassa jo kehittyneelle poikkeuslakijärjestelmälle muodostettiin kokonaan uusi sisältö: lähes konsensuksen parlamentissa saavuttava, joskin perustuslain vastainen lainsäädäntöhanke voitiin toteuttaa ”laillisesti”, kunhan laki hyväksyttiin samassa säätämisyjärjestyksessä kuin perustuslakimuutos (vuoden 1906 VJ 69 § ja 1928 VJ 67 §). Poikkeuslakien käyttöalaksi vakiintuivat sellaiset lainsäädäntöhankeet, jotka olivat selkeästi ristiriidassa erinäisten vuoden 1919 HM:n perusoikeussäännösten kanssa, mutta jotka tästä huolimatta haluttiin saattaa voimaan. Perustuslaki itse toisaalta tarkoitti kansalaisten perusoikeuksien suojaamista niitä rajoittavilta tavallisilta laeilta, mutta toisaalta sisälsi nimenomaisen säännöksen poikkeuksien säätämismahdollisuudesta. Järjestelmä oli (ja yhä on) yhtä paradoksaalinen kuin mm. Paavo Kastarin siitä käyttämä luonnehdintakin: jäykän joustava.

Perustuslainsäätämisyjärjestyksen määränemistösäännökset toimivat tekijänä, jotka yhteiskuntapoliittisesti kiistanalaisten lakien kysymyksessä ollen pakottivat hallituksen ja eduskunnan vähemmistön etsimään kompromissin, jonka jälkeen vaaditut määränemistöt saavutettiin. Sellaisia perusoikeusrajoituksia, joita eduskunnan määrävähemmistö vastusti loppuun saakka, ei voitu säätää, ja ilmeisestikin tällaisen umpikujan ollessa ilmeinen, hallitus pyrki yhteiskuntapoliittiseen tavoitteeseensa muita teitä kuin lainsäädäntömuutosta käyttäen.

---

<sup>4</sup> Paavo Kastari, Milloin HM:n tarkoituksena on valtuuttaa ja milloin vain pidättää perusoikeuksiin liittyvästä seikasta ”säädettäväksi lailla”. LM 1964 s. 225 ss.

Poikkeuslakien käyttämisen mahdollisuus voimassa olevaksi ja sitovaksi katsotun perusoikeussuojauksen murtamiseksi *näyttää puoluepoliittisoineen suomalaisen perusoikeusjärjestelmän*. Itsenäisyyden alkuvaihetta leimasivat maaomaisuuteen ja asutustoimintaan liittyneet perusoikeuspoikkeukset, tietyssä vaiheessa väkivaltaiseksi käyneen yhteiskunnallisen liikehdinnän hillitsemiseksi säädettiin poikkeuslakeja, sotien jälkeen säännöstelylainsäädännön merkitsemät omaisuudensuojapoikkeukset jatkoivat perinnettä. Uutena piirteenä problematiikkaan liittyivät ns. tulopoliittiset kokonaisratkaisut, joissa raamiluonteisen useampivuotisen (ns. vakauttaminen) keskusjärjestöjen välisen työehtosopimuksen ehdoksi asetettiin talouselämän sääntelytoimi lailla, joka vaati perustuslainsäätämisyjärjestyksen omaisuudensuojaan liittyvistä syistä.<sup>5</sup> Eduskunnalla ei juuri ollut vaikutusvaltaa puuttua näihin kokonaisratkaisuihin.

Perusoikeussäännösten heikoksi kohdaksi osoittautuneesta poikkeuslakijärjestelmästä ei vuoden 2000 perusoikeusuudistuksessa pystytty kokonaan irrottautumaan. Sitä yritettiin tulkintakäytännössä eliminoida ja säännöksi asetettiin lähtökohtaisesti se, että poikkeuslakeja ei enää valtion sisäisistä syistä säädetä. Viimeisimmässä poikkeuslakitapauksessa politisoitui tosin kysymys kriisinhallintatoimivaltuuksien kuulumisesta tasavallan presidentille. Tätä kirjoitettaessa viimeisin poikkeuslakiproblematiikkaan kytkeytynyt tapahtumasarja liittyi sairaanhoitajien työtaistelun estämiseksi säädettyyn potilasturvallisuuslakiin. Laki kylläkin säädettiin tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä, joskin hyvin erikoisissa oloissa. Perustuslakivaliokunnan säätämisyjärjestyksestä antamaan lausuntoon jätetyistä eriävistä mielipiteistä havaitaan, ettei poikkeuslain käyttömahdollisuus suinkaan ollut poissuljettu tässäkään tapauksessa. Poikkeuslakimahdollisuus lienee jatkuvasti taustalla jonkinlaisena viimeisenä keinona rajata perusoikeuksia.

---

<sup>5</sup> Kuriositeettina voidaan viitata pitkään kiistelyyn lainsäädäntötasossa siitä, voidaan-ko vapun päivä julistaa palkalliseksi vapaapäiväksi eräiden pyhäpäivien rinnalle omaisuudensuojaan liittyvistä seikoista (työnantajan palkanmaksuvelvollisuus) huolimatta. Tavallisen lainsäätämisyjärjestyksen vastustajat viittasivat mm. juhannukseen toteamuksin, että vapun ja juhannuksen asema olisi järjestettävä yhdenvertaisella tavalla.

Perusoikeusjärjestelmä oli siis vuoden 1919 HM:n kaudella vahvasti yhteiskuntapoliittinen järjestelmä. On ajateltavissa, että tämä seikka osaltaan vaikutti siihen, että tuomioistuimet tai oikeuslaitos tässä tekstissä tarkoitettulla tavalla laajemminkin ymmärrettynä ei tahtonut osallistua tähän päätöksentekojärjestelmään.<sup>6</sup>

On tietysti selvää, että nykyisenkin perusoikeusjärjestelmän perusluonne on entisellään: säännösten ensisijainen vaikutus näkyy eduskunnan vähemmistön (opposition) mahdollisuutena estää sellaisen perusoikeuspoikkeuksen säätäminen, jota hallitus pitää välttämättömänä, mutta jonka toteuttamisen oppositio tahtoo estää. Poliittisen kompromissin etsintää on tosin uuden perustuslain kaudella – kuten jo todettiin – tahdottu välttää sillä, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on asettanut tavoitteeksi poikkeuslain välttämisen periaatteen. Kauppaa määränemistösäännösten välityksin ei tällöin voida käydä, vaan lakiehdotukselle on etsittävä sellainen muotoilu, joka täyttää uuden perustuslain perusoikeusturvalle asettamat vaatimukset. Sinänsä perusoikeussuojauksen kannalta ennalleen jäänyttä poikkeuslakijärjestelmää (PeL 73.1 §) tyydyttiin vain täsmentämään vaatimuksella, jonka mukaan perustuslakiin (mm. perusoikeussäännökseen) tehtävä poikkeus on säädettävä tarkkarajaiseksi (”rajattu poikkeus”).

Pääsääntöisesti poikkeuslakeja ei siis nykyisin säädetä, vaikkei perustuslaki itse aseta sille esteitä. Lähinnä vain kansainvälisoi-keudellisten veloitteiden (lähinnä valtiosopimukset) voimaansaattamisen yhteydessä poikkeuslakeja saatetaan käyttää. Joskin poikkeuksellakin on poikkeuksensa: perustuslakivaliokunnan suosituksesta eduskunta hyväksyi 2007 jo sinällään ideologiansa vas-

---

<sup>6</sup> Politologiassa on vanhastaan lähdetty siitä, että määränemistösäännökset enemmistösäännösten järjestelmässä eivät yleensä estä päätöksentekoa, vaan lisäävät ns. päätöksentekokuluja. Tämän kirjoituksen käyttöyhteydessä kuluilla tarkoitetaan sitä hintaa esim. säännösmuutoksina, talousarvion määrärahoina tai muina lupauksina, joita hallitus joutuu oppositiolle lupaamaan siitä, että se pidättäytyy estämästä poikkeuslain säätämisen määränemistösäännösten välityksin.

taisen pysyvän poikkeuslain, Kriisinhallintalain, kun vaihtoehtona oli viime vaiheessa hallituksen valmisteleva perustuslakimuutos.<sup>7</sup>

Perusluonteeltaan poikkeuslakijärjestelmä jäi siis entiselleen, joskin nykyisin alkutilaan verrattuna sillä rajoituksella, että ehdottomia perusoikeuksien rajoittamiskieltoja poikkeuslailla saattaa johtua ihmisoikeusyleissopimuksista ja EU:n perusoikeussäännöksistä.

Vuoden 1919 hallitusmuodon yksittäisten perusoikeuksien tulkintakehityksen – perustuslakivaliokunnassa – merkittävin piirre lienee ollut HM 6 §:ssä säädetyn omaisuuden suoja- ja sääntönsuojan korostuminen. Tulkinnoille oli ominaista se, että toisaalta käsitettä ”omaisuus” laajennettiin yli ilmaisun kielellisen merkitysisällön ja toisaalta se, että sääntönsuojan selkeästi yksityiseen ihmiseen viittaava suoja- ja sääntönsuojan laajennettiin koskemaan oikeushenkilöitä säätiöt ja eräät julkisoikeudelliset oikeushenkilöt mukaan lukien. Tällainen tulkintakehitys tuskin oli täysin suorassa yhteydessä haluttuun suoja- ja sääntönsuojan omistusoikeutta osana markkinatalousjärjestelmää.<sup>8</sup> Osaltaan omaisuuden suoja- ja sääntönsuojan korostuminen johtui siitä, että toisen maailmansodan jälkeinen pula-aika ja myöhemmät talouslamat pakottivat lainsäädäntöön, jolla kavennettiin omistajan oikeuksia (mm. tuonti-, vienti-, ja vuokrasääntönsuojat). Tähän liittyi myös palkkasääntönsuojan poikkeuslain. Kun se purettiin, ajautettiin vuoden 1956 yleislakkiin. Muilla perusoikeusalueilla ei merkittävää uutta tai akuuttia lainsäädäntöä tarvittu, eikä muita perusoikeuksia alleviivaavia tulkintoja juuri kehittyneet.

---

7 Kysymyksessä oli ns. kriisinhallintalain säätäminen. Ks. tapahtumasarjan yksityiskohdista Ilkka Saraviita, Näkökohtia parlamentarisoidun presidentinvallan suomalaisesta toteutuksesta. Oikeustiede – Jurisprudentia XL 2007 s. 409 ss.

8 Omaisuuden suoja- ja sääntönsuojan tulkinnalla oli kylläkin suora kytkeä talousjärjestelmään. Toisen maailmansodan jälkeisen Suomen merkittäviin valtiosääntöoikeudellisiin keskusteluihin liittyi keskustelu tuotantovälineiden ”sosialisoinnista” ja ns. sosialisointikomitean asettaminen. Paavo Kastari laati sarjan valtiosääntöoikeudellisia tutkimuksia pyrkiä osoittamaan, että HM 6 §:n omaisuuden suoja- ja sääntönsuojan muodosti olennaisen esteen sosialisointia merkitsevien lakien säätämiselle. Paavo Kastari: Sosialisoinnin perustuslaillisista edellytyksistä Suomen oikeuden mukaan, Vammala 1947 sekä Vakuutuslaitosten sosialisointi ja omaisuuden perustuslain suoja, Vammala 1949.

Kysymys tuomioistuinten roolista perusoikeussäännösten ja valtiosäännön soveltajana ylipäätään politisoitui 1970-luvulla. Tämän kehityksen kärjistymänä voidaan nähdä 9.10.1970 asetettu valtiosääntökomitea, jonka henkilö- ja asiantuntijavalinnat alleviivasivat valtiosääntöuudistuksen politisoitumista ja sitä, että perustuslaki instituutioineen nähtiin poliittisen vallan välineenä ja siten, että tuon vallan haltuunotosta oli kamppailtava. Asetelmien kärjistyttyä komitean sisällä ja keskustelun laajettua merkittävimmäksi pamflettikirjailuksi sitten Suomen asemaa koskeneen kirjoittelun Venäjän vallan kaudella, komitea pystyi antamaan ensivaiheessa vain äänestystulosten pirstoman välimietinnön ja lopuksi kokoamaan mietinnöksi välimietinnöstä saamansa lausunnot. Viimeisenä vaiheena asetettiin vielä perusoikeuskomitea, jossa erimielisyydet kärjistyivät niin, ettei komitea pystynyt antamaan edes välimietintöä.<sup>9</sup>

Valtiosääntö- ja perusoikeuskeskustelun villiinnyttyä kokonaisuudistuksen linjasta luovuttiin ja siirryttiin hallittujen osittaisuudistusten tielle.<sup>10</sup> Valtiosäännön kokonaisuudistukseen kului 30 vuotta, ennen kuin aika oli kypsä.

---

9 Komiteanmietintö 1974:27 ja toisen valtiosääntökomitean mietintö, komiteanmietintö 1975:88. Siinä tyydyttiin julkaisemaan välimietinnöstä annetut lausunnot. Pamflettikeskustelun kärkiin puolestaan kuului Heikki Karapuun toimittama Harvojen tasavalta, Perustuslain epädemokraattisuus, Tammen huutomerkkisarjassa vuodelta 1970. Keskusteluosapuolten toisen laidan pamfleteista mainitsen perustuslakivaliokunnan puheenjohtajana toimineen Juuso Häikiön kirjasen Onko perustuslaki muutettava?, Helsinki 1974.

Antero Jyränki kuvaa osapuolten linjaukset kirjassa Perustuslakiuudistus, 1974. Keskustelua ei käyty vähäisistä asioista: ”Perustuslakien muuttamisen tarkoituksena on avata kansan suurelle enemmistölle, työväenluokalle, nykyistä suotuisemmat mahdollisuudet taisteluun valtiokoneistosta. Tätä taistelua kannattaa käydä, koska sopivissa oloissa valtiokoneistoa voidaan käyttää hyväksi kapitalismia vastaan ... siten luo(daan) edellytyksiä sosialistisen yhteiskunnan rakentamiselle ja kansanvallan kaikinpuoliselle toteutumiselle” s. 16. Perusoikeuskomiteasta ks. Antero Jyränki, Luonnos perusoikeusuudistukseksi, Oikeus 1980 s. 115 ss.

10 Antero Jyrängin mukaan (Kolme vuotta linnassa, Porvoo-Helsinki-Juva 1990 s. 318). Tasavallan presidentti Urho Kekkonen pysäytti valtiosääntöuudistushankkeen. Syynä eivät olleet perusoikeudet vaan pyrkimys syvällisempiin, valtasuhdemuutoksiin perustuslakimuutoksen välityksin.



Sekä vuosien 1995 että 2000 perustuslait säädettiin poliittisessa hiljaisuudessa ja konsensuksen hengessä, vaikka muutoksen kokonaisvaikutus on saattanut olla vuoden 1970-tavoitteita laajempi.

*Yhteenvedon omaisesti voisi todeta, että Suomen perusoikeussäännöstö tulkintoinen ja soveltamiskäytäntöinen lienee vaikuttanut hyvin vieraalta oikeuslaitoksen näkökulmasta saamansa puoluepoliittisen sävytyksen seurauksena.*

### **6.3 PERUSOIKEUSJÄRJESTELMÄN JA OIKEUSLAITOKSEN INTEGROINTI**

Suomi oli jättänyt ratifioimatta tehokkaimman ihmisoikeusjärjestelmän, Euroopan ihmisoikeusyleissopimuksen ulkopoliittisista syistä. Euroopan Neuvosto nähtiin Neuvostoliitossa länsi-eurooppalaisena liittokuntana, joka toimi Pohjois-Atlantin liiton (ja Euroopan talousyhteisön) rinnalla ns. sosialistista leiriä vastaan sekä voimapolitiikassa että ideologisessa työssä. Näissä oloissa Suomi jättäytyi Euroopan ihmisoikeusyleissopimuksen ulkopuolelle, sillä sopimuksen ratifiointi edellytti jäsenyyttä itse järjestössä.

Toisin kuin taloudellisessa integraatiossa (mm. ns. Finefta-järjestely seuraajineen kuten Euroopan talousalue) assosiaatoratkaisut eivät tulleet kysymykseen. Ihmisoikeusyleissopimuksesta vaiettiin kokonaan mm. perusoikeusuudistusta tarkoittaneessa varhaisessa keskustelussa 1970-luvulla.<sup>11</sup> Suomessa alleviivattiin sen sijaan painokkaasti Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeusyleissopimuksen ratifiointia. Ulkopoliittisen kokonaistilanteen muututtua Suomi liittyi nopeasti ja kevyin valmisteluin sekä kansalaiseskus- telutta Euroopan ihmisoikeusyleissopimukseen.

Ihmisoikeusyleissopimus ja muu ns. pehmeä integraatio, kuten tuolloin oli tapana sanoa, liittyi kovaan (taloudelliseen) integraatioon, ja Suomi liittyi Euroopan unioniin Neuvostoliiton hajaan-

---

11 Todettakoon, että vielä vuoden 1992 perusoikeuskomitea vaikenä kokonaan Euroopan ihmisoikeuskonventiosta ja mainitsi esimerkkinä ihmisoikeusjärjestelystä YK:n ihmisoikeusyleissopimuksen (KOM 1992:3 s. 49 s.).

tumisvaiheessa. Ulkopoliittisesta tilanteenmuutoksesta seurannut nopea orientaatiomuutos valtiosopimuspolitiikassa oli perimmäinen syy perusoikeusuudistuksille vuosina 1995 ja 2000. Suomalainen perusoikeusjärjestelmä oli ennen uudistuksia kylläkin ulkonaisesti katsellen vaikeaselkoinen, vanhentunut ja valtiosääntöoikeudellisessa mielessä poikkeuslakijärjestelmän seurauksena myös arveluttava ulkomaalaisten arvioitsijoiden silmissä. Asiallisesti kuitenkin kansalaisvapauksien suoja maassa oli esimerkillistä tasoa tuon ajan länsi-eurooppamaisia mittapuita käyttäen.

Suomi oli jo ennen perusoikeusuudistusta pohjoismainen oikeus- ja hyvinvointivaltio. Norjan 1800-luvulta olevan valtiosäännön perusoikeusjärjestelmä on vielä Hallitusmuodon perusoikeusluettoa suppeampi, mikä sekin osoittanee, että valtiosäännön perusoikeuslistan pituus ei ole suoraan verrannollinen ihmisten tosiasialliseen oikeussuojaan. Ihmisoikeustasossa (Euroopan Neuvosto) Norjaa ja Suomea koskevat samat standardit.

Yleisesti ottaen vuoden 1995 perusoikeussäännöksistä voidaan todeta, etteivät ne tuoneet Suomen oikeusjärjestykseen mitään olennaisesti uutta. Muutos oli siinä, että usea aikaisemmin tavallisen lain tasolla vahvistettu ”oikeushyvä” muuntui perusoikeudeksi. Erityisesti lainkäyttöä silmällä pitäen kiinnittää huomiota se, että merkittävä määrä ihmisten oikeusasemaan liittyvistä seikoista lepäsi erilaisten ”periaatteiden” varassa. Tällaisia olivat mm. taannehtivan rikossääntelyn kieltö, oikeus muutoksenhakuun, reformaatio in peius-kieltö, kontradiktorisuuden periaate jne. Ne saivat Euroopan ihmisoikeusyleissopimuksen sanamuotoihin sopeutetun perusoikeussisällön joko nimenomaisina perusoikeuksina (mm. rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, PeL 8 §, vapausrangaistuksen sitominen tuomioistuimen päätökseen PeL 7.3 §, oikeus viivytyksettömään oikeuskäsittelyyn ja oikeus perusteltuun päätökseen samoin kuin muutoksenhakuoikeus (PeL 21 §). Merkittävä osa lainkäyttöön liittyvästä perusoikeussuojasta toteutettiin säännöksellä oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Valtaosassa näistä tapauksista oikeuden entinen sitoutuminen tavallisen lain tai peräti oikeusperiaatteen tasoon oli näennäistä: näille oikeuksille oli jo johdettu vanhan hallitusmuodon niukoista säännöksistä perustuslain suoja perustuslakivaliokunnan tulkinnoin.

Vuosien 1995 ja 2000 perusoikeusuudistukset olivat perusteltuja klassisten suojausintressien lisäksi tai ainakin seuraavista syistä:

1. Ihmisoikeussopimusten ratifiointien seurauksena kansallisen perusoikeusjärjestelmän säännökset oli säädöstekstitasolla saatava vastaamaan Euroopan ihmisoikeusyleissopimusta. Suomi noudatti tässä mielessä legalistisempää perinnettä kuin Norja. Yksi syy tähän oli se, että usea ns. klassinen perusoikeus ilmaistiin hallitusmuodossa vanhahtavasti verrattuna toisen maailmansodan jälkeistä ihmisoikeuskehitystä vastaavaan Ihmisoikeusyleissopimukseen. Suomen perusoikeusjärjestelmän ja ihmisoikeusyleissopimuksen vastaavuus saattoi olla ulkoisen tarkkailijan näkökulmasta epäuskottavaa. Täsmällisen ihmisoikeusartiklan vastineeksi ja toteutustavaksi kansallisessa oikeusjärjestyksessä jouduttiin viittamaan 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen kehitysvaiheen säännöksiin, joita oli tietysti tuettu ja vahvistettu sekä kansallisella konkretisoivalla lainsäädännöllä (kuten yhdistys- ja kokouslaki, viestinnän vapautta konkretisoiva lainsäädäntö jne.) että aivan erityisesti perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännöllä ja suomalaisen perusoikeuskirjallisuuteen viittaamalla. Sen sijaan suomalaista järjestelmää ei voitu perustella tuomioistuinikäytännöllä: tilastotiedoilla siitä, missä määrin tuomioistuimet olivat päätöksenteossaan soveltaneet perusoikeussäännöksiä.

2. 1919 hallitusmuodossa oli tyhjiö sillä kohden, missä toisen maailmansodan jälkeen säädetyissä eurooppalaisissa perustuslaeissa oli runsassältöisiä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä perusoikeuksia vahvistavia säännöksiä. Tässäkin kohden 1919 hallitusmuoto saattoi olla ulkopuolisen arvioijan näkökulmasta puutteellinen ja heikko, koska suomalaisten TSS-oikeuksien turvana olisivat sinänsä tehokkaasti toimivat ja hyvinvointivaltioideaa toteuttavat tavallisen lain hierarkiatasolla säädetyt sosiaalialan sekä kulttuuri- ja koulutusalan säädökset.

3. Länsi-Euroopassa oli yleistynyt perusoikeussäännösten noudattamisen tuomioistuinvalvonta, konkreettisimmillaan valtiosääntötuomioistuimen välityksin ja siten, että parlamentin säätämän lain osoittautuessa (tuomioistuimen mielestä) perusoikeussäännöksen vastaiseksi, tuomioistuimilla on valta, järjestelmästä seuraten

erityyppisin menettelytavoin, mitätöidä parlamenttilain perusoikeusrajoitusta merkitsevä vaikutus. Voimme ajatella, että suomalainen eduskuntakeskeisesti järjestetty ja parlamentin valiokunnan (perustuslakivaliokunta) de facto toteuttama, mutta kirjoitetusta valtiosäännöstä näkymätön valvontamekanismi ei ollut uskottavuudeltaan rinnastettavissa valtiosääntötuomioistuinjärjestelmiin muunnoksineen (esim. Ranskan valtiosääntöneuvosto).

## 6.4 TOTEUTUSTEKNIIKAT

Perusoikeusuudistus toteutettiin kahdessa osassa, tosin osin satumalta. Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksella hallitusmuodon II eli perusoikeusluku korvattiin uusilla perusoikeussäännöksillä. Perusoikeusuudistuksen valmistelu käynnistettiin valtioneuvoston päätöksellä 21.9.1989, jolloin asetettiin perusoikeuskomitea. Komitean toimeksianto oli suppea, ja rajautui yksinomaan perusoikeussäännösten ajanmukaistamiseen. Toimeksiannosta kuitenkin havaitaan, että komitean tuli pyrkiä siihen, että muut kuin ohjelmaluontoiset perusoikeudet olisivat mahdollisimman laajasti tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa välittömästi sovellettavissa.<sup>12</sup> Uutena, oikeuslaitokseen nimenomaisesti ulottuvana perusoikeussäännöksenä perustuslakiin otettiin säännös erinäisistä lainkäyttöön liittyvistä oikeusturvatekijöistä sekä kaikkiin viranomaisiin kohdistettu perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoite.

Suomen valtiosääntökehitykselle perusoikeusuudistus ei riittänyt, vaan syntyi erinäisiä tarpeita uudistaa koko valtiosääntö. Yksi niistä oli tarve tarkistaa ylimpien valtioelinten päätösvaltasuhteita. Uudistustyön toteutuksessa, vuoden 2000 perustuslaissa, vuoden 1919 perusoikeussäännökset – jotka räikeähkösti poikkesivat vuoden 1919 HM:n vanhahtavasta tyylistä – tulivat osaksi kielellisesti ja tyyliltään yhtenäistä kokonaisjärjestelmää. Perusoikeusjärjestelmä kuitenkin kehittyi vuoden 1995 tasosta. Usea uuden vuoden 2000 perustuslain säännöstö (kuten PeL 80 §:n säännökset, jotka

---

<sup>12</sup> Perusoikeuskomitean mietintö 1992:3 s. 2.

estävät perusoikeuksiin liittyvistä seikoista säätämisen asetuksen tasolla samoin kuin PeL 124 §, joka estää perusoikeuksia vaarantavat viranomaistoimivallan siirrot hallintotehtävinä muille kuin viranomaisille), vahvasti yleistasolla perusoikeussäännösten vaikutuksia. Itse asiassa perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännön valossa merkittävimpiin kuuluviksi vahvistui PeL 80.1 §:n kiello säättää ihmisten oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista lakia alemmalla säädöstopella (asetuksin). Tämä järjestelmä puolestaan pidättää perusoikeusvalvonnan tehokkaasti eduskunnan ja perustuslakivaliokunnan ohjauksessa.

Erityisen merkittävänä ja kokonaan vuoden 1995 perusoikeus uudistuksen ulkopuolelle tietoisesti jätettynä seikkana on mainittava vuoden 2000 perustuslain etusijasäännöstö. PeL 106 §:ssä on säädetty tuomioistuinten nimenomainen, velvollisuuden muotoon (perustuslaille ”on annettava” etusija) kirjoitettu perusoikeuksien valvontavalta eduskuntalakeihin kohdistuvana normivalvontana, joskin kohdistuen yksittäiseen oikeusjuttuun. Lopputulos, tavallisen lain säännöksen perusoikeussäännöksen vastaisena soveltamatta jättäminen asiallisesti vastanee kuitenkin säännöksen julistamista tehottomaksi in abstracto. Säännöstä on toistaiseksi sovellettu tällä tavoin vain harvoin. Sen voi kuitenkin arvella vaikuttavan jotenkin taustalla ja perustuslain vastaisten säännösten kirjoittamista ennalta ehkäisevällä tavalla. Säännöksellä voi ajatella lisäksi olevan vaikutusta perustuslakivaliokunnan toimintaan terävöittäen säädösvalvontaa. On näet muistettava, että ennen PeL 106 §:n säätämistä eräät tutkijat alleviivasivat, että jos perustuslakivaliokunta siirtyisi objektiivisesta säädöstopvalvonnasta poliittisävyiseen tulkintaan, tuomioistuimet voisivat ottaa lakien perustuslainmukaisuuden tulkintavallan skandinaavisten esikuvien mukaisesti.

Perusoikeus uudistuksen ulkopuolella, perustuslakivaliokunnan lausuntojen perusteella, alettiin kehittää tuomioistuinta ja muita viranomaisia tarkoittaen määrätietoisesti uutta laintulkintaperiaatetta, ns. *perusoikeusmyönteisen laintulkinnan sääntöä*. Se onkin vakiintunut osaksi oikeuslaitoksen normaalityöskentelyä. Laintulkintaoppaat lienevät jossain määrin jäljessä tästä kehityksestä.

Valtiosääntöjen historian näkökulmasta varsin lyhyessä ajassa oikeuslaitos (laajastikin ymmärrettynä) siirtyi perusoikeusvalvonnasta uuteen asetelmaan. Pidän sen päätunnusmerkkeinä seuraavia:

1. Oikeudenkäyntimenettelyn asianmukaisuus säädetään ihmisten perusoikeudeksi: ”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi”. Samaisen PeL 21 §:n toisessa momentissa vahvistetaan mm. oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteet lailla turvatuiksi. Säännöksen perusoikeusvaikutus on sanamuotoa vahvempi: tietyt minimistandardit alittavat prosessisäännökset ovat suoraan perustuslain vastaisia ja ne on poistettava lakiehdotuksesta eduskuntakäsittelyn kuluessa.

2. Jos tuomioistuimen käsiteltävänä olevassa asiassa lain säännöksen soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa, tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännökselle (PeL 106 §). Ylimpien valtioelinten (kuten eduskunta ja tasavallan presidentti) päätöksiä ei voida laintulkinta- tai muiden virheiden seurauksin saattaa tuomioistuinten arvioitaviksi, koska päätöksistä ei voi hakea muutosta. Näin ollen PeL 106 §:n kärki luonnostaan näyttää kohdistuvan perus- ja ihmisoikeuksia perustuslain vastaisesti rajoittaviin eduskuntalakeihin.

Etusijasäännöksi kutsuttu tuomioistuinten velvollisuus antaa perustuslaille etusija poikkeaa merkittävästi lakien perustuslainmukaisuuden valvontavallasta muissa valtiosäännöissä, sillä säännös kohdistuu kaikkiin oikeusasteisiin, alimmista ylimpiin. Säännös korostaa oikeuslaitoksen osien, yksittäisten tuomioistuinten riippumattomuutta ja itsenäistä harkintavaltaa. Se näyttää jättävän lähinnä kunkin lainkäyttöelimen oman harkinnan ja oikeastaan päättäväisyyden ja rohkeuden varaan sen, ryhdytäänkö etusijan antamisen arviointiin ja tarvittaessa soveltamiseen. Tuomioistuintenkäytäntö näyttää viittaavan siihen, että PeL 106 on aidosti oivallettu koko oikeuslaitosta koskevaksi, koska perustuslain etusijan

vahvistaneita päätöksiä tai päätöksiä, joissa nimenomaan tode-  
taan, etteivät PeL 106 §:ssä säädettyt etusijan antamisen edellytyk-  
sen täyty, on tehty ylimpiä tuomioistuimia alemmillakin tasoilla.

**Etusijapäätös vakuutus oikeudesta:** Työvoimaneuvoja haki Valtiokonttorilta  
ammattillisena kuntoutuksena kosmetologin koulutusta.

Valtiokonttori totesi päätöksessään, että hakijalla on oikeus ammatilliseen kun-  
toutukseen ja että se voi tukea työkokeilua työhön paluun helpottamiseksi.

Sen sijaan Valtiokonttori katsoi, että hakijan sairauden aiheuttamat toiminta-  
rajoitukset eivät heikentäneet niin oleellisesti hänen työkykyään, että haettava  
kosmetologin koulutusta olisi voitu pitää tarkoituksenmukaisena.

Hakijan valitettua päätöksestä valtion eläkelautakunta jätti hänen vaatimuk-  
sensa saada kosmetologin koulutusta ammatillisena kuntoutuksena tutkimatta,  
koska vaatimus koski kuntoutuksen sisältöä, jonka osalta Valtiokonttorin pää-  
tökseen ei saanut valtion eläkelain mukaan hakea muutosta.

Vakuutus oikeus kumosi valtion eläkelautakunnan päätöksen ja palautti asian  
valtion eläkelautakunnalle ammatillisen kuntoutuksen sisältöä koskevana vali-  
tusasiiana käsiteltäväksi.

Päätöksensä perusteluissa vakuutus oikeus katsoi, että ammatillista kuntoutusta  
koskevan oikeuden toteutuminen edellytti, että etuudenhakija voi saattaa pää-  
töksen riippumattoman lainkäyttöelimen ratkaistavaksi myös siltä osin kuin se  
koskee ammatillisen kuntoutuksen sisältöä.

Valituskiellon noudattaminen loukkaisi Suomen perustuslaissa turvattua yksilön  
muutoksenhakuoikeutta. Tämän vuoksi sekä perustuslakivaliokunnan  
viimeaikaiset lausunnot huomioon ottaen vakuutus oikeus piti valtion eläkelain  
valituskieltosäännöksen ja Suomen perustuslain välistä ristiriitaa asiassa ilmei-  
senä.

Ammatillisen kuntoutuksen sisältöä koskeva valituskielto on poistettu valtion  
eläkelaista uuden lain tultua voimaan 1.1.2007.

Päätöksessä todettiin mm: ”6. Valtion eläkelain 18 g §:n sanamuoto eli val-  
lituskielto ammatillisen kuntoutuksen sisällöstä on selvä ja valituskieltoa  
on perusteltu yksiselitteisesti säännökseen liittyvässä hallituksen esityksessä.  
Tämän vuoksi muutoksenhakuoikeuden rajoitusta ei voida poistaa perustus-  
lainmukaisella tai perusoikeusmyönteisellä tulkinnalla. Kysymys on siten siitä,  
johtaako valtion eläkelain 18 g §:n mukaisen valituskiellon soveltaminen tässä  
tapauksessa Suomen perustuslain 106 §:ssä tarkoitettuun ilmeiseen ristiriitaan  
sanotun valtion eläkelain säännöksen ja Suomen perustuslain 21 §:n sisältämän  
oikeusturvasäännöksen kanssa.”

”Vakuutus oikeus katsoo, että ammatillista kuntoutusta koskevan oikeuden  
toteutuminen edellyttää, että A voi saattaa päätöksen myös siltä osin kuin se  
koskee ammatillisen kuntoutuksen sisältöä, riippumattoman lainkäyttöelimen  
ratkaistavaksi. Kuntoutuksen sisältöä koskevan valituskiellon noudattaminen  
estäisi sanotun oikeuden toteutumista ja se loukkaisi tällöin myös Suomen pe-  
rustuslain 21 §:ssä turvattua yksilön muutoksenhakuoikeutta. Tähän nähden ja  
ottaen lisäksi huomioon perustuslakivaliokunnan kuntoutuksen sisältöä koske-

vat lausunnot, erityisesti lausunto PeVL 30/2005 vp, vakuutus oikeus pitää lain ja perustuslain välistä ristiriitaa asiassa ilmeisenä.” VakO 6254:2005. Ks. myös etusijapäätös (PEL 106 §) hallinto-oikeudesta. Helsingin HAO 9.10.2006 06/1410/1, diaarinumero: 02548/06/8399, taltionumero: 06/1410/1 ja antopäivä: 9.10.2006.

Lyhyenä kommenttina edellä oleviin etusijapäätöksiin totean, että viitatuissa kahdessa tapauksessa ei ollut kysymyksessä yhtä selkeää tuomiovallan ja lainsäädäntövallan probleemaratkaisu kuin KKO:n ratkaisussa 2004:26. Viimeksi mainitussa tapauksessa eduskunnan valiokunta oli jättänyt noudattamatta perustuslakivaliokunnan lausunnossa esitettyä tulkintaa ja säännösmuutossuosituksen. Tämän sisennyksen tarkoittamia säännöksiä ei ollut käsitelty perustuslakivaliokunnassa.

Etusijasäännös sisältää perustuslain vallanjakosäännösten (PeL 3 §) näkökulmasta muutoksen ennen vuotta 1995 vallinneeseen perusoikeusjärjestelmään: aikaisemmin lähes yksinomaan lainsäädäntövallan ja -valmistelun piiriin kuulunut lakien perusoikeusvalvonta siirtyi osin lisäksi tuomiovallan piiriin, ensivaiheessa perusoikeusmyönteisen laintulkinnan säännösten kautta ja vuodesta 2000 etusijasäännöksen välityksin.<sup>13</sup>

3. Edellä jo viitattu perusoikeusmyönteisen laintulkinnan sääntö (velvoite soveltaa tulkinnanvaraisen säännöksen yhteydessä sitä tulkintaa, joka parhaiten toteuttaa perusoikeutta) kehittyi jo ennen uuden perustuslain säätämistä. Niin ollen sen kehittäminen ei alkuaan omannut lainsäädäntövallan ja tuomiovallan rajankäyntiin liittyvää aspektia: ennen vuoden 2000 perustuslain säätämistä oli vakiintunut tavanomaisoikeudelliseksi säännöksi, ettei tuomioistuimilla ollut toimivaltaa julistaa perusoikeussäännöstä loukkaavaa tavallisen lain säännöstä perustuslain vastaiseksi.

---

13 Ensimmäinen PeL 106 §:ssä tarkoitettu etusijapäätös sisältyy KHO:n ratkaisuun 2003/1007 marraskuulta 2003. Siinä KHO katsoi – todettuaan, ettei laintulkintaongelmaan voida soveltaa perusoikeusmyönteistä laintulkintaa – että rakennussuojelulain 9 §:n säännöstä ei voitu soveltaa sen ollessa ilmeisessä ristiriidassa perustuslain omaisuudensuojasäännöksen kanssa (yksityiskohdista ks. Ilkka Saraviita, Suomalainen perusoikeusjärjestelmä, Helsinki 2005 s. 316 ss. sekä siellä mainitut samaa tapausta koskeneet oikeustapauskommentit). Vallanjakoaspekti (lainsäädäntövalta/tuomiovalta) tuli näkyviin konkreettisenä siitä, että päätöksen jälkeen oikeusministeriö ilmoitti lainvalmistelutoimiin ryhtymisestä rakennussuojelulakia silmällä pitäen.



Vuoden 2000 perustuslain 106 §:n säätämisen yhteydessä perusoikeusmyönteisen laintulkinnan sääntö sai vallanjakoaspektin. Sillä näet pyrittiin rajoittamaan etusijasäännön käyttämistä yli välttämättömän tarpeen. PeL 106 §:ssä on etusijapäätöksen tekemisen merkittävä rajoitus eli säännöstekstistä luettavissa oleva ristiriidan ilmeisyyskriteeri. Pelkkä ristiriidan todennäköisyys ei riitä tavallisen lain säännöksen soveltamatta jättämiseen, vaan tarvitaan ilmeisyyttä. Kun tarkastellaan PeL 106 §:n esitöitä, havaitaan, että ilmeisyyskriteerin perusajatuksena on vahvistaa eduskunnan perustuslakivaliokunnalle entiseen tapaan keskeisin sija eduskunnan säätämien lakien asianmukaisen säätämisyjärjestyksen valvonnassa. Valiokunta vahvisti itse, tavallaan sanellen lainsäätäjän tahdoksi mietinnössään, jonka eduskunnan täysistunto hyväksyi, sen, että pääsääntöisesti lain säännös ei voi olla ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa silloin, kun perustuslakivaliokunta on lakiehdotuksen säätämisyvaiheessa tutkinut lain oikeaan säätämisyjärjestykseen liittyvät seikat.

On myös pantava merkille, että em. perusoikeusmyönteinen eli perusoikeutta parhaiten toteuttavan tulkintavaihtoehdon valintasääntö omaa yhteydessä PeL 106 §:n soveltamisedellytyksiin vallanjakoaspektin: ennen etusijasäännön soveltamista tuomioistuimen tulee pyrkiä löytämään sellainen tulkintavaihtoehto, joka häivyttää ”näennäisen” ristiriidan tavallisen lain säännöksen ja perusoikeussäännöksen väliltä.<sup>14</sup>

**Esimerkki selkeästä (tavallisen) lain sanamuodon vastaisesta KHO:n tuomiosta, joka perustuu perusoikeusmyönteiseen laintulkintaan.** Antopäivä 9.11.2006, taltionumero 2970, diaarinumero 1350/3/06 (lyhyet tapausselostukset 2006).

A:n patenttihakemus oli Patentti- ja rekisterihallituksen päätöksellä jätetty maksamattoman vuosimaksun takia sille. Patentti- ja rekisterihallituksen valituslautakunta oli jättänyt A:n Patentti- ja rekisterihallituksen päätöksestä tekemän valituksen tutkimatta, koska A ei ollut myöskään suorittanut valituksesta säädettyä valitusmaksua. A:lle oli oikeusaputoimiston päätöksellä myönnetty oikeusapua ilman perusomavastuusuutta.

---

14 PeVM 10/1998 s. 31. Perusoikeusmyönteisen laintulkinnan asema suhteessa PeL 106 §:ään kuvataan hallituksen esityksessä (HE 1/1998 s. 163 s.) viittauksin perustuslakivaliokunnan mietintöön perusoikeusuudistuksesta (PeVM 25/1994).

Korkein hallinto-oikeus kumosi ja poisti valituslautakunnan päätöksen. Patentti- ja rekisterihallituksen valitusasioiden käsittelystä annetun lain 4 §:n 1 momentin mukaista valitusmaksua oli pidettävä oikeusapulain 4 §:n 1 momentissa tarkoitettuna käsittelymaksuna. Näin ollen ja kun oikeusapua saavan tekemän valituksen jättäminen pelkästään valitusmaksun suorittamatta jättäminen perusteella tutkimatta olisi ollut perustuslain 21 §:n säännöksen vastainen lopputulos, oli katsottava, että valitusmaksu oli sellainen käsittelymaksu, jonka suorittamisesta oikeusapupäätöksen edunsaaja oikeusapulain 4 §:n 1 momentin nojalla vapautuu.

Em. lain (1992/576) 4 §:n 1 momentti: ”Valitus valituslautakuntaan on tehtävä 60 päivän kuluessa siitä päivästä, jona valittaja on saanut tiedon päätöksestä. Saman ajan kuluessa valittajan on suoritettava vahvistettu valitusmaksu uhalla, ettei valitusta oteta tutkittavaksi”. Valtiosääntöoikeudellisessa kirjallisuudessa on keskusteltu hyvin vähän siitä, ylittääkö perusoikeusmyönteisen laintulkinnan soveltamisala yli tavallisen lain sanamuodon. Oikeusteoreettisista lähtökohdista Matti Ilmari Niemi (Ajattelun kouluista ja ajatuksia kouluista, Oikeustiede Jurisprudentia XXXIII 2000 s. 213) hyväksyy tällaisen päättelytavan. Perusteluna on lainkäytön perimmäinen funktio – oikeusturvan antaminen.

4. Tuomioistuimille PeL 22 §:n mukaan kuuluva perusoikeuksien turvaamisvelvoite, kuten tuomioistuinten toiminta ylipäätään, on normaalin, mm. hovioikeustoteutuksin järjestettävän PeL 118 §:ään liittyvän virkavalvonnan ohessa nimenomaisesti säädetty ylimpien lainvalvontaelinten, valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen valvontaan (PeL 108 § ja 109 §).

Lainvalvojien tuomioistuihin kohdistama virkavalvonta eroaa tavanomaisesta viranomaisvalvonnasta valtiosääntöoikeudellisessa mielessä keskeisesti siinä, että viranomaiset ovat pääsääntöisesti valtioneuvoston alaiseen hallintovaltaan ja -koneistoon kuuluvia toimielimiä, kun sen sijaan riippumattomat tuomioistuimet ovat valtakansalaisuuden (nykyisin valtiollisten tehtävien jako, PeL 3 §) mukaan riippumattomia tuomiovallan käyttäjiä viranomaisluonteestaan huolimatta.<sup>15</sup> Valtiosääntövertailussa tällainen järjestelmä on hyvin harvinainen ja onkin alan kirjallisuudessa johtanut kyseenalaistamaan järjestelmän asianmukaisuuden, joka lisäksi näyttää aika ajoin herättäneen keskustelua myös konkreettisiin valvontaratkaisuihin liittyen.

---

15 Tuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus näyttävät olevan valtiosääntöoikeudellisessa mielessä olennaisessa suhteessa eri asioita. Tuomiovalta omaa ulkopuolisesta vaikuttamisesta vapauttavan päätösvalta-aspektin, jolla ei näyttäisi

Vallanjako-opin mukaisen riippumattoman tuomiovallan ja ylimpien lainvalvojien siihen kohdistaman valvonnan selityksenä voidaan pitää systeemin historiallisia juuria, eli ombudsman-instituution ruotsalaista kehitysmallia ja Venäjän vallan aikaista prokuraattuuraa, jotka arvatenkin syntyivät kyseenalaistamatta instituution soveltuvuutta Jean-Jacques Montesquieun nimiin tavallisesti luettavaan vallanjako-oppiin.

---

olevan välitöntä liitää oikeudenkäynnin asianosaisen perusoikeusasemaan. Sen sijaan riippumattomuusedellytys lainkäytössä säädetään perusoikeutena PeL 21.1 §:ssä viittauksin oikeuteen saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Tuomiovallan käytön puolueettomuus on asianosaisnäkökulmasta perusoikeus PeL 2.2 §:ssä säädetyn lakiviittauksin toteutetun oikeudenkäynnin perusoikeussäännöksen välityksin. Ks. näistä seikoista yksityiskohtaisemmin Antti Tapanila: Tuomarin esteellisyys, Jyväskylä 2007 s. 28. Tässä tutkimuksessa hahmotetaan lisäksi perusteellisesti perus- ja ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan vaikutusta oikeuslaitoksessa. Jo klassisessa valtiovallan kolmijakoteoriassa valta-aspektia perusteltiin ihmisten oikeussuojantarpeella aikana, jolloin perus- ja ihmisoikeusjärjestelmät olivat vielä tuntemattomia. Nykyaikana valta-aspekti näyttää väistyneen perusoikeussuoja-aspektin edessä.

Tosin riippumattomuus ja puolueettomuus limittyvät vaikeaselkoisesti keskenään. Esimerkiksi Pekka Hallberg (Perusoikeudet, Helsinki 1999 s. 660) rinnastaa nämä käsitteet PeL 21 §:ssä perusoikeusuudistusta tarkoittaneen hallituksen esityksen (HE 309/1993) tavoin: ”Riippumattomuudella tarkoitetaan perusoikeussäännöksessä asianomaisen oikeussuojaelimen riippumattomuutta suhteessa toimeenpanovaltaan sekä puolueettomuutta suhteessa asian eri osapuoliin”.

Otan esimerkiksi perustuslakivaliokunnan omaksuman tulkintasäännön, jonka mukaan lainkäyttöelimestä eli tuomiovaltaa käyttävässä organissa ns. intressitiedustajat eli sellaiset jäsenet, jotka on valittu jonkin etujärjestön (kuten työmarkkinajärjestön) välityksin, eivät saa olla enemmistönä. ”Lautakunnassa on 154 §:n perusteella puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja sekä yhdeksän muuta jäsentä. Jäsenistä kolme määrätään Suomen Kuntaliiton ja kolme kunnallisten pääsopijajärjestöjen ehdottamista henkilöistä. Valiokunta ei ole pitänyt jonkin ratkaisuelimen kokoonpanon intressipohjaisuutta sinänsä ongelmallisena perustuslain 21 §:n 1 momentissa vaaditun riippumattomuuden kannalta mutta on katsonut, että riippumattomuusvaatimuksen kanssa ei olisi sopuisuudessa intressipohjaisten jäsenten määrän muodostaminen enemmistöksi” (PeVL 55/2002, viittauksin PeVL 15/2002 vp , s. 4/I, eläkelautakunta).” Tämän tulkintasäännön perusteluista ei hevin voi päätellä, halutaanko tällä säännöllä turvata lainkäyttöpäätökset epäasianmukaiselta ulkopuoliselta vaikuttamiselta vai se, että tuomiovaltaa käytetään puolueettomasti tai objektiivisesti. Tulkinnan perusteluna käytetään PeL 21.1 §:ssä olevaa perusoikeussidonnaista riippumattoman lainkäyttöelimen määrettä viittaamatta PeL 3. 3 §:n säännökseen tuomiovallan käyttämisestä riippumattomissa tuomioistuimissa.

Tuomiovallan riippumattomuuden ja toisaalta yhtä lailla perustuslakiin sidotun lainvalvojien valvontavallan kitkaa on pyritty poistamaan sekä probleemiosapuolten välisin menettely- ja argumenttivalinnoin että määrittelemällä lainvalvojien valvontavaltaa sanktioineen. Rajana pidetään pääosin sitä, että tuomioistuinmenettelyn valvonnassa keskitytään siihen, että päätöksentekomenettely ja muu toiminta on niitä sääntelevien oikeussääntöjen (prosesioikeus) mukaista, mutta tuomioistuinten harjoittama lainkäyttö sinällään ja erityisesti laintulkintavalta, on lainvalvojien valvonnan ulottumattomissa.

Seuraavassa on esimerkkitapaus siitä, kuinka täpärää on rajankäynti riippumattomaan tuomiovallan käyttöön kuuluvan harkintavallan ja lainvalvojalle kuuluvan viranomaistoiminnan lainmukaisuusvalvonnan välillä. Apulaisoikeuskansleri Jaakko Jonkka on tehnyt tässä katsonnassa mielenkiintoisen päätöksen: ”Käräjäoikeus ja hovioikeus olivat asiassa antamissaan tuomioissa antaneet rikoslain säännökselle merkityksen, joka poikkesi sille lainvalmisteluasiakirjoissa, oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa annetusta sisällöstä. Säännöksen sanamuoto ei ollut asiassa merkitykselliseltä osin tulkinnanvarainen. Perustuslain 8 §:n 1 momentin mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Säännöksestä ilmenevään rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteen sisältyy kielto soveltaa rikostunnusmerkistöä tai rangaistussäännöstä sanamuotonsa ulkopuolelle menevällä tavalla syytetyä vahingoksi.”

Apulaisoikeuskansleri totesi käräjäoikeuden ja hovioikeuden yksiselitteisesti menneen lainsoveltamisessaan rikoslain säännöksen oikeudellisesti mahdollisten tulkintavaihtoehtojen ulkopuolelle ja siten loukanneen perustuslaissa säädettyä rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta. Tapauksen arvioinnissa oli näin ollen kysymys siitä, miten menettelyyn oli laillisuusvalvonnallisesti suhtauduttava.

Apulaisoikeuskansleri totesi, että tuomiovallan käyttöön kuuluu sisäänrakennettuna sen tärkein valvonnan muoto eli muutoksenhakujärjestelmä. Ulkoinen laillisuusvalvonta on aina vain täydentävää. Tämän seikan merkitys korostuu silloin, kun kysymys on riippumattomien tuomioistuinten tuomitsemistoiminnasta.

Tapauksessa korkein oikeus oli kumonnut alempien oikeusasteiden tuomiot kysymyksessä olevalta osalta ja hylännyt syytteen lievistä väärennyksistä. Korkeimman oikeuden asiassa antamasta ratkaisusta kävi ilmi sen arvioineen käräjäoikeuden ja hovioikeuden laintulkinnan olleen oikeudellisesti kestävä, mikä asiantila oli oikeusjärjestyksen mukaisesti korjattu ja kysymyksessä olleen lainsäätännön oikea tulkinta vahvistettu.

Apulaisoikeuskansleri totesi, että tämän vuoksi ja ottaen huomioon väärän todistuskappaleen käsitettä koskevasta oikeasta laintulkinnasta tuomioistuinikäytännössä mahdollisesti laajemminkin vallinneen sekaannuksen ei hänellä laillisuusvalvojana ollut asiassa aihetta ryhtyä muihin toimenpiteisiin, kuin että hän saattoi päätöksessään lausumansa käsityksen käräjäoikeuden ja hovioikeu-

den menettelystä molempien tuomioistuinten sekä niissä asian ratkaisemiseen osallistuneiden tietoon.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus 7 artikla.

Perustuslaki 8 § 1 mom.

Rikoslaki 33 luku 6 § 2 mom. ”Drno 613/1/05, 18.4.2007”.

PeL 108 §:n ja 109 §:n säätämät valvontakriteerit oikeuttavat valvomaan sitä, että tuomioistuimet muiden viranomaisten ohessa noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Perusoikeusyhteydessä tämä johtaa kysymään, kun sekä perusoikeuksien turvaaminen että etusijasäännön soveltaminen (PeL 22 § ja PeL 106 §) on säädetty tuomioistuimen velvollisuudeksi, ulottuuko lainvalvojien toimivalta myös näiden velvoitteiden noudattamisen valvontaan? Syventymättä tähän seikkaan perusteellisesti otan arvioitavaksi, voisiko tai pitäisikö lainvalvojan reagoida katsoessaan, että

- tuomioistuin on laiminlyönyt toiminnassaan, perusoikeusmyönteisen laintulkinnan sääntö mukaan lukien, PeL 22 §:ssä säädetyn perusoikeussuojan turvaamisvelvollisuuden joko oikeudenkäyntimenettelyn kuluessa tai tuomiossaan ja

- tuomioistuin on joko laiminlyönyt etusijasäännön soveltamisen tai sitten käyttänyt etusijasääntöä PeL 106 §:ssä säädetyn ilmeisyyskriteerin vastaisesti.

Valtiosääntöoikeuden näkökulmasta voi asettaa näiden seikkojen tarkastelun pääpainon PeL 3 §:n vallanjakosäännöksille. Kuten edellä jo todettiin, PeL 106 § kirjattiin perustuslakiin nimenomaisena lainsäädännön perustuslainmukaisuuden valvontajärjestelmänä, joskin tietyissä suhteissa toissijaisena eduskunnan ja perustuslakivaliokunnan toteuttamaan valvontaan nähden. Siitä, että ylimmille lainvalvojille säädetään vanhastaan velvollisuus valvoa tuomioistuinten toiminnassa sitä, että tuomarit noudattavat lakia, mikä korvautui vuoden 2000 PeL:ssa lähes samansisältöisillä säännöksillä lakien noudattamisvelvollisuudesta ja velvollisuuksien täyttämisestä (108 § ja 109 §), ei hevin voida johtaa teknisluontoista valvontaa laajempaa kompetenssia puuttua etusijasäännösten tarkoittamaan uuteen tuomiovallan käyttömuotoon.

## 6.5 PERUSOIKEUSSÄÄNNÖKSISTÄ LAINKÄYTTÖTOIMINNASSA

Perustuslakien kirjoittamisperinteen ja perustuslain legitimitietin vaatimuksista perusoikeussäännökset on kirjoitettu selkeällä ja johdonmukaisella kielellä. Tämän seurauksena perusoikeussäännökset ovat kuitenkin yksittäisiin oikeustapauksiin ja toisenlaisia perinnettä noudattaen kirjoitettuihin lakiteksteihin nähden vaikeaselkoisia ja ylimalkaisia. Mitä esimerkiksi tarkoittaa, kun PeL 6.1 §:n mukaan ”jokaisen omaisuus on turvattu”? Lisäksi eri perusoikeussäännöksiä kirjoitusasu ja sen välityksin sitovuus ja muut oikeusvaikutukset vaihtelevat. Miten on arvioitava sitovuuden ja oikeusvaikutusten suhteen esim. PeL 20 §:n säännöstä, jonka mukaan ”Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille”? Toisaalta on perusoikeussäännöksiä, joiden sisältö näyttää selkeältä: ”ketään ei saa tuomita kuolemaan” (PeL 7 §:n 1 momentin alkuosa).

Itse asiassa perusoikeuspykälien näennäisen hajanainen kirjoittamistapa oli pakko sitoa ainakin tulkintasäännöillä; ne asetti perustuslakivaliokunta. Tulkintasäännöt on kuitenkin kirjoitettu koskemaan perustuslakivaliokunnan omaa toimintaympäristöä eli tilannetta, jolloin perustuslakivaliokunta antaa lausunnon hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen säätämisyjärjestyksestä. Tämän jälkeen onkin kysyttävä, onko olemassa perusoikeussäännöksiin liittyviä, sellaisiakin tulkintasääntöjä, jotka kohdistuisivat nimenomaisesti tuomioistuinten toimintaan?

Lähtökohtaisesti vain se on lainvalmisteluasiakirjoissa vahvistettu, että perusoikeussäännöt on tarkoitettu tuomioistuimissa suoraan sovellettavaksi oikeudeksi. Ongelmaksi jää se, että vanhan perinteen ja perusoikeussäännösten klassisten käyttösääntöjen mukaan perusoikeudet sittenkin viime kädessä kohdistuvat lainsäätäjään: lakia ei saa säätää perusoikeussäännöksen vastaisena. Ne olivat ainakin Suomen historiassa alkujaan lainsäädäntökieltoja. Vuosien 1995/2000 perusoikeusuudistuksessa ne saivat lisäksi ”perustuslaillisten toimeksiantojen” sävyjä ja jäivät joissakin tapauksissa tavoite- tai lainsäädäntö- tai budjettirahoitusohjeen taikka ohjelmien tasolle (esimerkiksi PeL 19 §: ”Julkisen vallan tehtävänä on

edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä.”).

Perusoikeussäännösten valmisteluasiakirjoista ei ole löydettävissä ohjetta siitä, missä määrin muut kuin tiukan sitovaan muotoon kirjoitetut perusoikeudet ulottuvat tuomioistuintasolle saakka.<sup>16</sup> Koska lähtökohdana kuitenkin on koko perusoikeussäännösten soveltamiskelpoisuus tuomioperusteina, on vaikea kieltää tällaisilta ohjelmaluontoisilta säännöksiltä ainakaan tulkintavaikutusta. Säännökset osoittavat joka tapauksessa perusoikeusjärjestelmän prioriteetteja säätämisaikanaan. Saattaa olla, että juuri tällaiset arvosidonnaiset perusoikeudet ovat ehdottomiksi oikeuksiksi säädettyjä perusoikeuksia alttiimpia yhteiskuntakehityksestä johtuville muutoksille. Tällainen päättely on kuitenkin hyvin abstraktia. On vaikea esimerkiksi kuvitella, että em. perusoikeussäännöstä käytettäisiin vuokralaista suosivalla tavalla huoneenvuokrariitaa koskevassa siviilijutussa.

Tuomioistuinten toiminnan kannalta saattavat osoittautua erityisen hankaliksi ns. perusoikeuksien kollisiotilanteet eli tapaukset, joissa eri perusoikeudet viittaavat keskenään ristiriitaisiin suojaamistavoitteisiin.<sup>17</sup>

Näyttää siltä, että perusoikeussäännökset on kirjoitettu palvelemaan kahta tarkoitusta, mutta ne eivät siihen täysimittaisesti pysty. Johdonmukaisimmillaan säännökset ovat juuri lainsäädäntömenettely-yhteydessään. Niiden tuomioistuinsoveltamista on arvioitava erikseen.

---

16 Voidaan kuitenkin panna merkille, että vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen valmistelleen komitean toimeksiannossa ohjelman luontoisten perusoikeussäännösten vaikutuksille lainkäytössä asetettiin raja: komitean tehtäväksi asetettiin seuraava ”Komitean tulee ehdotusta laatiessaan pyrkiä siihen, että *muut kuin ohjelmaluontoiset perusoikeudet* olisivat mahdollisimman laajasti tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa välittömästi sovellettavaa oikeutta”. Komiteanmietintöjä 1992:3 s. 2.

17 Yksityiskohdista ks. Ilkka Saraviita, Suomalainen perusoikeusjärjestelmä s. 243 ss. Voimme käyttää esimerkkinä oikeuslaitossidonnaisesta, mahdollisesta perusoikeuskollisista suunnitelmaa viivästyskanteista (OM 2006:21 s. 43 ss. sekä Tapanila, emt. s. 49). Tämän järjestelmän mukaan ylempi tuomioistuin voisi antaa alemmalle tuomioistuimelle sitovia määräyksiä asian joutuisan käsittelyn turvaamiseksi. Tällaisia

Perusoikeustutkimus on nykyisen suomalaisen valtiosääntötutkimuksen valtavirta, ja juuri sieltä tuomioistuintenkin lienee haettava sisältö perusoikeussäännöksille. Lähtökohtina tietysti ovat sekä perusoikeussäännösten valmisteluasiakirjat että tuomioistuimessa konkreettisen oikeusjutun yhteydessä sovellettavaksi tulevan lain säätämisen yhteydessä mahdollisesti esitetyt perusoikeustulkintaan liittyvät näkökohdat. Niitä alkaakin nykyisin olla runsaasti, sillä jo komiteavalmisteluasiakirjoihin ja etenkin oikeusministeriön tarkistamiin hallituksen esityksiin sisältyy runsaasti perusoikeusanalyysiä ns. säätämisjärjestysosassa. Lisäksi käytäntönä on, että vähänkin epäselvässä tapauksessa hallituksen esityksessä ehdotetaan, että eduskuntakäsittelyn kuluessa esityksen sisältämästä lakiehdotuksesta annettaisiin perustuslakivaliokunnan lausunto.

---

toimia olisivat mm. määräykset tuomioistuimen kokoonpanosta tai jutun siirtämisestä toiseen tuomioistuimeen. PeL 3.2 §:n mukaan tuomioistuimet ovat riippumattomia myös oikeuslaitoksen sisäisestä näkökulmasta tarkastellen, koska säännökset puhuvat tuomioistumista ja mainitsevat esimerkinomaisesti ylimmät tuomioistuimet (KKO ja KHO). Jos oletetaan, että lainkäyttöelinten riippumattomuus tarkoittaa samaa asiaa sekä PeL 3.3 §:ssä että PeL 21 §:ssä, kollisio syntyy siitä, että 21 §:n 1 momentti takaa perusoikeuden saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskevan asian riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi, ja 2 momentti toisaalta turvaa ”oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin”. Lisäksi 1. momentti turvaa viivytyksettömän käsittelyn tuomioistuimessa. Asian kohtuullista käsittelyaikaa voidaan pitää jälkimmäisten perusoikeuksien piirin kuuluvana. Näin ollen tuomioistuimen rakenteellinen riippumattomuus on esimerkiksi jutun siirtymistapauksessa helposti ajateltavaksi ristiriitaiseksi riippumattomuussäännöksen kanssa mutta toteuttavan 2 momentissa tarkoitettua perusoikeutta viivytyksettömään ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

Ei tosin ole itsestään selvää, tarkoittaako riippumattomuus samaa PeL 3.3 §:ssä ja 21.1 §:ssä. Ensiksi mainittu sisältyi jo vuoden 1919 hallitusmuotoon. Jälkimmäinen lisättiin perusoikeusluetteloon vuoden 1995 perusoikeus uudistuksella ja sen taustana on perusoikeuskehitys ihmisoikeusyleissopimusten välityksin. Säännökset kirjoitettiin yhteen yhtenäiseen perustuslakiin vuoden 2000 perustuslakiuudistuksessa kiinnittä-mättä huomiota tähän yksityiskohtaan.

Kollisiosuhde voidaan nähdä myös toisaalla tässä kirjoituksessa viitatussa, ylimpien lainvalvojen perusoikeusuojaustavoitteista tuomioistuinten toiminnan valvonnassa suhteessa perusoikeuteen asiankäsittelemisestä riippumattomassa lainkäyttöelimestä. Kolmantena esimerkkinä viitataan Antti Tapanilan (s. 50) käsittelemään asianajajaliiton tapaohjeiden 40 §:ään, joka kieltää asianajajaa pyrkimästä vaikuttamaan tuomarin ratkaisuun julkisuuteen vedoten ja pyrkimyksin luomaan päämiehelleen otollista mielialaa – eli käyttäessä PeL 18 §:ssä tarkoitettua elinkeinovapauttaan ja PeL 12 §:ssä vahvistettua sananvapautta. Tapanila viittaa samassa yhteydessä silloisen oikeusministerin Johannes Koskisen lainkäyttöä arvostelleisiin puheenvuoroihin mediassa.



Koko tämä aineisto näyttää ohjaavan siihen, että tuomioistuimen tulee tulkita perusoikeusäännyttä samojen sääntöjen mukaisesti kuin perustuslakivaliokuntakin (jota perusoikeustutkimus ymmärrettävistä syistä myötäilee).

Tuomioistuimen arvioidessa perusoikeusnäkökulmasta asianosaisten esille tuomia seikkoja tulkintatilanne eroaa kuitenkin perusoikeustutkijan ja perustuslakivaliokunnan toiminnasta ja päättely- sekä menettelytavoista. Tuomioistuimen on yhdistettävä jutun faktat abstrakteihin perusoikeusluonnehdintoihin, ja tähän ei perusoikeuksien tulkinta-aineistosta aina saa riittävästi ohjausta. On näet niin, että perusoikeustutkijat ja perustuslakivaliokunta operoivat yleensä suhteellisen korkealla abstraktio- ja käsitetasolla. Konkreettiset viittaukset yksittäistapauksiin, yksittäisten ihmisten perusoikeuksien kannalta ongelmallisiin tilanteisiin, ovat perusoikeusaineistossa vähissä. Oma lisänsä tuomioistuin harkinnan eroon perusoikeustutkimuksesta ja perustuslakivaliokunnan lausunto-päätöksentekoon nähden syntyy siitäkin, että tuomioistuinten on lisäksi rakennettava päätöksensä usein keskenään ristiriitaisten väitteiden varaan. Tuomioistuimen on ensin varmistauduttava siitä, mitä on todella tapahtunut, ja vasta sen pohjalta ryhdyttävä perusoikeusmyönteisen laintulkinnan soveltamiseen ellei peräti etusijaperiaatteen käyttämiseen. Vielä tässäkin vaiheessa harkinta eroaa abstraktista perusoikeustutkimuksesta siinä, että tuomioistuin joutuu esittämään ainakin itselleen jonkinlaisia ennusteita siitä, millaisia perusoikeusmyönteisiä tai -kielteisiä seuraamuksia asianosaiselle seuraa tietyn tulkintavaihtoehdon varaan rakennetusta tuomiosta.

## 6.6 PERUSOIKEUDET JA PROSESSIN JOHTAMINEN

Perusoikeusuudistuksen valmisteluasiakirjoissa ei syvennyttä siihen, millä tavoin käytännössä perusoikeussäännökset tulevat esille oikeudenkäynnin kuluessa. Ymmärrettävistä syistä tämä jätettiin prosessioikeudellisen sääntelyn ja tuomioistuinikäytännön varaan. Perusoikeustutkimusta tästä ulottuvuudesta ei ole käy-tettävissä. Otin tämän seikan esille alussa mainittujen luentojen yhteydessä pohjoisen Suomen tuomarien kanssa. Maallikkomaisesti voidaan ajatella, että perusoikeussäännösten käyttöönotossa tuomioistuimet/istunnon puheenjohtajat toimivat erityisen oma-

aloitteisesti toisaalta rikos- ja hallintoasioissa, mutta ns. dispositiivisissa (siviili)asioissa tuomioistuim olisi sidoksissa kantaja/vastaaja-asetelmaan. Toisin sanoen, kun jutussa sovinto on sallittu (mm. OK12:10 sekä 17:4) ja oikeudenkäynnissä sovelletaan käsittelymenetelmää, jolloin myös puhutaan asianosaiselle kuuluvasta ”prosessin herruudesta”, asianosaisen vaikeneminen perusoikeussuojasta voitaisiin ymmärtää siitä luopumiseksi. Samaan päätelmään voisi tulla vaatimistaakkaa koskevan säännösten (OK 24:3.1) pohjalta. Vai liittyisikö tähän problematiikkaan väittämisen eli vetoamistaakka oikeustositseikoista (OK 24:3.2.)? Tämä ajattelutapa johtaisi edelleen päättelemään, että perusoikeusväitteitä, vaatimuksia perusoikeusmyönteisen laintulkinnan ja etusijasäännöksen soveltamisesta ei näissä asioissa oma-aloitteisesti eli tuomioistuimen taholta otettaisi huomioon. Tällä prosessioikeudellisella seikalla on liittymäkohta perusoikeusteoriaan. On näet ongelmallista, voidaanko perusoikeusrajoitus laissa perustaa asianosaisen suostumuksen varaan sikäli, että vapaaehtoinen perusoikeusrajoitus, esim. kotietsintä ihmisen asunnossa mutta hänen suostumuksellaan, voidaan säätää tavallisena lakina.<sup>18</sup> Näillä seikoilla ei liene merkitystä niissä oikeusjutuissa, joissa oikeussuojan tarve on vahvimmillaan, eli vakavia rikoksia koskevien rangaistusvaatimusten käsittelyssä.

Dispositiivisen jutun taloudellinen intressi asianosaiselle suhteutettuna toisen asianosaisen perusoikeuksiin saattaa joskus ehkä olla merkittäväkin seikka etenkin silloin, kun asianosaiset eivät ole ”tasa-aseisia”. Riidan kohde liittyy ensisijaisesti PeL 15 §:ssä säädettyyn omaisuuden suojaan ja joskus ehkä myös oikeuteen työhön ja elinkeinovapauteen (PeL 18 §). Kuitenkin PeL 21 §:ssä säädetty yleinen oikeusturvaperusoikeus koskee kaikkia prosessilajeja ja käsittelytyyppejä. Pääosa perusoikeusherkistä siviiliasioista kuuluneen kuitenkin indispositiivisen prosessin puolelle.

Rikosprosessin puolella perusoikeusnäkökulmaan vaikuttaa se, että rikosprosessin tehtäväksi määritellään rikosoikeuden ja kriminaali-

---

<sup>18</sup> Suostumuksen merkityksestä perusoikeuksia rajoittavan lain säätämiselle ks. laajemmin Ilkka Saraviita, Suomalainen perusoikeusjärjestelmä, s.182 ss. Tämä päätelutapa on erään rajoituksen hyväksytyt perustuslakivaliokunnassa. Perusedellytyksenä on, että suostumuksen vapaaehtoisuus on kiistaton ja suostuja ymmärtää toimenpiteensä merkityksen.

politiikan tavoitteiden toteuttaminen yksityistapauksessa.<sup>19</sup> Tällainen luonnehdinta valtiosääntöoikeudellisesti ymmärrettynä liittää rikosprosessin siviiliprosessia kiinteämmin demokratian ja lainsäädäntövallan ongelmiin: rikosprosessi toteuttaa eduskuntalakien tasolla asetettuja tavoitteita, sillä PeL 80 §:stä seuraa, että ihmisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvistä seikoista on aina säädettävä lakitasossa. Lähelle tulee ajatus, että vallanjako-opin kaaviossa säädetyt rikoslain alaan kuuluvan säännöksen kriminaalipoliittisten tavoitteiden toteutuminen saattaa johtaa kollisioon perusoikeuspuolelta. Osaltaan tämä johtuu siitä, että rikosprosessin päätteeksi annettua tuomiota vahvistetut sanktiot ja erityisesti rangaistus merkitsevät välitöntä puuttumista johonkin nykyisin laajasisältöiseen perusoikeusluetteloon kuuluvaan yksittäiseen perusoikeuteen (esim. ehdoton vankeusrangaistus suhteessa PeL 7.1 §:ssä turvattuun henkilökohtaiseen vapauteen ja PeL 9 §:ssä säädettyyn liikkumisvapauteen sekä sakkorangaistus suhteessa PeL 15.1 §:ssä turvattuun omaisuudensuojaan). Mistään näistä perusoikeussäännöksistä ei näet voi lukea, että niiden rajoittaminen on mahdollista kriminalisoinnein ja tuomion täytäntöönpanolla.

Luonnostelemani päättelytapa ei saanut vastakaikua: keskustelijat alleviivasivat tuomarin kyselyoikeutta (materiaalinen prosessinjohto, OK 5:21.3) ja toimivaltuuksia valmistelevalle käsittelyssä, mistä päätellen, että em. klassista luokitusta dispositiivisiin ja indispositiivisiin riitajuttuihin ei tulisi käyttää perusoikeusyhteydessä. Erityisesti hallintoprosessiin liittyviä näkökohtia ei esitetty, vaikka luulisin, että tässä oikeudenkäyntilajissa tuomioistuimella on erityisen vapaat kädet perusoikeusaspektin käyttämiselle osaltaan siitä syystä, ettei hallintoprosessissa yleensä esiinny selkeää kaksioasianosaissuhdetta. Lisäksi on syytä muistaa, että Korkein hallinto-oikeus on Suomessa edelläkävijätuomioistuin perusoikeussäännösten soveltamisessa lainkäyttöön.

Syventymättä enemmän tähän minulle käytännössä vieraaseen asiakokonaisuuteen – omalla lyhyellä tuomari- ja oikeudenkäyntiamieskaudellani 1960-luvulla viittaaminen hallitusmuodon

---

<sup>19</sup> Jyrki Virolainen, Prosessioikeus ja oikeudenkäynti, Oikeusjärjestys 2000, osa II, 3. täydennetty painos, Rovaniemi 2004 s. 366.

perusoikeussäännöksiin ei olisi tullut kysymykseenkään – alleviivaan vain sitä, että PeL 22 § asettaa perusoikeuksien turvaamisen tuomioistuimen (ja muiden viranomaisten) yksiselitteiseksi velvollisuudeksi.

## 6.7 PERUSOIKEUDET SYYTTÄJÄN TOIMINNASSA

Syyttäjälaitos ja asianajolaitos eroavat toisistaan perusoikeusyhteydessä muun ohessa siinä, että syyttäväviranomaiset (ja esitutkintaviranomaiset) ovat em. PeL 22 §:ssä tarkoitettuja perusoikeusvelvoitettuja viranomaisia (osa ”julkista valtaa”). Lähtökohtaisesti syyttäjän tulisi (jo mahdollisessa esitutkintaan liittyvässä yhteistyössä tutkintaviranomaisten kanssa) tähdätä perusoikeuksien suojaamiseen. Tässä yhteydessä syyttäjä kohtaa syyttäjälaitokselle ominaisen perusoikeuskollision: kumman osapuolen, rikoksesta epäillyn/syytetyn vai asianomistajan perusoikeuksista, on erityisesti huolehdittava? Lienee selvää, ettei tämän kollision voi katsoa neutraloivan PeL 22 §:ssä säädettyä perusoikeuksien suojaamisen velvollisuutta. Perustuslaki näyttää ensisijassa tähtäävän syytetyn suojaamiseen (PeL 8 §, rikosoikeudellinen laillisuusperiaate).

On ilmeistä, että perusoikeusjärjestelmä tukee myös asianomistajaosapuolta. Tämä johtuu useastakin seikasta. Ensinnäkin usea perusoikeussäännös omaa ns. horisontaalivaikutuksen, suojan toista yksityisoikeudellista osapuolta kohtaan (tässä tapauksessa rikoksesta epäiltyä ja syytettyä koskien). Toiseksi perusoikeussäännökset ovat suurelta osin samoja, joita kutsutaan myös ”oikeushyviksi”, mm. rikosoikeuden sääntelyin (kriminalisoinnein) suojatuiksi yksilön oikeusasemaan liittyviksi seikoiksi. Klassiset perusoikeudet kuten hengen, vapauden, ruumiillisen koskemattomuuden, kunnian ja omaisuuden suoja, viestinnän vapaus jne. on kriminalisoitu perusoikeussuojausta muistuttavalla tavalla ja osittain – yksilökohtaisesti – samankaltaisista syistä.

## 6.8 ASIANAJAJISTA

Asianajajat eivät kuulune ”julkiseen valtaan” PeL 22 §:n tarkoitamassa mielessä. Asianajajalain 5 §:n mukaan asianajajan tulee rehellisesti ja tunnollisesti täyttää hänelle uskotut tehtävät sekä

kaikessa toiminnassaan noudattaa hyvää asianajajatapaa. Asianajajaliitto on ns. julkisoikeudellinen yhdistys. Hallintolain 5.3 §:n mukaan tätä lakia sovelletaan mm. julkisoikeudellisiin yhdistyksiin. Syventymättä tähän seikkaan perusteellisemmin esim. Asianajajayhdistyksen statuksen julkisoikeudellisena yhdistyksenä välityksin, on paradoksinä todettava, että oikeuslaitoksen kokonaisuudessa juuri asianajajakunta on vanhastaan ollut perusvastuussa ihmisten (perus)oikeuksien suojaamisessa. Edellä mainituilla tahoilla tämä velvollisuus virallisuudeltaan syntyi vasta julkiselle vallalle säädetyn perusoikeussuojaukselle välityksin. Toisaalta on selvää, että oikeussuojan antaminen on vanhastaan ollut lainkäytön perustehtävä, mutta ilman perusoikeusjärjestelmän tuomaa, perusoikeussäännösidonnaista erityisvivahtetta. Syyttäjälaitos puolestaan on oikeusturvainstituutio sekin, mutta sen toimintaan liittyy ns. valtiovallan rangaistusvaateen toteuttaminen. Viimeksi mainittu on vain välillisesti perusoikeuksien suojaamista (horisontaalitasossa).

Asianajotoiminnassa perusoikeuksien turvaamisvelvoite lienee irrelevantti, sillä pääsääntöisesti asianajajan tehtävänä on toteuttaa ja turvata päämiehensä oikeutta perusoikeudet mukaan lukien. Perusoikeusuudistuksen oikeudenkäyntimenettelylle asettamat uudet haasteet heijastuvat tietysti välittömästi asianajotoimeen. Enää ei ole ajateltavissa, että oikeudenkäyntimenettelyssä menestyisi osaamatta käyttäen hyväkseen niitä argumentteja ja vaatimusperusteita (mm. tuomioistuimeen kohdistettu vaatimus perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta), joita uusi perusoikeusjärjestelmä tarjoaa.

Asianajajan etiikka, eettiset toimintasäännöt, määrännevät pitkälle sen, miten asianajajan asema perusoikeusjärjestelmässä määräytyy. Hyväksyvätkö nämä säännöt päämiehen oikeuksien ajamisen vastapuolen perusoikeussuojaa huomioon ottamatta? Onko lähtökohtana ehkä se, että kukin asianosainen huolehtii omien perusoikeusasetelmiensä toteutuksesta? Jos näin olisi, tällainen eettinen päättelytapa näyttää korostavan PeL 22 §:n perusoikeuksien turvaamisvelvoitteen erityistä sidosta tuomioistuimeen ja oikeudenkäynnin puheenjohtajaan.



## **7. PERUSASIOITA OIKEUDENKÄYNNIN OIKEUDENMUKAISUUDESTA<sup>1</sup>**

**(dosentti, oikeustieteen tohtori Laura Ervo)**

---

<sup>1</sup> Kirjoitus perustuu Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeeseen ja sen puitteissa kirjoittajan syyskuussa 2007 Oulussa ja Rovaniemellä pitämään luento.

## 7.1 OIKEUDENMUKAISUUS ON DISKURSSIA

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 6(1) artiklassa edellytetään oikeudenkäynniltä oikeudenmukaisuutta. Vaatimus oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta on *perusnormi*, jonka sisältöä on avattu ottamalla artiklan sanamuotoon joitakin esimerkkejä – kuten julkisuus ja puolueettomuus – oikeudenmukaisuuden toteuttavista tekijöistä. Oikeudenmukaisuusvaatimus artiklan perusnormina edellyttää kuitenkin oikeudenkäynniltä lukuisia muitakin sisällöllisiä ominaisuuksia, jotka johdetaan suoraan 6(1) artiklasta. Tällaisia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) mukaan oikeudenmukaisuuden ytimeen kuuluvia osatekijöitä, joita ei kuitenkaan artiklan sanamuodossa mainita – ovat esimerkiksi vastapuolen kuuleminen ja tuomioiden perusteleminen.

Edes EIS 6(1):n ydinalueen suoja ei näin ollen paljastu artiklan sanamuodosta, vaan tämän lisäksi tulisi tuntea artiklaa koskeva EIT:n oikeuskäytäntö. Sanamuodon ja oikeuskäytännön perusteella oikeudenmukaisuuden eurooppalainen sisältö on kuitenkin tiivistettävissä lyhyeen määritelmään. EIS 6(1):ssä edellytetty oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus on vaatimus *kohtuullisessa ajassa tapahtuvasta kontradiktorisesta prosessista, jossa kontradiktorisuudella tarkoitetaan asianosaisten mahdollisuutta osallistua prosessiin aktiivisesti, tosiasiallisesti ja tasa-arvoisesti* muiden osapuolten kanssa.

## 7.2 OIKEUDENMUKAISUUS ON KONTRADIKTORISUUTTA

Oikeudenmukaisuus on siis kontradiktorisuutta. Kontradiktorisuudessa taas on kyse asianosaisten osallistumisoikeuksista ja niiden toteuttamisesta. Perinteinen passiivissävytteinen kontradiktorisuus oikeutena tulla kuulluksi ei enää täytä ihmis- ja perusoikeuksien kuulemisperiaatteelle asettamia vaatimuksia. Modernin, entistä laaja-alaisemman kontradiktorisuuden toteuttaminen edellyttää tosiasiallisen ja aktiivisen osallistumisen turvaavia riittäviä työvälineitä (esimerkiksi riittävää valmistautumisaikaa, tarvittaessa ammattiapua tai ilmaista oikeudenkäyntiä), jotka valtiovallan on tarpeen mukaan tuotettava asianosaiselle, jol-



ta ne puuttuvat. Osallistuminen ja mahdollisuus ajaa asiaansa on toteutettava tasa-arvoisesti kaikkien asianosaisten kesken.

Kontradiktorisuudessa osallistumisoikeutena on kuitenkin asianosaisen kannalta kyse mahdollisuudesta, jonka voi halutessaan myös jättää käyttämättä. EIS:n näkökulmasta on riittävää, että mahdollisuus on annettu. Mikäli asianosainen ei halua tätä tilaisuutta käyttää, tuomioistuimen ei tarvitse ihmisoikeuksien toteuttamisen vuoksi valvoa oikeuden käyttämistä tämän pidemmälle. Eri asia on, että mahdollisuuden on oltava tosiasiallinen, mistä tuomioistuin on vastuussa. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi määräaikoja ei saa määrätä niin lyhyiksi, ettei asianosainen ehtisi asiaansa niiden puitteissa hoitaa.<sup>2</sup> Sama koskee vaikkapa kulukynnystä tai juridisen asiantuntemuksen tarvetta. Tällaiset puutteet ”reunaehdoissa” eivät saa estää oikeuden käyttämistä. Sopimusvaltio kantaa vastuun myös siitä, että sopimuksessa turvatut oikeudet ovat tarjolla kaikille.

Käytännön keinot kontradiktoriselle osallistumiselle ovat 1) tiedonsaanti ja 2) mahdollisuus kommentointiin. Näistä ensimmäinen eli knowledge on -vaihe on toteutettava viran puolesta. Asianosaisen ei tarvitse olla tässä vaiheessa itse aktiivinen toimija, vaan tuomioistuimen vastuulla on, että oikeudenkäyntiaineisto kokonaisuudessaan on annettu hänelle tiedoksi ja hänelle on varattu mahdollisuus lausua siitä käsityksensä. Comment on -vaiheen käyttäminen sen sijaan on hänen omassa harkinnassaan.

Toisaalta osallistumisoikeuksissa ei ole kyse vapausoikeuksista. Mikäli asian selvittäminen sitä edellyttää, asianosainen on mahdollista määrätä saapumaan henkilökohtaisesti kuultavaksi oikeuden istuntoon. Saapumisen turvaamiseksi on niin ikään sallittua käyttää pakkokeinoja. Mainittu menettely ei ole EIS:n vastaista.<sup>3</sup>

---

2 Ks. Esim. *Pérez de Rada Cavanilles v. Espanja* (28.10.1998), jossa todettiin sopimusloukkaus sen vuoksi, että muutoksenhaun hyvin lyhyttä määräaika tulkittiin tiukasti ja muutoksenhaku jätettiin tutkimatta sillä perusteella, ettei postitse lähetetty hakemus ollut saapunut tuossa määräajassa oikeuteen.

3 *Van Geyselghem v. Belgia* (21.11.1999).

Osallistumisoikeuksia ei näin ollen ole lupa ymmärtää asianosaisen vapausoikeuksina.

### 7.3 OIKEUDENMUKAISUUS ON JÄMÄKKYYTTÄ

Vaatus kontradiktorisuudesta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että asianosaiset saisivat määrällä oikeudenkäynnin kulkua ja tukahduttaa tuomioistuimen esimerkiksi turhalla todistelulla tai lukemattomilla lausunnoillaan. Oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä on lupa käyttää materiaalista prosessinjohtoa sekä tarpeen mukaan pakkokeinoja oikeudenkäynnin jouduttamiseksi ja eteenpäin viemiseksi. Tuomioistuin vastaa oikeudenkäynnin etenemisestä ja asettaa tarvittaessa sille lailliset rajat. Oikeudenmukaisuutta ei näin ollen ole lupa ymmärtää siten, että asianosaiset saisivat siihen vedoten prosessuaalisen määräämisvallan.

Knowledge of - ja comment on -kontradiktorisuus koskee vain oikeudenkäyntiaineistoksi otettua materiaalia. Sen sijaan aineiston rajoittaminen laillisin perustein on EIS 6 artiklan sallimaa ja tehokkaan sekä joutuisan oikeudenkäynnin turvaamiseksi usein välttämätöntäkin. Myöskään preklusion käyttäminen oikeudenkäynnin jämäköittämisiksi ei ole EIS:n näkökulmasta kiellettyä, kunhan sillä ei loukata osapuolten tasa-arvoisuutta eikä vaaranneta heidän mahdollisuuttaan tosiasiallisesti ajaa asiaansa.<sup>4</sup>

Mikäli asianosaisen tarjoamaa materiaalia rajataan oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle on suositeltavaa tehdä asiasta nimellinen, perusteltu päätös. Tämän jälkeen kenelläkään ei ole epäselvyyttä kyseisen aineiston luonteesta. Samalla aineistoa tarjonnut asianosainen saa myös mahdollisuuden hakea muutosta ratkaisuun, mikäli hänellä ja tuomioistuimella on aito erimielisyys materiaalin relevanttiudesta.<sup>5</sup>

Lähtökohtaisesti oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä on olemassa vain kontradiktorisuudelle alistettavaa aineistoa tai selkeästi

---

4 Ks. esim. *Laukkanen ja Manninen v. Suomi* (3.2.2004).

5 *Suominen v. Suomi* (1.7.2003). Ks. seloste tapauksesta alaviitteessä 20.

oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle rajattua materiaalia. Mikäli asiakirjavihkon välissä kulkee ns. harmaata aineistoa, jota ei ole nimenomaisesti rajattu oikeudenkäynnin ulkopuolelle, se lähtökohdaisesti presumoidaan oikeudenkäyntiaineistoksi, joka olisi tullut alistaa kontradiktorisuuden vaatimukselle.

Tällaisessa tilanteessa tuomioistuin ei voi menestyksellä vakuuttaa ihmisoikeustuomioistuinta jälkeensä siitä, että kyseinen aineisto ei ole ollut asiaan vaikuttavaa eikä sitä ole sen vuoksi ollut tarpeen antaa asianosaiselle tiedoksi. EIS 6 artiklan kannalta riittävää on, että se olisi voinut vaikuttaa ratkaisuun, jolloin asianosaisen – ei tuomioistuimen – asiana on harkita, edellyttääkö hänen oikeusturvansa lausuman antamista vai ei.<sup>6</sup> Tuomioistuin ei saa arvioida asianosaisen puolesta sen paremmin lausumisen tarpeettomuutta kuin sen ei tarvitse huolehtia lausuman antamisestakaan – tilaisuuden varaaminen on riittävää, mutta toisaalta myös pakollista.

EIS 6 artikla edellyttää siis, että aineisto joko selkeästi rajataan oikeudenkäyntimateriaalin ulkopuolelle tai se annetaan viran puolesta tiedoksi asianosaisille varaten heille samalla tilaisuus lausua

---

<sup>6</sup> Tapauksessa *Fortum v. Suomi* (15.7.2003) oli kysymys oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä kilpailuasiassa, kun valvontaviranomaisen oikeudelle jättämiä muistioita ei ollut annettu tiedoksi vastaajayhtiölle lausuman antamista varten.

Riidatonta oli, että ao. muistioita ei ollut annettu tiedoksi Nesteelle mahdollisen lausuman antamista varten. Ko. muistioita oli pidettävä yhtiön valituksen asiakysymyksistä annettuina perusteltuina käsityksinä, joilla ilmeisesti oli tarkoitettu vaikuttaa KHO:n päätökseen. Kun päätösneuvotteluja oli pidetty touko- ja kesäkuussa 1995, ainakin maaliskuun muistio *oli voinut vaikuttaa* asian lopputulokseen. Lisäksi EIT yhtiä valittajaan siinä, että vaikka päätösharkinta oli tapahtunut jo ennen kilpailuviraston jälkimmäisen muistion jättämistä, *kokonaan ei voitu sulkea pois mahdollisuutta, että asiakirja oli kuitenkin vaikuttanut lopullisen päätöksen laatimiseen*. EIT korosti kuitenkin, että riippumatta muistioiden tosiasiallisesta vaikutuksesta KHO:n päätökseen, *Nesteen asiana oli ollut arvioida* sitä, edellyttivätkö ne sen lausumia.

Siten KHO:n olisi tullut antaa yhtiölle tilaisuus lausua muistioista ennen asiasta päättämistä. EIT pani myös merkille, että KHO ei ollut lausunut nimenomaisesti Nesteen pyynnöistä saada vastata kilpailuviraston ko. lausumiin. Vaikka Neste oli heinäkuun kirjelmässään riitauttanut kilpailuviraston jälkimmäisessä muistiossa tehdyt toteamukset, sellaiset spontaanit lausumat eivät voineet korjata oikeudenkäyntimenettelyn ko. puutteita. Siten EIT katsoi, että valittajayhtiö *ei ollut kyennyt osallistumaan asianmukaisesti* oikeudenkäyntiin KHO:ssa. EIS 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu.

aineiston johdosta. Riittävää ei ole, että tuomioistuin tuomiossaan nimenomaisesti toteaa, että ei-kontradiktorinen aineisto ei ole vaikuttanut ratkaisuun. Rajausta oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle on tehtävä ajoissa eli heti, kun asia on ajankohtainen, eikä vasta päätöksentekovaiheessa.<sup>7</sup>

Tällaisesta selkeästi pääsäännön mukaan ratkaistavasta kontradiktorisuuden loukkaamisesta Suomelle on langetettu vuosien varrella lukuisia langettavia tuomioita EIT:stä.<sup>8</sup> Sen sijaan melko tuoreessa tapauksessa *Kukkonen v. Suomi* (7.6.2007) langettavaa tuomiota ei yllättäen tullut siitä huolimatta, että EIT on verrannut tapausta aikaisempiin Suomea koskeneisiin ratkaisuihin ja todennut, ettei aihetta linjanmuutokseen ole olemassa.

---

7 Myös tapauksessa *Lomaseita v. Suomi* (5.7.2005) oli kysymys oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, kun hovioikeudelle valitusajan jälkeen jätettyä aineistoa, jota hovioikeuden tuomion mukaan ei ollut otettu huomioon, ei ollut annettu tiedoksi vastapuolille.

EIT totesi, että oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisältyvän osapuolten tasa-arvon periaatteen mukaan asianosaisella tuli olla tilaisuus esittää asiansa edellytyksin, joilla häntä ei pantu vastapuoleensa nähden olennaisesti huonompaan asemaan. Käsiällä olevassa tapauksessa ei ollut kontradiktorisen menettelyn kannalta ratkaisevaa se, oliko hovioikeus *vastoin ilmoitustaan* tosiasiaa ottanut lisäselvitykset huomioon tuomiossaan. Konkurssipesä oli nimenomaisesti pyytänyt, että hovioikeus ottaisi aineiston huomioon, vaikka valitusajaksi oli jo kulunut umpeen.

Aineistoa ei ollut annettu tiedoksi valittajille. Kuitenkin sitä oli tutkittu asian valmistelun yhteydessä hovioikeudessa. Aineisto oli koskenut kaikkia kolmea valittajaa. *Vain asianosaiset kykenivät asianmukaisesti päättämään* siitä, edellyttivätkö oikeudelle tehdyt lausumat heidän huomautuksiaan. Kysymys oli asianosaisten luottamuksesta oikeuslaitoksen toimintaan, mikä perustui mm. siihen tietoon, että heillä oli ollut tilaisuus lausua käsityksensä kaikista jutun asiakirjoista.

EIT pani merkille, että konkurssipesän edustaja oli lausunut käsityksensä lisätutkimustapöytäkirjan ja lisäkijelmän merkityksestä tarkoittaen siten vaikuttavaa hovioikeuden tuomion. EIT katsoi, että valittajille olisi myös pitänyt antaa tilaisuus arvioida aineiston relevanttiutta ja painoarvoa ja esittää niistä asianmukaisina pitämiään huomautuksia. Valittajat eivät kuitenkaan olleet saaneet asianmukaista ja osapuolten tasa-arvon periaatteen edellyttämää tilaisuutta osallistua oikeudenkäyntimenettelyyn hovioikeudessa. EIS 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu, kun valittajille ei ollut annettu tiedoksi vastapuolen hovioikeudelle jättämää aineistoa.

8 Ks. esim. *Kerojärvi v. Suomi* (19.7.1995), *Kuopila v. Suomi* (27.4.2000), *K.S. v. Suomi* (31.5.2001), *K.P. v. Suomi* (31.5.2001), *Fortum v. Suomi* (15.7.2003), *H.A.L. v. Suomi* (27.1.2004) ja *Lomaseita Oy ja muut v. Suomi* (5.7.2005).

Tapauksessa tapaturmaeläkettä koskeneessa jutussa valituksen tehneelle hakijalle ei lähetetty kaikkia jutun kansiossa olleita asiakirjoja.

EIT totesi, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta täytyi arvioida koko oikeudenkäyntiä silmälläpitäen. Osapuolten tasa-arvon periaate edellytti, että asianosainen sai kohtuullisen mahdollisuuden esittää asiansa edellytyksin, joilla häntä ei pantu vastapuoleensa nähden olennaisesti huonompaan asemaan. Siten asianosaisella tuli olla tilaisuus saada tietoonsa kaikki todisteet ja lausumat, joita oli esitetty oikeuden päätökseen vaikuttamista silmälläpitäen. Samoin hänellä tuli olla tilaisuus tehdä niistä huomautuksia. Näin oli asia myös siinä tapauksessa, että lausumat olivat neutraaleja ratkaistavien kysymysten kannalta tai että oikeuden mielestä lausumassa ei ollut esitetty seikkoja tai väitteitä, jotka eivät jo ilmenneet riitautetusta päätöksestä. Asianosaisten asiana oli päättää siitä, edellyttikö jokin asiakirja heidän huomautuksiaan.

EIT totesi, että valittaja oli EIT:lle tekemässään valituksessa yksilöinyt yhden asiakirjan, jota ei ollut lähetetty hänelle vakuutusosoikeuden toimesta. EIT tutki EIS 6 artiklan 1 kohdan mahdollista rikkomusta tuon asiakirjan toimittamatta jättämisen vuoksi. EIT pani merkille, että kyseinen asiakirja oli puolen sivun mittainen henkilökohtainen muistiinpano, jota ei ollut nimenomaisesti osoitettu vakuutusosoikeudelle eikä allekirjoitettu. Muistion päiväyksestä ei ilmennyt, minä vuonna se oli laadittu. Kun siinä mainittiin, että valittaja on parhaillaan odottamassa vakuutusosoikeuden päätöstä, EIT piti todennäköisenä, että muistio oli kirjoitettu lokuussa 1997 tai 1998, jolloin valittajan juttu oli ollut vakuutusosoikeudessa.

Kysymys jäi vielä siitä, milloin ja miten muistio oli otettu jutun aineistoon. Mitä todennäköisimmin se oli ollut aineistossa jo ennen kuin vakuutusosoikeus oli tehnyt päätöksen. Asiakirjoista tai vakuutusosoikeuden päätöksestä ei kuitenkaan ilmennyt, että vakuutusyhtiö olisi nojautunut muistioon. Vakuutusosoikeuden oli tullut päättää siitä, oliko valittajalla oikeutta tapaturmaeläkkeeseen kesäkuusta 1996 alkaen eli oliko hänen työkykynsä alentunut vähemmän kuin 10 %. Muistiossa oli sen tarkoituksesta riippumatta mainittu valittajan asenteista sen laatimisen aikaan.

EIT:n mielestä käsillä oleva tapaus oli erotettava tietyistä muista Suomea koskeneista tapauksista, joissa EIT oli todennut rikkomuksesta, kun asianosaiselle ei ollut annettu tiedoksi vastapuolen lausumaa. Näissä tapauksissa asiakirjat olivat käsitäneet ilmeisesti oikeuden päätökseen vaikuttamista varten jätettyjä perusteltuja lausumia jutuissa tehtyjen valitusten asiakysymyksiin. Kyseinen muistio ei ollut perusteltu lausuma valittajan valituksen asiakysymyksistä eikä todiste, jonka vastapuoli eli vakuutusyhtiö olisi jättänyt vakuutusosoikeudelle sen päätökseen vaikuttamista varten. Se, että valittaja ei ollut tiennyt muistiosta, ei ollut vaikuttanut haitallisesti hänen kykynsä riitauttaa vakuutusyhtiön ja tapaturmalautakunnan päätöksiä vakuutusosoikeudessa. Niin ollen EIS 6 artiklan 1 kohtaa ei ollut rikottu.

Tapaus Kukkosella ei siis ole tarkoitettu muuttaa EIT:n linjaa kontradiktorisuuden osalta. Siitä huolimatta EIT on tietoisesti – verraten ratkaisua aikaisempiin Suomea koskeneisiin tapauksiin – tehnyt lopputulokseltaan erisuuntaisen päätöksen. Tilanne on hämmentävä ja altis kritiikille. Vastaavankaltaisissa tilanteissa ratkaisuna on aikaisemmin ollut langettava tuomio. Ainoa poikkeavuus on nyt se, että asianosainen ei ilmeisesti ole antanut kyseistä asiakirjaa tarkoituksessa vaikuttaa tuomioistuimen ratkaisuun. Sen sijaan epäselväksi on jäänyt, miten ja milloin asiakirja on vakuutusoikeuteen toimitettu. Herää kysymys, miksi asiakirja sitten olisi tuomioistuimeen toimitettu, ellei tarkoituksessa vaikuttaa asian ratkaisemiseen. Ainoa mieleen tuleva järkevä selitys on se, että on tapahtunut selkeä postitusvirhe ja asiakirjoja tuomioistuimeen lähetettäessä kirjekuoreen on muiden paperien lomassa pujahtanut vahingossa jotain ylimääräistä. Ellei kyse ole tällaisesta asiakirjojen lähettämisvaiheesta sattuneesta tapaturmasta, presumptio on, että asiakirjoja lähetetään tuomioistuimeen tarkoituksessa vaikuttaa sen tekemään ratkaisuun. Näin ollen olisin odottanut aikaisemman linjan mukaista langettavaa tuomiota myös tapauksessa Kukkonen tai selkeämpää perustelua ja asian selvittämistä siltä osin, minkälaisesta ”lappusesta” oli kyse sekä miten sen oletettiin tuomioistuimeen ja oikeudenkäyntiasiakirjojen joukkoon joutuneen.

#### **7.4 OIKEUDENMUKAISUUS ON TODISTELUN LUOTETTAVUUDEN TESTAAMISTA**

Henkilötodistelun osalta kontradiktorisuus toteutetaan vastakuulusteluoikeuden avulla. Tämä EIS 6(3d) kohdassa mainittu oikeus koskee erityisesti syytettyä, mutta sen voidaan katsoa olevan voimassa rikosasioissa myös muiden asianosaisten kohdalla – silloin kuin EIS 6 artiklan soveltamisala ulottuu heihin – jo pelkästään asianosaisten tasa-arvoisuuden perusteella.

Siviiliprosessin puolella todistelun kontradiktorisuuteen liittyvä vastakuuluoikeus on mahdollista johtaa suoraan EIS 6(1) artiklan oikeudenmukaisuusvaatimuksesta. Myös riita-asian oikeudenkäyntiä on vaikea kuvitella oikeudenmukaiseksi, mikäli vastapuolelta riistettäisiin mahdollisuus esittää kysymyksiä vastapuolen nimemälle todistajalle. Suomea koskeneessa ratkaisussa *Tamminen*

*v. Suomi (15.6.2004)* EIT oli jopa sitä mieltä, että vastapuolen luovuttua siviiliasiassa todistajan kuulemisesta, asianosaisella oli oltava mahdollisuus preklusion estämättä nimetä samainen todistaja omaksi todistajakseen yllättävässä tilanteessa, jossa kyselyoikeutta ei voitukaan toteuttaa vastakuulusteluoikeuden perusteella. Asianosaisen on siis voitava luottaa siihen, että hänellä on mahdollisuus esittää kysymyksiä vastapuolen nimeämille todistajille vastakuulusteluoikeuden perusteella eikä hänen tarvitse todistajan kuulemisen varmistamiseksi nimetä kyseistä todistajaa itse.<sup>9</sup> EIT:n ratkaisu on varsin pitkälle kotimaisen prosessioikeuden syövereihin ulottuva, sillä meillähän on perinteisesti nimenomaan nimetty todistaja puolin ja toisin, mikäli on haluttu varmistaa todistajan kuuleminen siinäkin tilanteessa, että vastapuoli oikeudenkäynnin kuluessa luopuisi kuulemasta todistajaa.

---

<sup>9</sup> Tapauksessa oli kysymys oikeudenkäyntimenettelyn oikeudenmukaisuudesta, kun hovioikeus ei kuullut uudeksi todistajaksi katsomaansa henkilöä, jonka valittaja oli nimennyt todistajakseen käräjäoikeuden pääkäsitellyssä vastapuolen luovuttua kuulemisesta todistajan poissaolon vuoksi ja jonka kuulemista käräjäoikeus ei ollut pitänyt tarpeellisena jutun päättämisen kannalta.

EIT pani merkille, että käräjäoikeus ei ollut todennut, että valittaja ei ollut saattanut oikeuden tietoon aikomustaan kuulla AP:tä todistajana. Lykkäyspyyntö oli hylätty sillä perusteella, että AP:n kuuleminen ei ollut tarpeen jutun päättämisen kannalta. Valittaja oli kirjelmässään syyskuussa 1995 ilmoittanut haluavansa tehdä kysymyksiä AP:lle. Lisäksi hän oli maininnut, missä suhteissa todistelu olisi relevanttia. Siten ja vaikka hallitus oli korostanut, että todistajien nimeämisellä ennen pääkäsitelyä pyrittiin tarpeettoman viivytyksen estämiseen ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden ja tehokkuuden säilyttämiseen, mitään negatiivisia yllätyksiä ei ollut liittynyt siihen, että valittaja oli pyytänyt AP:n kuulemista todistajana pääkäsitellyssä. Pyyntöä ei voitu pitää yrityksenä nimetä kokonaan uusi todistaja viime hetkellä. EIT huomautti myös siitä, että kieltä nimetä todistajia pääkäsitelyssä ei ollut ehdoton vaan siitä voitiin poiketa, jos asianosaisella oli pätevä peruste tai hän saattoi vedota uuteen seikkaan. Sitä, että valittajan vastapuoli oli luopunut todistajakseen nimeämänsä AP:n kuulemisesta tämän jäätyä pois oikeudesta, voitiin puolustettavasti pitää uutena seikkana. Siten EIT:n mielestä se, että hovioikeus oli evännyt AP:n kuulemisen perustein, joihin käräjäoikeus ei ollut nojautunut, osoitti epäoikeudenmukaisuutta, joka ei ollut EIS:n vaatimusten kanssa yhteensopivaa. EIS 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu.

Vastakuulustelu-oikeuden funktio on tarjota mahdollisuus todistajan luotettavuuden testaamiseen eikä sen tarkoituksena ole niinkään rikastaa oikeudenkäyntiaineistoa uusilla tiedoilla, vaikkakin kertomus oletettavasti myös monipuolistuu ja todistusaineisto siten rikastuu, mikäli vastapuoli käyttää kyselyoikeuttaan.

Vastakuulustelu-oikeuden juuret ovat näin ollen selvästi anglosaksiset,<sup>10</sup> mikä on hyvä pitää mielessä vastakuulustelu-oikeuden laajuutta tulkittaessa. Vastakuulustelu-oikeus ei ole tarkoitus sinänsä, vaan se on työväline, jolla todistajan luotettavuus testataan. Kyse on mahdollisuudesta *riitauttaa* todiste ja sen merkitys asiassa.

Mikäli mahdollisuutta vastakuulusteluun ei ole voitu järjestää missään oikeudenkäynnin vaiheessa, tällä tavalla ei-kontradiktorisen todisteen hyödyntäminen edellyttää, että vastapuolella on ollut mahdollisuus 1) *riitauttaa* todiste muulla tavalla 2) *eikä se ole ainoa tai pääasiallinen näyttö asiassa*. Tämän lisäksi edellytetään, että vastakuulustelun 3) *järjestäminen on joko mahdotonta tai se aiheuttaisi suuria vaikeuksia*. Lisäksi oikeudenkäynnin 4) *on kokonaisuutena arvostellen säilyttävä oikeudenmukaisena* siitä huolimatta, että mahdollisuutta vastakuulustelu-oikeuteen on joltakin osin jouduttu loukkaamaan.<sup>11</sup>

---

10 Oikeusjärjestyksissä, jotka perustuvat common law:lle, todistelun luotettavuus ja sen edistäminen ovat keskeisiä oikeusturvan takeita, kun taas mannermaaisessa ja skandinaavisessa todistus-oikeudessa pääpaino on output –kontrollilla, mikä tarkoittaa sitä, että oikeusturva taataan esimerkiksi kunnollisilla näyttöperusteluilla ja muutoksenhakumahdollisuudella eikä input –kontrollilla, jolla oikeudenkäyntiaineistosta jo etukäteen karsittaisiin mahdollisesti epäluotettava aines.

11 Tapauksessa *Mild ja Virtanen v. Suomi* (26.7.2005) oli kysymys oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, kun näyttönä syytettyjä vastaan otettiin huomioon samasta rikoksesta aiemmin toisessa oikeudenkäynnissä tuomittujen henkilöiden lausumat, vaikka syytetyt eivät olleet voineet kuulustella näitä henkilöitä.

EIT totesi, että kaikki näyttö täytyi normaalisti esittää julkisessa istunnossa syytetyn läsnä ollessa *kontradiktorista käsittelyä silmälläpitäen*. Tästä periaatteesta oli poikkeuksia mutta niillä ei saanut loukata syytetyn oikeuksia. Pääsäännön mukaan EIS 6 artiklan 1 ja 3 d)-kohdat edellyttivät, että vastaajalle annettiin riittävä ja asianmukainen *tilaisuus riitauttaa* hänelle vastaiset todistajankertomukset ja kuulustella niiden antajia joko kertomuksia annettaessa tai myöhemmin.



Tarkoituksenmukaisuusyyt, kuten prosessiekonomia, eivät ole riittäviä perusteita luopua vastakuulustelu oikeuden järjestämisestä. Hyväksyttäväksi perusteeksi vastakuulustelusta luopumiselle on EIT:n oikeuskäytännössä katsottu muun muassa kuullun kuolema, dementia, tai ”kvalifioitu” katoaminen ulkomaille, jolla tarkoitetaan oleskelua sillä tavalla ”teillä tietymättömillä”, että todistajan tavoittaminen on mahdotonta.<sup>12</sup> Tavallisemmissa ulkomailloilla oleskelun tilanteissa on hyödynnettävä oikeusapua eivätkä kustannukset, vaiva tai ajanhukka ole riittäviä perusteita olla järjestämättä mahdollisuutta vastakuulusteluun.<sup>13</sup>

Kuten kontradiktorisuuden toteuttamisessa EIS:n mukaan ylipäätään, myös vastakuulustelu oikeuden osalta mahdollisuuden

---

Tuomiota *ei saanut perustaa yksinomaan tai ratkaisevassa* määrin lausumiin, joita syytetty ei ollut voinut riitauttaa. M ja R olivat todistajia EIS 6 artiklan 3 d)-kohdan mielessä, koska heidän kirjalliset lausumansa olivat olleet esillä oikeudessa, joka oli ottanut ne huomioon. Valittajilla ei ollut ollut milloinkaan mahdollisuutta kuultella M:ää ja R:ää, joiden väitettiin olleen heidän rikostoveriaan ja joiden lausumat hovioikeus otti näyttönä huomioon heitä vastaan ajatus juttussa.

EIT:n mielestä olisi ollut parempi, jos syyttäjä tai hovioikeus olisi haastanut M:n ja R:n hovioikeuden istuntoon. Oli kuitenkin ollut ymmärrettävää, että niin ei ollut tehty, koska yritykset saada heidät kärjäoikeuteen olivat jääneet tuloksettomiksi. Tuo menettelytapa oli kuitenkin ongelmallinen. *EIT ei voinut ryhtyä arvailemaan, olisivatko M ja R edelleen olleet haluttomia saapumaan istuntoon vai olisivatko he noudattaneet haasteita. Siten EIT katsoi, että ei ollut ryhdytty kaikkiin aiheellisiin toimenpiteisiin heidän saamiseen hovioikeuden istuntoon.*

EIT totesi myös, että tapahtuma-aikaan ei ollut lain säännöstä, jonka nojalla M:n ja R:n läsnäolo valittajia vastaan ajatus oikeudenkäynnissä olisi voitu varmistaa. Siten laki oli ollut puutteellinen. Sanotuista seikoista johtui, etteivät valittajat olleet voineet kuultella M:ää ja R:ää. Kuitenkin heidän poliisille antamansa lausumat, jotka he olivat omassa jutussaan toistaneet oikeudessa, perustivat *olemaisen osan näytöstä*, mikä näkyi hovioikeuden perusteluista, joissa muuta näyttöä oli pääasiassa tarkasteltu siinä suhteessa, missä määrin ne tukivat M:n ja R:n lausumia. EIT katsoi, että EIS 6 artiklan 1 ja 3 d)-kohtia oli rikottu.

12 *Ferrantelli ja Santangelo v. Italia* (7.8.1996), *Craxi v. Italia* (5.12.2002) ja *Minguez Villar del Amo v. Espanja* (1.3.2005).

13 Ratkaisussa KKO 2007:101 kolme ulkomaalaista henkilöä ei voitu kuulla todistajina kärjäoikeuden pääkäsittelyssä, kun heitä ei ollut saatu kutsuttua eikä kuuleminen ollut järjestynyt myöskään oikeusaputeitse. Heidän esitutkinnassa antamansa kertomukset voitiin ottaa oikeudenkäynnissä huomioon, koska heitä oli aktiivisesti

järjestäminen on riittävää. Asianosaisen harkinnassa on, haluaako hän tätä oikeuttaan käyttää vai ei. Mikäli asianosaisella on riittävät työkalut tarttua tähän mahdollisuuteen, mutta hän ei tee sitä, tuomioistuimen ei tarvitse holhota asianosaista oikeuden toteuttamiseksi tämän enempää.<sup>14</sup>

---

yritetty tavoittaa eikä syyksi lukeva tuomio ratkaiseviltä osin perustunut näihin esitutkintakertomuksiin.

Tapauksen Finlex-selosteesta ei käy ilmi, millä tavalla kadoksissa olevia todistajia oli ulkomailla etsitty ja minkälaisissa olosuhteissa he piileksivät. Selosteen perusteella saa kuitenkin sellaisen kuvan, että vastakuulustelu-oikeudesta on päätetty luopua sellaisessa sinänsä melko tavanomaisessa tilanteessa, jossa oikeusapupyynnöä ei ole kyetty onnistuneesti toteuttamaan. Todistajista kaksi oli ollut kateissa ja yksi oli ilmoittanut laillisesta esteestä toimittamalla lääkärintodistuksen. Vaikuttaa siltä, että kynnys luopua vastakuulustelun järjestämisestä on tässä tilanteessa ollut varsin matalalla. Ainakin toistaiseksi EIT on edellyttänyt huomattavia ponnisteluja todistajien tavoittamiseksi ja näyttöä siitä, että heidän tavoittamisensa on todellakin mahdotonta tai vain suurin vaikeuksin mahdollista. Tavanomaiset hankaluudet oikeudenkäyntiä pakoilevien henkilöiden tavoittamiseksi tai oikeusavun takkuileminen eivät ole perusteita vastakuulustelusta luopumiselle, vaan sopimusvaltio on sopimuksen ratifioidessaan ottanut vastatakseen siitä, että se tarjoaa tuomioistuimille riittävät pakkokeinot toteuttaa oikeudenmukainen oikeudenkäynti tehokkaasti sopimuksen edellyttämällä tavalla.

Vrt. EIT:n ratkaisu *Rachdad v. Ranska* 13.11.2003, jossa todettiin sopimusloukkausten vuoksi, että tuomioistuin ei ollut ponnistellut riittävästi todistajien saamiseksi oikeuteen vastakuulustelua varten.

14 Tapauksessa KKO 1997:128 käräjäoikeus oli vastaaja A:n ollessa henkilökohtaisesti saapuvilla lykännyt asian syyttäjän pyynnöstä selvityksen esittämistä varten jatkokäsittelyyn, johon A oli velvoitettu saapumaan uhalla, että asia hänen poissaolostaan huolimatta voitiin ratkaista.

Asiaa lykättäessä A oli saanut tiedon siitä, että jatkokäsittelyssä esitettiin selvitystä häntä vastaan. A:lle tiedoksiannetussa haasteessa oli ilmoitettu nimeltä asiassa kuultava todistaja. A:n ollessa poissa todistajaa voitiin kuulla ja asia ratkaista eikä käräjäoikeuden tarvinnut todistajan kuulustelemisen jälkeen lykätä asiaa varatakseen A:lle tilaisuuden kuulustella todistajaa tai lausua todistajankertomuksen johdosta.

EIS:n kannalta on siis riittävää toimia korkeimman oikeuden ratkaisun osoittamalla tavalla. A oli saanut tiedon jatkokäsittelystä ja siellä vastaanotettavasta todistelusta, mikä tältä osin riittää tekemään oikeudenkäynnistä oikeudenmukaisen. Hänen omassa harkinnassaan tämän jälkeen on, käyttääkö hän oikeuttaan ja saapuu paikalle esittämään kysymyksiä. Pääkäsittelyn peruuttaminen A:n velvoittamiseksi saapumaan paikalle todistajan kuulustelua varten ei ole kansainvälisten ihmisoikeussopimusten noudattamiseksi tarpeen.

Vrt. Turun hovioikeuden samassa asiassa antama päätös 27.8.1996.

Kontradiktorisuuden tai tässä tapauksessa vastakuulustelun rajoittaminen ei ole mahdollista myöskään sen vuoksi, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät olisivat keskenään kollisiossa. Mikäli esimerkiksi todistajan suojaaminen ja syytetyn oikeus vastakuulusteluun törmäävät, EIT:n ratkaisu *ei ole priorisointi* eikä suojattavien oikeushyvien asettaminen tärkeysjärjestykseen, vaan törmäävien oikeuksien *optimointi* ja esimerkiksi syytetyn oikeuksiin tehdyn kavennuksen *tasapainottaminen* korostamalla hänen muita oikeusturvan takeitaan.

Jos vaikkapa lapsen suojaaminen todistajana törmää syytetyn vastakuulusteluoikeuden kanssa, ratkaisuna ei ole vastakuulustelusta luopuminen. Tämä ei silti tarkoita myöskään sitä, ettei lapsen suojaamista voitaisi ottaa huomioon kuulusteluolosuhteita järjestettäessä. Mikäli vastakuulustelua ei ole suojattavan intressin vuoksi voitu toteuttaa täysimääräisesti ja normaalilla tavalla julkisessa, suullisessa oikeudenkäynnissä, jossa kaikki osapuolet ovat läsnä, syytetyn oikeuksiin tehty kavennus voidaan tasapainottaa esimerkiksi siten, että tuomioistuimien kiinnittää aivan erityistä huomiota todistajan luotettavuuteen ja laatii vielä tavanomaistakin huolellisemmat näyttöperustelut, jossa keskitytään arvioimaan erityisesti todistajan luotettavuutta.<sup>15</sup>

---

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan rikosasiassa todiste voidaan ottaa vastaan vastaajan esteettömästä poissaolosta huolimatta ainoastaan, jos tuomioistuimien harkitsee sen soveliaaksi. Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen 6 artiklan 3 kappaleen d kohdasta ja kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen e kohdasta ilmenevien periaatteiden mukaisesti syytetyllä on oikeus kuulustella häntä vastaan kutsuttuja todistajia. Mainitut periaatteet huomioon ottaen todistajan kuuleminen A:n poissaollessa ei ollut ollut soveliaasta. Asian käsittelyä ei ollut todistajan kuulemisen jälkeen lykätty. Näin ollen A:lla ei ollut ollut mahdollisuutta myöskään saada tietoonsa häntä vastaan esitettyä näyttöä ja lausua käsitystään siitä. Se, että A:lle oli lykkäyspäätöksessä varattu tilaisuus olla saapuvilla asian jatkokäsittelyssä, ei rikosasiassa ollut riittävää, vaan tuomioistuimen oli huolehdittava siitä, että vastaajalla tosiasiallisesti oli tilaisuus kuulustella todistajaa ja lausua käsityksensä esitetystä näytöstä.

15 Tapauksessa *F ja M v. Suomi* (17.7.2007) oli kysymys muun muassa syytetyn oikeuksista, kun tuomio perustettiin lapsen hoitohenkilöstölle antamiin lausumiin eikä syytetty ollut voinut tehdä lapselle kysymyksiä esitutkinnassa tai oikeuskäsittelyssä.

Kuulusteluolosuhteita on siis mahdollista räätälöidä lapselle tai muutoin suojattavalle todistajalle sopiviksi. Esimerkiksi lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskeissa asioissa on riittävää, että lasta kuullaan esitutkinnassa, kuuleminen videoidaan ja oikeuskä-

---

EIT totesi, että kaikki näyttö täytyi normaalisti esittää julkisessa istunnossa syytetyn läsnäollessa kontradiktorista käsittelyä silmälläpitäen. Esitutkinnassa saatujen kertomusten käyttäminen näyttönä ei kuitenkaan ollut itsessään EIS 6 artiklan 1 ja 3 d) -kohtien vastaista syytetyn oikeuksien suojaamista koskevin edellytyksin. Säännön mukaan vastaajalle oli annettava riittävä ja asianmukainen tilaisuus hänelle vastaisten todistajankertomusten riitauttamiseen ja todistajan kuulustelemiseen joko kertomusta annettaessa tai myöhemmin. Tuomiota ei saanut perustaa yksinomaan tai ratkaisevassa määrin lausumiin, joita syytetty ei ollut voinut riitauttaa. Tuomioistuinten asiana oli päättää siitä, oliko todistajan kuuleminen tarpeen tai suotavaa.

EIT totesi edelleen, että asianomistajana ollutta lasta tuli käsillä olevassa tapauksessa pitää todistajana EIS 6 artiklan 3 d) -kohdan mielessä, koska hänen psykologille antamiaan lausumia oli käytetty todisteena syytettyä vastaan. Seksuaalirikosten uhrin pitivät usein oikeudenkäyntiä piinallisena varsinkin silloin, kun he joutuivat vastoin tahtoaan kohtaamaan syytetyn. Näin oli asia varsinkin alaikäisiä koskevilla jutuissa.

Tällöin oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta harkittaessa oli otettava huomioon uhrin yksityiselämän suojasta johtuvat vaatimukset. Siten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevilla jutuissa voitiin ryhtyä uhrin suojelua tarkoitaviin toimenpiteisiin, *jos ne voitiin sovittaa yhteen* syytetyn oikeuksien riittävän ja tehokkaan käytön kanssa. Tällöin tuomioistuimet saattoivat joutua ryhtymään syytetylle aiheutuvien haittojen *tasapainottamista tarkoitaviin toimenpiteisiin*.

EIT pani merkille, että valittaja ei ollut voinut tehdä tyttölle kysymyksiä esitutkinnassa, jossa tyttöä ei ollut kuultu lainkaan. Tuomioistuimissakin valittajan pyynnöt tytön kuulemisesta oli eväty. *Ainoa näyttö* isän syyllisyydestä oli perustunut lapsen psykologille vuonna 1991 antamaan kertomukseen. Yhtäkään psykologin toimittamaa haastattelua ei ollut otettu audio- tai videonauhalle. Syyttäjä ei ollut ryhtynyt toimenpiteisiin järjestääkseen uuden nauhoitetun haastattelun, jotta tuomioistuimet olisivat voineet tarkkailla tapaa, jolla D reagoi kysymyksiin tai käyttäytyi muutoin haastattelun aikana. Psykologin mainitsemat seikat olivat vahvasti viitanneet rikokseen. Tosin isä oli tunnustanut teon, mutta yksilöimätön tunnustus oli annettu 4 vuotta aiemmin huostaanottoasian yhteydessä.

Sittemmin isä oli peruuttanut sen ja hän oli esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä keronut niistä oloista, joissa hän oli antanut sen. Oikeudessa kuullut todistajat eivät olleet tehneet havaintoja itse teoista. Saadusta selvityksestä ei ilmennyt, että olisi ollut joitakin erityisiä asianhaaroja, joiden vuoksi isälle tai tämän asianajajalle ei ollut voitu antaa tilaisuutta tehdä lapselle kysymyksiä. EIT viittasi tuossa suhteessa siihen, että lapsi oli esitutkinnan aikaan ollut 11 vuoden ja käräjäoikeuskäsittelyn aikaan 14 vuoden ikäinen. EIS 6 artiklan 1 ja 3 d) -kohtia oli rikottu.

sittelyn myöhemmissä vaiheissa katsellaan nauhoja eikä velvoiteta lasta saapumaan enää henkilökohtaisesti tuomioistuimeen. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että mahdollisuus vastakuulusteluun on järjestetty esitutkinnan aikana.<sup>16</sup>

---

Samoin tapauksessa *W v. Suomi* (24.4.2007) oli kysymys syytetyn oikeuksien loukkauksesta, kun tuomio lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä perustettiin syyksilukemisen kohdalta yksinomaan lasten esitutkinnassa antamiin videoituihin kertomuksiin eikä syytetty saanut tilaisuutta tehdä lapsille omia kysymyksiään.

EIT pani merkille, että valittaja ei ollut missään vaiheessa saanut tilaisuutta tehdä kysymyksiä lapsille. Hän oli ennen esitutkinnan päättämistä videot nähtyään pyytänyt hänen kysymystensä esittämistä lapsille mutta siihen ei ollut suostuttu. Tosin hän ei ollut tuomioistuimissa vaatinut lasten läsnäoloa mutta hän oli EIT:ssa ilmoittanut, että sellainen vaatimus olisi joka tapauksessa pitkään jatkuneen käytännön mukaisesti hylätty. Kun EIT:lle ei ollut esitetty selvitystä siitä, että vastaavassa iässä olleita asianomistajia olisi syytetyn pyynnöstä kuultu oikeudessa muissa jutuisa, EIT lähti siitä, että lapsia ei olisi saatu henkilökohtaisesti oikeuteen valittajan pyynnöstä. Tuomiot oli tosiasiassa perustettu syyksilukemisen osalta yksinomaan lasten kertomuksiin sellaisina kuin ne oli videoitu esitutkinnassa ja esitetty videoilta käräjä- ja hovioikeudessa.

Tuomioistuinten kuulemat todistajat, vanhemmat, eivät olleet kertoneet väitetyistä teosta vaan pelkästään havaitsemistaan muutoksista lasten henkilössä sekä näiden luotettavuudesta. Psykologi oli kertonut pelkästään lasten lausumien uskottavuudesta. Näissä oloissa syytetyn oikeuksia oli heikennetty sillä tavoin, että valittaja ei ollut saanut oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja että EIS 6 artiklan 1 ja 3 d) -kohtia oli rikottu.

16 Tapauksessa *B v. Suomi* (24.4.2007) oli kysymys syytetyn oikeuksien loukkauksesta, kun tuomio lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä perustettiin syyksilukemisen kohdalta yksinomaan lasten esitutkinnassa antamiin videoituihin kertomuksiin ja kun väitteensä käräjäoikeuden tuomion jälkeen peruuttanutta lasta ei kuultu henkilökohtaisesti hovioikeudessa eikä muutoinkaan. Kyse ei ollut langettavasta tuomiosta, vaan tässä tapauksessa ristikkäiset intressit on onnistuttu toteuttamaan rinnakkain.

EIT pani merkille, että lasten kertomukset, jotka oli nauhoitettu esitutkinnassa ja esitetty videolta tuomioistuimissa, olivat tosiasiassa perustaneet ainoan näytön, johon syyksilukeminen oli perustettu. Tuomioistuinten kuulemat todistajat eivät olleet kertoneet väitetyistä teoista vaan heidän lausumansa koskivat pelkästään lasten luotettavuutta. Valittajalle ja hänen asianajajalleen oli esitutkinnassa tarjottu mahdollisuutta tehdä lapsille kysymyksiä mutta he eivät olleet käyttäneet hyväkseen tuota tilaisuutta. Tästä syystä EIT katsoi, ettei syytetyn oikeuksia ollut loukattu, kun valittaja oli tuomittu käräjäoikeudessa. Sama koski menettelyä hovioikeudessa siltä osin kuin kysymys oli lasten esitutkinnassa antamien kertomusten käyttämisestä näyttönä. EIS 6 artiklan 1 ja 3 d) -kohtia ei ollut rikottu.

## 7.5 OIKEUDENMUKAISUUS ON SUULLISUUTTA

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti tapahtuu lähtökohtaisesti julkisesti ja julkisuuden toteuttaminen edellyttää suullista käsittelyä ainakin yhdessä oikeusasteessa. Lisäksi todistelun uskottavuuden arviointi edellyttää aina suullista käsittelyä. Mikäli muutoksenhakuvaiheessa arvioitavana on todistelun uskottavuus – erityisesti henkilötodistelun osalta – käsittelyn tulee olla suullista.<sup>17</sup> Suullisuus EIS:n näkökulmasta palvelee sekä julkisuutta että luotettavuuden arviointia. Luotettavuuden arvioinnin maksimointi on

---

17 Tapauksessa *Muttalainen v. Suomi (22.5.2007)* oli kysymys siitä, loukattiinko syytety oikeuksia, kun hovioikeudessa ei järjestetty suullista käsittelyä.

Oikeudenkäynnin erityisistä asianhaaroista riippui, miten EIS 6 artiklaa sovellettiin valitusasteiden kohdalta. Huomioon täytyi ottaa kotimainen lainkäyttöjärjestelmä kokonaisuudessaan ja valitusasteiden tehtävät tuossa järjestelmässä. EIS 6 artikla ei edellyttänyt ehdottomasti päätettävien kysymysten laadusta riippumatta julkista istuntoa siinäkään tapauksessa, että valitusasteella oli valta tutkia sekä tosiasia- että oikeuskysymyksiä. Tosin julkisuus oli yksi niistä keinoista, joilla säilytettiin luottamusta tuomioistuimiin.

Kuitenkin harkittaessa julkisen istunnon tarpeellisuutta ensiasteen käsittelyn jälkeen oli otettava huomioon muitakin perusteita kuten oikeudenkäynnin kohtuullisen ajan vaatimus. Niin ollen suullisen käsittelyn puuttuminen toisessa tai kolmannessa oikeusasteessa saattoi olla jutun erityisten asianhaarojen valossa oikeutettua, jos julkinen istunto oli pidetty ensiasteessa. Valituslupamenettely, joka koski pelkästään oikeuskysymyksiä, saattoi täyttää artiklan vaatimukset, vaikka valittajalle ei annettu tilaisuutta tulla henkilökohtaisesti kuulluksi.

EIT pani merkille, että valittaja oli pyytänyt suullista käsittelyä kuullakseen mm. poliisi SH:ta. Niin ollen oli harkittava, oliko suullisen käsittelyn puuttuminen ollut oikeutettua ottaen huomioon suomalaisen valitusjärjestelmän piirteet, hovioikeuden valtuudet ja tapa, jolla valittajan etuja oli ajettu ja turvattu hovioikeudessa erityisesti päätettävien kysymysten laatuun nähden. EIT totesi, että hovioikeudet tutkivat paitsi oikeus- myös tosiasiakysymyksiä ja niiden tuli pitää suullinen käsittely, jos kysymys oli käräjäoikeudessa vastaanotetun todistelun uskottavuudesta. Valittaja oli käsillä olevassa tapauksessa kiistänyt syytteen perustana olleet seikat.

Hovioikeuden oli tullut arvioida hänen syyllisyyttään kokonaisuudessaan, koska hän oli kaikissa vaiheissa kiistänyt aikomuksensa uhata poliiseja. Olennaista oli tällöin ollut asianomaisten henkilöiden lausumien uskottavuus. Hovioikeus oli kuitenkin suullista käsittelyä pitämättä pysyttänyt käräjäoikeuden toimittaman syyksilukemisen. EIT katsoi, että valittajan aikomusta ja kertomusten uskottavuutta ei ollut voitu harkita asianmukaisesti arvioimatta välittömästi valittajan ja poliisi MH:n henkilökohtaisesti antamia kertomuksia. Niin ollen EIS 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu, kun suullista käsittelyä ei ollut pidetty valitusasteessa.

siten yksi keskeinen tekijä korostettaessa suullisuuden merkitystä ylipäänsä. Lisäksi vastakuulustelun toteuttaminen – joka sekkin perustuu todistajan luotettavuuden testaamiselle – edellyttää suullista käsittelyä.

Suullisuus ei ole kuitenkaan itsetarkoitus ja myös kirjallinen menettely erityisesti muutoksenhakuvaiheessa saattaa olla perusteltu vaihtoehto silloin, kun tavoitellaan joutuisuutta eikä suullisen käsittelyn voida katsoa edistävän asian selvittämistä. Edellytyksenä tällöin on, että muutoksenhaku ei koske suullisen todistelun uskottavuutta. Tällöinkin EIT on todennut, että suullisella ja siten julkisella käsittelyllä voidaan edistää tuomioistuinta kohtaan tunnettavaa luottamusta. Näin ollen suullisuudella on myös tietty itseisarvonsa oikeudenmukaisessa prosessissa.<sup>18</sup>

---

18 Tapauksessa *Ahlskog ja Oy Maple House Ab v. Suomi* (13.6.2006) oli kysymys oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, kun hovioikeudessa ei pidetty suullista käsittelyä konkurssi-asiassa.

EIT pani merkille, että käräjäoikeudessa oli pidetty suullinen käsittely. Yhtiö oli siellä voittanut jutun, joten sillä ei ollut ollut intressiä pyytää suullista käsittelyä yleisessä oikeudessa. Se olisi kuitenkin voinut kiinnittää hovioikeuden huomiota suullisen käsittelyn pitämisen tarpeellisuuteen siinä tapauksessa, että hovioikeus muuttaisi käräjäoikeuden päätöstä. Suullista käsittelyä oli pyydetty vasta hovioikeuden tuomion antamisen jälkeen. Niin ollen oli katsottava, ettei yhtiö ollut pyytänyt sitä hovioikeudessa. Yhtiöllä oli ollut oikeudenkäyntiedustaja koko oikeudenkäynnin ajan. Niissäkään tapauksissa, joissa valitusasteella oli valta tutkia sekä tosiasia- että oikeuskysymyksiä, EIS 6 artikla ei aina päätettävistä kysymyksistä riippumatta edellyttänyt julkista istuntoa. Tosin julkisuus oli yksi niistä keinoista, joilla säilytettiin luottamusta tuomioistuimiin.

Oli kuitenkin muita näkökohtia kuten oikeudenkäynnin toimittaminen kohtuullisessa ajassa ja joutuisan käsittelyn tarve, jotka täytyi ottaa huomioon harkittaessa julkisen istunnon tarvetta oikeudenkäynnin myöhemmissä vaiheissa ensiasteen jälkeen. Jos ensiasteessa oli pidetty julkinen istunto, sellaisen istunnon puuttuminen toisessa tai kolmannessa asteessa saattoi olla perusteltua oikeudenkäynnin erityisiin piirteisiin nähden. Siten valituslupamenettely ja pelkästään oikeuskysymyksiä koskenut menettely saattoi täyttää EIS 6 artiklan vaatimukset, vaikka valittajalle ei ollut annettu tilaisuutta tulla kuulluksi yleisissä oikeusasteissa. Se, miten EIS 6 artiklaa sovellettiin valitusasteissa riippui asianomaisen oikeudenkäynnin erityisistä piirteistä.

Huomiota täytyi kiinnittää kotimaisen oikeusjärjestyksen mukaiseen oikeudenkäyntiin kokonaisuudessaan ja valitusasteen tehtäviin siinä. Siten huomioon täytyi ottaa Suomen valitusjärjestelmän piirteet, hovioikeuden valtuudet ja tapa, jolla valittajien etuja oli tosiasiasa ajettu ja suojattu hovioikeudessa varsinkin päätettävänä olleiden kysymysten valossa. Oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 §:n mukaan hovioikeus olisi voinut pitää suullisen käsittelyn viran puolesta, jos sitä olisi pidetty tarpeellisena.

## 7.6 OIKEUDENMUKAISUUS ON PERUSTELEMISTA

Vaatus kontradiktorisuudesta huipentuu perusteluvollisuuteen. Perusteluilla kontrolloidaan kontradiktorisuuden toteutumisen ja ansaitaan ratkaisun hyväksyntä niin asianosaisten, muutoksenhakuinstanssin kuin suuren yleisön ja lakimiesauditorionkin silmissä.

Kuten kontradiktorisuuden vaatimus, myöskään velvollisuus perustella ratkaisu riittävällä tavalla, ei näy EIS 6 artiklan sanamuodosta. EIT:n oikeuskäytännön mukaan se sisältyy tästä huolimatta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin *ytimeen*.<sup>19</sup>

Perusteluissa asianosaiselle on nimenomaisesti vastattava kysymykseen ”miksi”. Perusteluista on käytävä ilmi hyväksyttävällä ja ymmärrettävällä tavalla tuomioistuimen ajatuksenjuoksu ja lailliset argumentit sen tueksi. Perusteluilla tuomioistuin oikeuttaa ratkaisun ja uusintaa samalla olemassaolonsa. Kunnolliset perustelut ovat myös työväline hyväksyttävyyden ansaitsemiseksi, tuomioistuimen arvovallan säilyttämiseksi ja uusintamiseksi.

Kvasiperusteluilla ei näitä kriteereitä täytetä. Tämän vuoksi ei ole riittävää vain luetella säännöksiä, joiden soveltamiseen ratkaisu perustuu, ellei samalla kerrota, miksi ja millä tavalla näitä säännöksiä on nyt käsiteltävänä olleen jutun asianhaaroissa sovellettu. Samalla lopputulosta ja säännösten soveltamista sekä mahdollista tulkintaa on peilattava asianosaisten vaatimuksiin, väitteisiin ja heidän esit-

---

EIT totesi, että hovioikeuden oli käsillä olevassa tapauksessa tullut tutkia sekä tosiasia-että oikeuskysymyksiä. Tämä ei kuitenkaan ollut ratkaisevaa vaan merkittävämpää oli päätettävänä olleiden kysymysten laatu. Asianosaiset eivät olleet esittäneet uutta näyttöä hovioikeudessa. Myöskään ei ollut nojaututtu alemmassa oikeudessa vastaanotettuun suulliseen todisteluun. Päätettävänä oli ollut pääasiassa oikeudellinen kysymys siitä, voitiinko pankin saatavaa pitää selvänä ja riidattomana konkurssisäännön mielessä. Ottaen huomioon, että kysymyksen ratkaisu riippui oikeuskäytännön tulkinnasta ja että konkurssimenettely oli alkuvaiheessaan summaarista ja kiireellistä eikä yhtiö ollut esittänyt suullista todistelua, EIT katsoi, ettei EIS 6 artiklan 1 kohtaa ollut rikottu, vaikka hovioikeudessa ei ollut pidetty suullista käsittelyä. Valitus oli ilmeisesti perusteeton.

19 Perusteluvollisuutta koskevista, Suomen saamista langettavista tuomioista ks. *Hirvisaari v. Suomi* (27.1.2001), *Suominen v. Suomi* (1.7.2001) ja *H.A.L. v. Suomi* (27.1.2004).



tämiinsä todisteisiin. Tästä kaikesta on kudottava verkko, jossa eri osaset kannattelevat toisiaan ja muodostavat kokonaisuuden.

Perusteluilla on siten monta funktiota. EIT:n oikeuskäytännöstä voidaan poimia ainakin seuraavat tehtävät, joita perusteluilla toteutetaan: Kontrolli, hyväksyttävyyys, muutoksenhakupuhkinta, yleisön luottamus, kontradiktorisuus ja julkinen valvonta.<sup>20</sup>

---

20 Tapauksessa *Suominen v. Suomi (1.7.2003)* oli kysymys oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta, kun todisteiden epäamisestä ei tehty perusteltua kirjallista päätöstä.

EIT totesi, että sen vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tuomioissa tuli mainita asianmukaisesti ne seikat, joihin ne perustuivat. Tämä johtui *hyvän oikeudenhoidon* vaatimuksesta. EIS 6 artiklan 1 kohtaa ei kuitenkaan voitu tulkita niin, että jokainen väite edellyttäisi yksityiskohtaista vastausta.

Perusteluvollisuuden laajuus saattoi vaihdella päätöksen laadun mukaan. Lisäksi oli tarpeen ottaa huomioon mm., että asianosainen saattoi tehdä oikeudessa monenlaisia väitteitä ja että sopimusvaltioissa oli eroja lain, oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden sekä tuomioiden laatimisen suhteen. Sen vuoksi EIS 6 artiklan 1 kohdassa edellytetyn perusteluvollisuuden laiminlyönnistä voitiin päättää vain kunkin tapauksen asiahaarojen valossa.

EIT pani merkille, että valittaja oli laatinut luettelon asiakirjoista, jotka hän oli aikoinut esittää näyttönään. Hän oli myös ottanut jäljennökset kaikista ko. asiakirjoista. Valmistelutuomari oli ottanut vastaan vain luettelon ja kaksi asiakirjaa. Epäselväksi tapauksessa oli jäänyt se, oliko valittajalle annettu vaikutelma siitä, että hän voisi esittää loput todisteet pääkäsitellyssä. Tällä kysymyksellä ei kuitenkaan ollut merkitystä, koska olennaista tapauksessa oli kysymys perustellun päätöksen antamisesta todisteiden epäamiseen, jolloin valittaja *olisi saanut tilaisuuden valittaa* siitä. EIT totesi, että vaikka tuomioistuimella oli tiettyä harkintamarginaalia väitteiden ja todistelun rajaamisen suhteen, viranomaisella oli velvollisuus *osoittaa toimenpiteidensä oikeutus* perustelemalla päätöksistään.

EIT:n tehtävänä ei kuitenkaan ollut tutkia, oliko todisteiden epäamisestä tehty kotimaisen tuomioistuimen päätös oikea. Kansallisten tuomioistuinten tuli päättää sellaisista kysymyksistä. EIT korosti, että päätöksen perustelulla *osoitettiin asianosaiselle myös se, että häntä oli kuultu*. Lisäksi perustelut antoivat asianosaiselle mahdollisuuden valittaa päätöksestä ja saada sen oikeellisuuden turkituksi valitusasteessa. Vain perustellut päätökset antoivat mahdollisuuden *oikeudenhoidon julkiseen valvontaan*.

Toteamuksiinsa viitaten EIT katsoi, että oikeudenkäynti ei käsillä olevassa tapauksessa ollut ollut oikeudenmukaista siltä osin kuin oikeus ei ollut ottanut vastaan valittajan esittämiä todisteita. Perustelujen puuttumisen johdosta valittaja ei myöskään ollut voinut valittaa tehokkaasti todisteiden epäamisestä. Tämä näkyi siitä, että hovioikeuden päätöksen mukaan todisteita ei ollut voitu ottaa huomioon hovioikeudessa, kun ne olisi tullut esittää käräjäoikeudessa eikä valittaja ollut näyttänyt, että hänen ei ollut sallittu tehdä tai hän ei olisi kyennyt tekemään niin. EIS 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu.

## 7.7 OIKEUDENMUKAISUUS ON SYYTETYN OIKEUKSIA

EIS 6(3) artiklassa listatuissa syytetyn minimioikeuksissa on kyse puolustuksen oikeuksista. Näitä ovat ensinnäkin oikeus tiedonsaantiin, jonka on syytetyn osalta oltava todisteellinen ja henkilökohtainen.<sup>21</sup> Tiedonsaantivaiheen jälkeen hänelle on varattava riittävä aika ja edellytykset valmistella puolustustaan. Mainittu vaatimus on pidettävä mielessä tarpeen mukaan vielä oikeudenkäynnin aikakin, jos juttu elää olennaisella tavalla. Silloin saat-  
taa tulla aiheelliseksi varata tilaisuus tarkistaa puolustusta, jolloin istunto on joko lykättävä tai kokonaan peruutettava. Puolustuksen järjestäminen edellyttää myös luottamuksellisia neuvotteluolosuhteita oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan kanssa. Luottamuksellisuus on turvattava myös vankilaolosuhteissa.<sup>22</sup>

Puolustuksen oikeuksiin kuuluu myös oikeus olla läsnä oikeudenkäynnissä joko henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä. Tätä EIS 6(3c) -kohdan sisältämää oikeutta ei ole kuitenkaan lupa tulkita yhtä laeasti kuin artiklan sanamuoto voisi antaa myöden. Artiklan todellinen sisältö riippuu kansallisesta laista eikä siitä voida johtaa valinnanvapautta henkilökohtaisen läsnäolon ja asiamiehen käyttämisen välillä.

Mikäli syytetyn henkilökohtainen läsnäolo on tarpeen asian selvittämiseksi ja hänen velvoittamisensa saapumaan paikalle on kansallisen lain mukaan mahdollista, menettely ei ole myöskään EIS:n vastaista. EIS 6(3c) -kohtaa ei näin ollen ole lupa tulkita syytetyn vapausoikeudeksi, vaan valinnanvapaus henkilökohtaisen läsnäolon ja asiamiehen käyttämisen välillä on olemassa vain siinä laajuudessa kuin kansallinen lainsäädäntö tällaisen oikeuden tunnustaa.

---

21 Ks. esim. *Stamoulakatos v. Kreikka* (26.10.1993).

22 *Campbell ja Fell v. Iso-Britannia* (28.6.1984).

EIS 6(2) kappaleessa on turvattu syyttömyysolettama, joka sisältää ensinnäkin objektiivisuusvaatimuksen. Siitä huolimatta, että asian jo edettyä oikeudenkäyntivaiheeseen on olemassa todennäköisiä syitä epäillä syytettyä syylliseksi, on pidettävä tietoisesti mielessä myös se vaihtoehto, että epäilykset voivat osoittautua aiheettomiksi tai ainakaan niille ei löydy riittävästi näyttöä. Objektivi-teettiperiaatteen lisäksi syyttömyysolettamasta seuraa syyttäjän todistustaakka, jolta on edellytettävä riittävää näyttöä ennen kuin todistustaakkaa on lupa kääntää syytetylle itselleen.<sup>23</sup>

Syyttömyysolettaman vastaisia ovat myös mahdolliset legaaliset presumptiot syyllisyydestä. Luonnollisestikaan syyttömyysolettaman mukaista ei ole antaa syyllisyyteen viittaavia lausumia ennen tuomiota tai jälkeen, jos tuomio on ollut vapauttava.

Itsekriminointisuoja eli oikeutta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä toteennäyttämiseen (myötävaikuttamattomuusperiaate) ei nykyisen tulkinnan mukaan johdeta syyttömyysolettamasta vaan suoraan EIS 6(1) artiklan oikeudenmukaisuutta edellyttävästä perusnormista. Itsekriminointisuoja ei ole ehdoton oikeus, vaan silläkin on rajansa, joita EIT on oikeuskäytännössään hahmottanut. Ero kielletyn ja sallitun myötävaikuttamisen välillä on aktiivisessa tekemisessä ja passiivisessa sietämisessä. Syytetty tai epäilty voi sallitusti olla tutkinnan kohde eli objekti, jonka tulee sietää häneen kohdistetut tutkintatoimet rikoksen selvittämiseksi. Sen sijaan häntä ei voida velvoittaa aktiiviseksi tekijäksi eli subjektiksi tässä tutkinnassa. Syytetylle ei esimerkiksi voida asettaa editiovelvollisuutta, mutta hänen hallustaan voidaan takavarikoida todisteita.

---

23 Tapauksessa *Telfner v. Itävalta* (20.3.2001) oli kyse siitä, että tuomioistuimien salli syyttäjän selvittää näyttötaakastaan liian vähäisellä näytöllä, jolloin todistustaakka kääntyi syyttömyysolettaman vastaisesti tosiasiallisesti syytetylle itselleen.

”Totaalikieltäytyminen” ei näin ollen ole itsekriminointisuojaan vedoten sallittua. Mikäli syytetty ei esimerkiksi saavu vapaaehtoisesti oikeudenkäyntiin tai kuulusteluun, on EIS:n mukaista noutaa hänet sinne. Myös aktiivinen haitanteko rikoksen selvittämiseksi esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana voi aiheuttaa syytetylle sallitusti negatiivisia seuraamuksia.<sup>24</sup>

Passiivista sietämisvelvollisuutta ei luonnollisestikaan ole lupa viedä niin pitkälle, että epäilty yritettäisiin saada sen avulla toimimaan. Näin ollen vaikkapa kidutus tai muu sen kaltainen painostus, jolla tähdätään itsekriminointisuojaan murttamiseen, ovat tietenkin kiellettyjä myös passiivisen sietämisen muodossa toteutettuina.

Yksi itsekriminointisuojaan keskeisimmistä osatekijöistä on syytetyksen oikeus vaitioloon, mutta sekään ei ole osoittautunut EIT:n oikeuskäytännössä rajattomaksi mahdollisuudeksi. EIT on useissa Iso-Britanniaa koskeneissa ratkaisuisaan linjannut vaitiolo-oikeuden laajuutta todeten sen yhdeksi itsekriminointisuojaan keskeiseksi kriteeriksi, jota ei saa syytetyltä riistää eikä sitä ole myöskään lupa kovertaa ontoksi liian reippailla kavennuksilla. Kuitenkin vaitiolo-oikeus kohtaa rajansa tilanteissa, joissa syytetylle voidaan asettaa selitysvastuu. Tällaisissa kvalifioituissa, erityistä selitystä vaativissa tilanteissa syytetyksen vaitiolo on lupa ottaa huomioon syytettä tukevana lisänäyttönä.<sup>25</sup>

Lakiin perustuvat myötävaikutusvelvollisuudet – kuten vaikkapa velvollisuus pysähtyä ja auttaa liikenneonnettomuuden uhreja, meriselitys, ulosottoselvitys, konkurssipesäluettelon vahvistaminen jne. - ovat itsekriminointisuojaan kannalta hankalia, koska niissä lakiin perustuvan myötävaikutusvelvollisuuden toteuttaminen saattaa johtaa oman syyllisyyden paljastumiseen. EIS:n tarkoituksena ei ole dekriminalisoida tai tehdä muutoin tyhjiksi näitä – muualla kuin rikosprosessiympäristössä – toimintaa edellyttäviä velvolli-

---

24 KKO 1993:63 ja 1993:156.

25 Esim. *Murray v. Iso-Britannia* (8.2.1996), *Averill v. Iso-Britannia* (6.6.2000) ja *Heaney ja McGuiness v. Iso-Britannia* (21.12.2000).

suuksia. Myötävaikutusvelvollisuuden alaisena tehtyä tai lausuttua ei ole kuitenkaan lupa vastoin syytetyn tahtoa käyttää näyttönä häntä vastaan myöhemmin seuraavassa rikosoikeudenkäynnissä, vaan syytettä tukeva näyttö on hankittava muulla tavalla.

Sen sijaan kielletyllä tavalla hankittujen todisteiden hyödyntämismahdollisuuteen EIT on perinteisesti suhtautunut melko liberaalisti. Parin vuoden takaisessa Saksaa koskeneessa Jalloh-ratkaisussa EIT linjasi tilannetta edelleen.

Suuren jaoston ratkaisussa *Jalloh v. Saksa* (11.7.2006) oli kysymys siitä, oliko EIS 3 artiklan vastaisesti (epäinhimillinen ja halventava kohtelu) hankitun todisteen käyttäminen vastoin EIS 6 artiklaa.

Yleisinä periaatteina ratkaisussa esitettiin, että ensinnäkin on kiinnitettävä huomiota siihen, oliko syytetty voinut käyttää oikeuksiaan oikeudenkäynnin aikana. Erityisesti merkityksellistä on se, oliko hänellä ollut tilaisuus riitauttaa todiste ja vastustaa sen käyttöä. Lisäksi oli kiinnitettävä huomiota todisteen laatuun ja oli selvitettävä, herättivätkö sen hankkimisen olot epäilyjä todisteen luotettavuuden suhteen. Se, että muu näyttö ei tukenut todistetta, ei välttämättä tehnyt oikeudenkäyntiä epäoikeudenmukaiseksi eikä estänyt kielletyllä tavalla hankitun todisteen hyödyntämistä sinänsä. Jos todiste oli hyvin vahva eikä ollut vaaraa sen epäluotettavuudesta, tarvetta sen tukemiseen muulla näytöllä oli vähemmän.

Edelleen harkinnassa on otettava huomioon julkinen etu. Tällöin on punnittava keskenään esituskintaa ja tietyn rikoksen rankaisua verraten näitä yksilön etuun ja siihen palautuvaan näytön lailliseen hankkimiseen. Julkinen etu ei kuitenkaan voi oikeuttaa toimenpiteitä, joilla syytetyn oikeudet tehdään olenaisilta osin tyhjiksi.

Lopuksi EIT totesi, että oikeudenkäynnissä ei tule koskaan nojautua syytettyä vastaan näyttöön, joka on saatu väkivallalla, brutaalilla tai muulla kohtelulla, jota voitiin pitää kidutuksena. Sellaiseen näyttöön nojautumisella hyväksyttäisiin välillisesti moraalisesti moitittava käyttäytyminen, joka EIS 3 artiklalla on tarkoitettu kieltää.

Tässä yksittäistapauksessa todisteella oli ollut ratkaiseva merkitys. Valittajalla oli kuitenkin ollut tilaisuus riitauttaa se. Kotimaisilla tuomioistuimilla ei kuitenkaan ollut ollut harkintavaltaa joko hyödyntää tai jättää hyödyntämättä kyseinen todiste, millaisen harkintavallan olemassaolo EIT on näissä tilanteissa perinteisesti pitänyt välttämättömänä. Tässä tapauksessa julkinen etu ei ollut niin painava, että se olisi oikeuttanut todisteen käyttämisen. Näissä oloissa EIT katsoi, että oikeudenkäynti oli tullut kokonaisuutena arvostellen epäoikeudenmukaiseksi ja EIS 6 artiklaa oli loukattu.

Vastaavankaltaisissa tilanteissa Suomessa on kuitenkin muistettava perustuslain 22 §:n julkiselle vallalle asettama vaatimus siitä, että sen on turvattava perusoikeuksien noudattaminen. Tämän vuoksi perusoikeuksia loukaten hankittua todistetta ei ole lupa hyödyntää suomalaisessa oikeudenkäynnissä siitäkään huolimatta, että tilannetta voitaisiin pitää EIS:n mukaisena. Tässä tapauksessa kotimaiset perusoikeussäännökset takaavat ihmisoikeuksia pidemmälle menevän oikeusturvan tason.

## 7.8 OIKEUDENMUKAISUUS ON TEKNIKKALAJI

EIS 6 artiklan soveltamisessa ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudessa on aina kyse kokonaisuudesta, joka on ratkaisevaa. Ratkaisuisaan EIT peilaa aina ennen sopimusloukkauksen toteamista tai toteamatta jättämistä sitä, onko oikeudenkäyntiä pidettävä kokonaisuutena oikeudenmukaisena. Tässä harkinnassa yksittäiset EIS 6 artiklan osatekijöiden kavennukset eivät välttämättä aiheuta sopimusloukkausta, mikäli kokonaisuus on säilynyt oikeudenmukaisena ja kavennus on ollut perusteltu. Lisäksi edellytetään kavennuksen tasapainottamista sen kohteeksi joutuneelle korostamalla hänen muita oikeusturvatakeitaan.

Toiseksi kansallisen tuomioistuimen tekemä oikeudenmukaisuusharkinta ja eri vaihtoehtojen vertailu nimenomaan oikeudenmukaisuuden näkökulmasta vakuuttavat usein, paitsi asianosaiset, myös EIT:n. Viime vuosina EIT on yhä useammin ”siunannut” kansallisen tuomioistuimen ratkaisun, jos oikeudenmukaisuuskysymys on otettu avoimesti esille jo kansallisella tasolla ja kotimaan tuomioistuin on harkinnassaan pyrkinyt valitsemaan oikeudenmukaisuuden kannalta parhaan vaihtoehdon perustellen tämän punninnan nimenomaan oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Kiperiä oikeudenmukaisuuskysymyksiä ei näin ollen kannata laikaista maton alle, vaan nostaa mieluummin kissa pöydälle, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että ensin asianosaisten kanssa käydään avoin keskustelu aiheesta, joka pöytäkirjataan. Tämän jälkeen tuomioistuin tekee oman perustellun ratkaisunsa. Mikäli lainsäätäjä ei ole ennakolta sitonut tuomioistuimen käsiä, vaan tuomioistuimella on aito harkintavalta valita nimenomaan oikeudenmu-

kaisuuden kannalta paras vaihtoehto, ollaan jo aika lähellä EIS 6 artiklan mukaista ja EIT:n hyväksymää ratkaisua.

Oikeudenmukaisuus on tekniikkalaji, jossa selviää ”vaikean ja vaarallisen risteyksen” läpi ehjin nahoin useimmiten ”hiljaa ajamalla, pysähtymällä tarvittaessa, katsomalla oikealle ja vasemmalle ja vielä kerran oikealle” ja sitten perustelemalla avoimesti, miksi ”risteyksen” voi nyt ylittää turvallisesti. Tämän jälkeen harvemmin kolahtaa ja jos niin käy emme voi välttämättä enää syyttää siitä itseämme, vaan tilanteen ennalta-arvaamattomuutta.





## **8. PROESSIN KESTON HUOMIOON- OTTAMINEN LAINKÄYTTÖRATKAISUSSA<sup>1</sup>**

**(oikeustieteen tohtori, KTK Mia Mari Spolander)**

---

<sup>1</sup> Kiitän valtionasiamies Arto Kososta artikkelia koskevista kommenteista. Artikkelin perustuu kirjoittajan Rovaniemen hovioikeupiirin laatuhankkeen koulutustilaisuudessa vuonna 2007 pitämiin luentoihin.

Artikkelissa tarkastellaan prosessin joutuisuusvaatimusta sekä prosessin keston huomioonottamista lainkäyttöratkaisua tehtäessä. Aluksi käsitellään prosessin joutuisuusvaatimuksen säädännäistä perustaa ja lainkäyttäjän velvollisuutta tarkkailla prosessin kesto *ex officio*. Tämän jälkeen tehdään selkoa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössään kehittämistä prosessin keston arviointikriteereistä. Lopuksi tarkastellaan mahdollisuutta hyvitää prosessin kohtuuton kesto lainkäyttöraikaisun yhteydessä.

## 8.1 PROSESSIN JOUTUISUUDESTA

### 8.1.1 Joutuisuus prosessin laatuvaatimuksena

Lainkäytön ylimpänä periaatteena on yleensä pidetty tarkoituksenmukaisuusperiaatetta.<sup>2</sup> Oikeudenkäyntimenettelyä pidetään tarkoituksenmukaisena silloin kun se on varma, nopea ja halpa. Varmuutta, nopeutta ja halpuutta kutsutaan myös prosessin laatuvaatimuksiksi. Tärkeimpänä laatuvaatimuksena on pidetty oikeudenkäynnin varmuutta, joka viittaa tuomio-oikeellisuuteen eli siihen, että ratkaisu on oikea sekä asia- että oikeuskysymyksen osalta.<sup>3</sup>

Lainkäytön kansainvälistyminen, perustuslaillistuminen ja ihmisoikeudellistuminen 1990 -luvulla on kuitenkin johtanut oikeudenkäyntimenettelyn joutuisuuden korostumiseen merkittävällä tavalla. Tuomioistuimiin ja oikeuslaitokseen kohdistuu Havansin sanoin ”joutuisuussältöisiä aikarajavaatimuksia”, joiden mukaan prosessin on päästävä alkamaan kohtuullisessa ajassa sekä edetävä kohtuullisen ajan kuluessa lainvoimaiseen loppuratkaisuun saakka.<sup>4</sup> Tämän johdosta oikeudenkäynnin ripeään etenemiseen

---

2 Esim. Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus I. Toinen, uusittu painos. Porvoo 1969, s. 81; Virolainen, Jyrki: Johdatus prosessioikeuteen, teoksessa: Lappalainen, Juha (toim.): Prosessioikeus. Helsinki 2003, s. 101.

3 Virolainen, 2003, s. 102.

4 Havansi, Erkki: Määräajat ja oikeudenkäynti. Tutkimus prosessiliitännäisistä määräajoista. Helsinki 2004, s. 16–17.

on kiinnitettävä huomiota sen kaikissa vaiheissa ja tarvittaessa on ryhdyttävä toimenpiteisiin menettelyn joutuisan etenemisen turvaamiseksi.

Prosessin joutuisuusvaatimus velvoittaa lainsäätäjän järjestämään oikeudenkäyntimenettelyn kaikkine vaiheineen sellaiseksi, että se on mahdollista viedä läpi kohtuullisessa ajassa. Tähän on katsottu päästävän parhaiten suullisen, välittömän ja keskitetyn menettelyn avulla. Lainkäyttäjän on puolestaan virkatoiminnassaan pyrittävä siihen, että jutun käsittely ei missään vaiheessa tarpeettomasti viivästy. Lisäksi myös prosessiin osallistuvan asianajajan tai avustajan on omalta osaltaan huolehdittava siitä, ettei hän omalla toiminnallaan tarpeettomasti pitkitä käsittelyä. Joutuisa prosessi on kaikkien etu ja kaikkien prosessin osallisten tulisi pyrkiä sen takaamiseen. Joutuisuus auttaa hillitsemään oikeudenkäynnistä koituvia kustannuksia ja se myös edesauttaa tuomio-oikeellisuuden toteutumista.

### **8.1.2 Joutuisuusvaatimuksen normatiivinen perusta**

Prosessin joutuisuudesta säädetään perustuslain 21 § 1 momentissa (731/1999), jonka mukaan ”*jokaisella on oikeus saada asian- sa käsitellyksi ilman aiheetonta viivytystä --- tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa*”, sekä eduskuntalain tasoisena säännöksenä voimassa olevassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS; SopS 19/1990), jonka 6 artiklan mukaan ”*jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin/ .../silloin kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä*”. Myös YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 8/1976) 14 artikla sisältää prosessin kestoja koskevia määräyksiä.

Joutuisuusvaatimusta ei sellaisenaan ole kirjoitettu varsinaisiin kotimaisiin prosessilakeihimme, mutta perustuslain suoran soveltamisen opin johdosta perustuslain säännös velvoittaa sellaisenaan

jokaista prosessiin osallistuvaa viranomaista.<sup>5</sup> Ratkaisu tehdään tällöin suoraan perustuslain säännöksen nojalla. Mikään ei estä soveltamasta suoraan myöskään Euroopan ihmisoikeussopimuksen tai YK:n KP-sopimuksen asiaa koskevia säännöksiä. Käytännössä perustuslain sanamuodosta sekä sen tulkintakäytännön kehittymättömyydestä johtuen joudutaan ratkaisutilanteessa usein turvautumaan erityisesti EIS 6 artiklaan ja sen laajaan oikeuskäytäntöön.<sup>6</sup> Toivottavaa olisi kuitenkin nähdäkseni ryhtyä kehittämään perustuslain 21 §:n tulkintakäytäntöä, sillä sen soveltamisala on EIS:ta laajempi<sup>7</sup> ja se sallii ottaa vapaammin huomioon kansallisen oikeusjärjestelmämme erityispiirteet.

Joutuisuusvaatimuksen viimekätinen auktoritatiivinen tulkitsija on Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT), jonka antamat tuomiot ovat valtiota velvoittavia.<sup>8</sup> EIT:n tulkintavalta sitoo näin ollen myös kotimaisen perustuslakimme ja sitä alempien lakien tulkintaa oikeudenkäynnin keston osalta niissä prosessilajeissa, joihin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla soveltuu. EIS:n ja sen tulkintakäytännön määrittämää perusoikeussuojan tasoa ei

---

5 Ks. perustuslain suorasta soveltamisesta esim. Aarnio, Aulis: Oikeusvaltio - tuomarivaltio? Teoksessa: Aarnio, Aulis - Uusitupa, Timo (toim.): Oikeusvaltio. Helsinki 2002, s. 9. Rikosprosessissa perusoikeuksien suora ja välitön vaikutus sekä perusoikeuksien tarjoama suojamekanismi tarkoittavat lähinnä syytetyn ja asianomistajan perusoikeusturvaa. Ks. Saraviita, Ilkka: Yleiset tuomioistuimet perusoikeusjärjestelmän toteuttajina. Lakimies 1999, s. 894.

6 Näin on tehnyt esim. korkein oikeus oikeudenkäynnin kestoja koskeissa tapauksissa KKO:2004:58 ja KKO:2005:73.

7 EIS soveltuu sanamuotonsa mukaisesti vain siviili- ja rikosprosesseihin, kun taas perustuslaki kattaa kaikki prosessilajit hakemusasioita myöten. On kuitenkin huomattava, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin määrittelee siviili- ja rikosprosessit toisin kuin kotimainen oikeutemme, jolloin näiden piiriin kuuluu huomattava joukko asioita, jotka kotimaisessa oikeudessa luettaisiin hallinto-oikeuteen kuuluviksi. Ks. EIS 6 artiklan soveltamisalasta esim. Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeusso-  
pimus. Neljäs, uudistettu painos. Helsinki 2005.

8 Myös KP-sopimus sisältää valvontamekanismin, mutta sen käytännön merkitys on jäänyt Suomen osalta huomattavasti EIS:ta vähäisemmäksi. Sen vuoksi siihen ei tässä esityksessä tarkemmin puututa. Ks. KP-sopimuksen valvontamenettelystä esim. Scheinin, Martin: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä, teoksessa: Hallberg, Pekka et al. (toim.): Perusoikeudet. Helsinki 1999, s. 752-754.

saa kotimaisessa tulkintakäytännössä alittaa.<sup>9</sup> EIT:n oikeuskäytäntö prosessin keston osalta on vakiintunut ja erittäin laaja. Myös kotimaisen prosessimme kestoja koskien on annettu kymmeniä tuomioita.<sup>10</sup> On huomattava, että EIT:n oikeuskäytäntö velvoittaa tulkintojen osalta kotimaisia tuomioistuimia kokonaisuudessaan, ei vain Suomea koskevien ratkaisujen kautta.

## 8.2 VELVOLLISUUS TARKKAILLA PROSESSIN KESTOA

### 8.2.1 Viranomaisten tarkkailuvelvollisuus

Prosessin joutuisuusvaatimuksesta seuraa tuomioistuimelle ja muille prosessiin osallistuville viranomaisille velvollisuus tarkkailla prosessin kestoja sen jokaisessa vaiheessa ja toimia niin, että käsittely ei missään vaiheessa tarpeettomasti pitkittyisi. Tämän velvollisuuden laiminlyönti johtaa yleensä valtion hyvitysvastuuseen vahinkoa kärsineelle asianosaiselle ja viimekädessä siitä saattaa aiheutua myös valtion kansainvälisoikeudellinen velvoite toimenpiteisiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen langettamien päätösten johdosta. Juttujen viivästymisillä on huomattavia ja monitahoisia negatiivisia vaikutuksia niin kotimaisella kuin kansainväliselläkin tasolla.

Velvollisuus tarkkailla prosessin kestoja ei rajoitu vain varsinaiseen tuomioistuinvaiheeseen, vaan koskee jo sitä edeltäviä vaiheita sekä tietyssä määrin myös sen jälkeisiä tapahtumia. Tuomarilla on jokaisessa jutussa, prosessilajista riippumatta, velvollisuus ottaa huomioon ennen varsinaista tuomioistuinkäsittelyä tapahtuneiden prosessivaiheiden kesto. Ennen muuta rikosjutuissa on huomioitava esitutkinnan ja syyteharkinnan kesto, mutta myös muissa prosessilajeissa saattaa olla tarpeen ottaa huomioon edeltäviä vaiheita. Jos esimerkiksi juttu on palautettu ylemmältä oikeusasteelta takaisin alemmalle ratkaisua varten, on tällainen juttu ratkaistava

---

<sup>9</sup> Päinvastaiselle menettelylle ei luonnollisesti ole mitään estettä, sillä EIS määrittää ainoastaan minimitason, johon jokaisen jäsenvaltion on päästävä.

<sup>10</sup> Kaikkien Suomea koskevien tuomioiden epäviralliset suomennokset löytyvät Finlex-tietokannasta ja myös muuta EIT:n oikeuskäytäntöä on suomennettu varsin kattavasti.

kiireellisenä. Palauttaminen on jo sellaisenaan hälyttävä merkki käsittelyn joutuisuuden suhteen, joten sen johdosta on toimittava erityisellä ripeydellä.

Kaikissa oikeudenkäynnin vaiheissa on myös valvottava erilaisen määräaikojen noudattamista. Vaikka oikeudenkäynti olisi asianosaisaloitteista, kuten siviiliprosessissa, on tuomioistuimen velvollisuus varmistaa oikeudenkäynnin sujuminen ripeästi. Mahdollisia lykkäyksiä on harkittava huolellisesti, samoin asiantuntijalausuntojen hankkimista viran puolesta on harkittava tarkkaan. Viimekädessä valtio on vastuussa lausuntojen hankkimisesta aiheutuneesta kohtuuttomasta viivästyksestä.<sup>11</sup> Tuomioistuimen on prosessin johdon keinoin pidettävä käsittelyaika kurissa ja esimerkiksi erotettava asioita omiksi oikeudenkäynneikseen, mikäli jonkin osakysymyksen ratkaisu uhkaa viivyttää koko prosessia.

Syyttäjällä on syyteharkintaa tehdessään velvollisuus huomioida esitutkintaan kulunut aika. Mikäli esitutkinta on kestänyt huomattavan kauan, on syyttäjän pyrittävä mahdollisuuksien mukaan jouduttamaan syyteharkintavaihetta. Syyttäjän voi olla tarpeen puuttua asiaan jo esitutkinnan aikana, mikäli se uhkaa viivästyä. Samoin tuomioistuinkäsittelyn aikana syyttäjän on myötävaikutettava prosessin käsittelyn joutuisaan etenemiseen. Kaiken kaikkiaan syyttäjän rooli rikosprosessin joutuisuuden suhteen on erittäin merkittävä, sillä hän on ainoa viranomainen, joka on mukana rikosjutun kaikissa vaiheissa. Hänellä on näin ollen erinomaiset edellytykset valvoa prosessin kokonaisuudesta. Syyttäjä toimii tässä virkansa puolesta paitsi valtion etujen valvojana – eli huolehtii omalta osaltaan asian käsittelyn joutuisasta etenemisestä – myös syytetyn perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvojana, eli muun muassa valvoo hänen oikeuttaan joutuisaan käsittelyyn.

Mikäli asiaa käsittelevä viranomainen huomaa, että jutun käsittely on jo kestänyt pitkän aikaa, tai että sen käsittely uhkaa viivästyä jossakin vaiheessa, hänen on mahdollisuuksien mukaan pyrittävä kiirehtimään sitä. Eräs keino tähän on juttujen käsittelyn ajanmu-

---

<sup>11</sup> Capuano v. Italia (25.6.1987), kohta 32.

kaisesta järjestyksestä poikkeaminen. Tällöin esille saattaa nousta myös kysymys perustuslain 6 §:ssä turvatusta yhdenvertaisuudesta lain edessä, ellei ole olemassa muuta erityistä syytä poiketa ajankukaisesta käsittelyjärjestyksestä, kuten on esimerkiksi nuorten rikoksenteikijöiden kohdalla. EIT on kuitenkin todennut, että asioiden käsittelyjärjestyksen osalta voidaan tilapäisesti poiketa ajankukaisesta järjestyksestä ja ottaa asioita käsittelyyn niiden tärkeyden ja kiireellisyyden mukaan. Tällöin on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, mitä asia merkitsee jutun osapuolille.<sup>12</sup>

### 8.2.2 Asianosaisen tai hänen avustajansa rooli

Viranomaisten lisäksi myös juttua hoitavan asianajajan tai muun avustajan on syytä tarkkailla prosessin kestoja. Asianajajan eettisten ohjeiden mukaan toimeksiannot on hoidettava tarpeellisella joutuisuudella ja päämiehelle tarpeettomia kustannuksia aiheuttamatta (22 §)<sup>13</sup>. Säännöksen tarkoitus on muun muassa rajoittaa tarpeettomien, juttua pitkittävien ja usein siten myös kustannuksia lisäävien prosessitoimien suorittamista. Siitä, että asianosainen tai hänen avustajansa ei reagoi pitkittyneeseen käsittelyyn, ei kuitenkaan nykyainsäädännön mukaan seuraa hyvitysoikeuden menetystä kotimaassa tai valitusoikeuden menetystä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Tämä johtuu siitä, että asianosaisen käytettävissä ei ole tehokkaita keinoja prosessin jouduttamiseksi, minkä EIT on nimenomaisesti ja toistuvasti Suomen osalta todennut.<sup>14</sup> Tilanne voi kuitenkin muuttua, mikäli meillä säädetään uusista oikeussuojakeinoista, joita asianosainen voisi käyttää oikeudenkäynnin viivästytmisen estämiseksi.<sup>15</sup>

---

12 Zimmermann ja Steiner v. Sveitsi (13.7.1983), kohdat 29D32.

13 Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet 9.6.1972.

14 Ks. esim. Kangasluoma v. Suomi (20.1.2004, rikosprosessi) sekä Vilho Eskelinen et al. v. Suomi (19.4.2007, hallintoprosessi).

15 Ks. *Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästytmistä vastaan*. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:21. Siinä ehdotetaan erityistä viivästyskantelua uudeksi oikeussuojakeinoksi, jonka avulla asianosainen voisi puuttua oikeudenkäynnin pitkittymiseen. Viivästyskantelun tekeminen ei olisi edellytys jälkikäteen hyvityksen saamiselle kotimaassa; sen sijaan valitusoikeuden säilyttäminen EIT:een edellyttäisi sen käyttöä.

## 8.3 OIKEUDENKÄYNNIN KESTON ARVIOINTIKRITEERIT

Jutun käsittelyn joutuisuudella on prosessiin kohdistuvien perus- ja ihmisoikeudellisten vaatimusten johdosta niin suuri merkitys, että kestoajan tarkkailun tulisi automaattisesti olla osa tuomioistuimen tai muun viranomaisen toimintaa jutun vireillöoloaikana. Käsittelyyn osallistuvien viranomaisten on omalta osaltaan jutun vireillöollessa tehtävä arviota siitä, voidaanko keston kokonaisuutta pitää kohtuullisena, vai onko ryhdyttävä erityisiin toimenpiteisiin kohtuullisen kestoajan turvaamiseksi.

Parhaan lähtökohdan tähän arviointiin tarjoaa EIT:n asiaa koskeva oikeuskäytäntö. EIT on kehittänyt joukon kriteereitä, joiden avulla se arvioi prosessiin kuluneen ajan kohtuullisuutta. Nämä kriteerit ovat: 1) jutun laatu ja vaikeusaste; 2) osapuolten toiminta; ja 3) (kansallisten) viranomaisten toiminta. Ne soveltuvat sellaisinaan myös kotimaisessa viranomaistoiminnassa käytettäviksi. Lisäksi EIT ottaa arvioinnissaan huomioon jutun tärkeyden sinne valittaneen osapuolen kannalta. Myös kotimaisen viranomaisen tulee vastaavasti ottaa huomioon asian tärkeys asianosaisille.

### 8.3.1 Jutun laatu ja vaikeusaste

Jutun laatu ja vaikeusaste keston arviointikriteerinä tarkoittaa jutun laajuutta tai hankaluutta asia- tai oikeuskysymyksen osalta. On selvää, että jutun luonne vaikuttaa käsittelyyn kuluvaan aikaan. Asia- ja oikeuskysymyksiltään yksinkertaisen jutun käsittely alusta loppuun on luonnostaan nopeampaa kuin monimutkaisen jutun käsittely. Ei voida kohtuudella olettaa, että esimerkiksi laaja talousrikosjuttu käsiteltäisiin esitutkinnasta tuomioon saakka samassa ajassa kuin yksinkertainen, myönnetty rattijuopumusjuttu. Silti myös monimutkaisten juttujen käsittelylle on olemassa tietty aikaraja, jonka jälkeen käsittelyn voidaan katsoa ylittäneen kohtuullisen ajan. Tämä aika on kuitenkin määriteltävä yksittäistapauksellisesti, eikä tietyn tyyppisiä juttuja voida automaattisesti pitää monimutkaisina ja sellaisinaan pitkään käsittelyaikaan oikeuttavina.



Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on arvioinut jutun vaikeusastetta muun muassa seuraavien seikkojen perusteella: asianosaisten lukumäärä, kuultujen todistajien ja asiantuntijoiden lukumäärä, syytteiden luonne ja syytteiden lukumäärä, esitutkinta- ja prosessiaineiston laajuus sekä esikysymyksinä selvittävät prosessuaaliset ongelmat. Myös vaikeat valtiosääntö- tai perustuslailliset kysymykset voivat tehdä jutun monimutkaiseksi. Mainitut seikat ovat ulkoisesti havaittavissa olevia, jutun vaikeutta määrittäviä tekijöitä, jotka usein jo sellaisinaan antavat viitteitä tarpeesta pitkähköön käsittelyaikaan. EIT:n oikeuskäytännössä onkin osoitettu tiettyyn rajaan saakka ymmärtämystä tällaisten seikkojen olemassaololle, mutta niiden aiheuttama käsittelyn vaikeus ja sen pitkittyminen on silti pystyttävä perustelemaan.

Mainittujen objektiivisten kriteereiden lisäksi ratkaisuun pääseminen on voinut myös muulla tavoin olla vaikeaa, kuten esimerkiksi vaikeiden laintulkintakysymysten tai epäselvän lainsäädännön vuoksi. Tällainen jutun vaikeus ei ratkaisun ulkopuoliselle tarkastelijalle, kuten EIT:lle – tai tiettyssä mielessä myös jutun asianosaiselle – ilmene niin helposti kuin edellä mainitut objektiivisesti havaittavissa olevat seikat. Tämänäyttypäisen, ratkaisun tekemistä vaikeuttavan tekijän ollessa kyseessä avainasemassa ovat erityisesti ratkaisun perustelut, joissa tuo vaikeus on pyrittävä tuomaan ilmi. Jutun perustelut ovat paras, ja usein myös ainoa, tapa viestittää ulkopuolisille jutun vaikeudesta.

Eryityisesti siviilijuttujen osalta on myös huomattava, että varsin naisten käsittelyvaiheiden jälkeen juttu saattaa muuttua monimutkaiseksi vasta täytäntöönpanovaiheessa. Tällainen tilanne oli kyseessä muun muassa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeneessa EIT:n Nuutinen v. Suomi -tapauksessa, joka oli ensimmäinen Suomen EIT:sta saama langettava tuomio oikeudenkäynnin pituutta koskevassa asiassa (ns. pikku-Leenan tapaus).<sup>16</sup> Täytäntöönpanoviranomaisia koskee samanlainen joutuisuusvaa-

---

<sup>16</sup> Nuutinen v. Suomi (27.6.2000). Tapausta on kommentoinut Laura Ervo, *Defensor Legis* 2000, s. 1079 ss.

timus kuin muitakin jutun käsittelyyn osallistuvia viranomaisia, eivätkä täytäntöönpanossa ilmenevät mahdolliset viivästyttävät tekijät poista velvollisuutta viivytyksettömään toimintaan. Ratkaisun täytäntöönpanossa ilmenevät viivytykset saattavat johtaa langettavaan tuomioon EIT:stä, vaikka itse ratkaisuaika olisikin ollut kohtuullinen.<sup>17</sup>

### 8.3.2 Osapuolten toiminta

Toinen EIT:n kehittämistä keston kohtuullisuuden arviointikriteereistä on jutun osapuolten toiminta prosessin aikana. EIT itse kiinnittää arvioinnissaan huomiota erityisesti sinne valittaneen osapuolen toimintaan, mutta kansallisella tasolla kestoa arvioitaessa asiaa on tarkasteltava kaikkien osapuolten kannalta. Osapuolten toiminnalla on erityistä merkitystä dispositiivisissa siviilijutuissa, jossa osapuolilla on prosessitoimillaan mahdollisuus merkittävästi vaikuttaa jutun käsittelyn etenemiseen. Myös käsittelyn joutuisuus on näin osittain osapuolten päätäntävällässä. Ensimmäinen vastuu käsittelyn asianmukaisesta ja ripeästä etenemisestä on kuitenkin tuomioistuimilla, joiden on varmistettava se tarvittavilla prosessinjohtotoimenpiteillä. Käsittelyaika ei saa dispositiivisissa kaan jutuissa muodostua kohtuuttoman pitkäksi.

Rikosjutuissa vastaajan on sallittava käyttää täysimääräisesti hyväkseen kaikki lainsäädännön suomat keinot asian selvittämiseksi, vaikka tämä sitten merkitsisi jutun käsittelyajan pidentymistä. Käsittelyaika on muilla keinoin pidettävä kohtuullisena. Tahallinen käsittelyn hidastaminen tai vaikeuttaminen saattaa syytetyn kohdalla kuitenkin johtaa siihen, että hän menettää oikeutensa hyvityksen saamiseen ylipitkästä oikeudenkäynnistä. Sama koskee yhtä lailla kaikkia prosessilajeja. Vaikka asianosaisella ei ole velvollisuutta tai edes välttämättä mahdollisuuttakaan omin toimin jouduttaa käsittelyä, saattaa hänen käsittelyn etenemistä hankaloittava toimintansa aiheuttaa sen, että hänen on kannettava viivytyksestä aiheutunut haitta ilman oikeutta hyvitykseen.

---

17 Ks. Estima Jorge v. Portugal (21.4.1998), erityisesti kohta 35.

### 8.3.3 Viranomaisten toiminta

Kolmas arviointikriteeri on viranomaisten toiminta prosessin aikana. Tämä on siinä mielessä kaikkein merkittävin kriteeri, että valtio voi joutua hyvitysvastuuseen pitkittyneestä oikeudenkäynnistä vain silloin, kun viivytys on aiheutunut jonkin viranomaisen menettelystä. Likimain mikä tahansa viranomaistoiminnassa tapahtunut viivyttely voi aiheuttaa valtiolle hyvitys- tai korvausvastuun, mikäli oikeudenkäynti on kokonaisuudessaan kestänyt kohtuuttoman pitkään. Viranomaismenettely ei EIT:n tulkinnan mukaan rajoitu vain valtion viranomaisiin, vaan se käsittää kaikki julkista valtaa käyttävät viranomaistahot.<sup>18</sup>

Ratkaisua tekevän viranomaisen on prosessiin kuluneen ajan kohtuullisuutta arvioidessaan kiinnitettävä huomiota niin omaan toimintaansa kuin edeltävienkin vaiheiden viranomaistoimintaan. Erityisen merkittävää edeltävien vaiheiden huomioonottaminen on rikosprosessissa, joka on luonteeltaan virallistoimintoista ja monivaiheista. Oikeudenkäyntiä on tarkasteltava paitsi kulloinkin kyseessä olevan käsittelyvaiheen osalta, myös kokonaiskeston kannalta ottaen huomioon jo kulunut käsittelyaika sekä viranomaisten toiminta niiden aikana. EIT on tosin siviiliprosessin osalta todennut, että kaikkien käsittelyvaiheiden on sujuttava kohtuullisen ajan kuluessa<sup>19</sup> ja myös rikosasiassa on todettu kohtuullisen kestoajan rikkomus jo ennen asian lopullista ratkaisemista, kun asia on viipynyt yhdessä oikeusasteessa kohtuuttoman pitkään<sup>20</sup>.

Jos ratkaisua tekevä viranomainen havaitsee jutun käsittelyn kestäneen aiemmissa vaiheissa pitkähkön ajan, hänen on jouduttava sitä omalla kohdallaan käytettävissä olevin keinoin. Aina tällaisia keinoja ei ole olemassa, mutta milloin niitä on, niihin on turvaututtava, jotta kokonaiskäsittelyajasta ei muodostu kohtuuttoman

---

18 Ks. esim. Kurt Nielsen v. Tanska (15.2.2000), kohta 25.

19 Ks. Estima Jorge v. Portugali (21.4.1998), erityisesti kohta 35.

20 Uoti v. Suomi (9.1.2007).

pitkä. Se, ettei viranomaisella ole ollut keinoja jouduttaa pitkitettyä käsittelyä, ei luonnollisestikaan vapauta valtiota korvausvelvollisuudesta, mikäli pitkittyminen on johtunut viranomais-toiminnasta. Viranomaisen syyksi luettava viivytys on todettava ratkaisun perusteluissa ja yleensä tällöin on myös annettava asianmukainen hyvitys asianosaiselle.

EIT on omassa ratkaisukäytännössään yleensä todennut kohtuullista käsittelyaikaa koskevan vaatimuksen rikkomuksen, mikäli viranomaisten toiminnassa on ollut yksi tai useampia suhteellisen pitkiä ajanjaksoja, jolloin he eivät ole suorittaneet toimenpiteitä jutun edistämiseksi, eikä valtio ole voinut antaa hyväksyttävää selitystä tällaiselle toiminnalle. EIT ei ole hyväksynyt selitykseksi muun muassa jutturuuhkaa, resurssipulaa tai oikeuslaitoksen rakenteellisista seikoista johtuvia viivästyksiä, mikäli valtio ei ole ryhtynyt ripeisiin toimenpiteisiin tilanteen korjaamiseksi.<sup>21</sup> Valtion vastuu oikeudenkäynnin viivästyksistä on kaiken kaikkiaan ankara.

### **8.3.4 Kohtuuttoman kestoajan huomioiminen ratkaisun perusteluissa**

Jokaisen jutun yhteydessä on tehtävä edellä lueteltujen kriteereiden avulla arvio siitä, onko käsittely ollut pitkäkestoinen. Arvioinnissa on otettava lisäksi huomioon jutun merkitys asianosaisille. Mikäli näyttää siltä, että käsittelyn kesto on ylittänyt kohtuullisena pidettävän rajan, lähtökohtaisesti ratkaisussa on lausuttava ratkaisijan käsitys jutun viivästyisestä sekä otettava kantaa mahdolliseen hyvitykseen. Ratkaisijan on siis tehtävä arvio siitä, millaista kestoaikaa kussakin yksittäistapauksessa voidaan pitää kohtuullisena, sekä siitä, millaista hyvitystä siitä olisi annettava.

Käsittelyn kohtuuttoman pitkää kestoä koskeva ratkaisu on perusteltava huolella. Perustelut ovat paras keino viestittää sekä

---

21 Ks. esim. Philis (No. 2) v. Kreikka (27.6.1997), kohta 40.

asianosaisille että ulkopuolisille (ml. Euroopan ihmisoikeustuomioistuim, joka mahdollisesti myöhemmin saattaa käsitellä juttua) jutun viivästyminen johtaneista seikoista. Perusteluissa on tarpeen mukaan lausuttava sekä viranomaisten että asianosaisten toiminnasta ja arvioitava niiden merkitystä jutun viivästyttämisessä. Lisäksi voi olla tarpeen lausua jutun vaikeusasteesta. Mikäli juttu on ollut erityisen vaikea, perustelut ovat paras tapa tuoda tämä ilmi. Useimmiten on tarpeen arvioida myös jutun merkitystä asianosaisille. Vaikka jokaiselle asianosaiselle oma, vireillä oleva oikeusjuttu on merkityksellinen, oikeudenkäynnillä voi olla suhteellisesti suurempi merkitys tietyille asianosaisille esimerkiksi hänen elämäntilanteensa johdosta. Esimerkiksi henkilön toimeentuloa tai terveyttä koskevat ratkaisut sietävät varsin heikosti viivästyksiä.

Huolellisesti laadituilla käsittelyn kestoajaa koskevilla perusteluilla voidaan joissakin tapauksissa myös estää asian eteneminen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tutkittavaksi. Pääsääntöhan on, että ihmisoikeusloukkaukset on tutkittava ja hyvitetävä kotimaassa, ja EIT puuttuu asiaan vain silloin, mikäli näin ei ole tapahtunut. Jotta EIT ottaisi yksilövalituksen tutkittavakseen, asianosaisen on oltava jonkin EIS:ssa turvatu oikeuden loukkauksen uhri. Henkilöllä ei välttämättä enää ole tätä uhrin asemaa, mikäli loukkaus on tutkittu kotimaassa ja siitä on mahdollisesti annettu hyvitys. Joskus hyvitykseksi saattaa riittää sekin, että valtio tunnustaa oikeudenloukkauksen tapahtuneen.<sup>22</sup> Huolellisesti laaditut tuomion perustelut saattavat myös osoittaa EIT:lle sen, ettei loukkausta joutuisan käsittelyn suhteen ole lainkaan tapahtunut, jolloin se ei myöskään ota asiaa käsiteltäväkseen.

---

22 Näin oli esimerkiksi tapauksessa *Stork v. Saksa* (13.7.2006), jossa osan viivästyksestä katsottiin johtuneen asianosaisten toiminnasta ja vain osan jäävän valtion vastuulle.

## 8.4 HYVITYS PROSESSIN KOHTUUTTOMAN PITKÄSTÄ KESTOSTA

### 8.4.1 Yleisiä periaatteita

Jos ratkaisua tehtäessä huomataan, että käsittely on ylittänyt kohtuullisena pidettävän rajan, on tästä annettava asianosaiselle hyvitystä, mikäli se on mahdollista. EIT on oikeuskäytännössään luonut muutamia pääsääntöjä, jotka on hyvitystä annettaessa otettava huomioon.

Oikeudenkäynnin pitkittyneestä kestoista saattaa aiheutua asianosaiselle sekä aineellista että aineetonta vahinkoa. Aineellisen vahingon syntyminen ja sen määrä on yleensä jollain objektiivisella tavalla osoitettavissa, ja se tulee korvattavaksi normaaleiden vahingonkorvausoikeudellisten periaatteiden mukaisesti. Aineellisen vahingon korvaaminen edellyttää asianosaiselta aktiivisia toimenpiteitä ja hänellä on asiassa vaatimistaakka. Asianosainen voi perustuslain 118 § 3 momentin mukaan vaatia valtiolta vahingonkorvausta oikeudenkäynnin viivästyksen perusteella.<sup>23</sup>

Sen sijaan aineettoman vahingon korvaaminen on viranomaisaloitteista eikä edellytä asianosaisen puuttumista asiaan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaan *presumptio* on, että pitkittyneestä oikeudenkäynnistä aiheutuu asianosaiselle aineetonta vahinkoa. *Presumptio* on vahva, mutta se on kuitenkin mahdollista kumota. EIT toteaa, että kansalliset tuomioistuimet ovat yleensä parhaimmassa asemassa arvioimaan aineettoman vahingon syntymistä ja sen määrää.<sup>24</sup> Mahdollista on, että aineeton vahinko on pieni tai että sitä ei ole lainkaan syntynyt, vaikka oikeudenkäynti on pitkittynyt. Ratkaisu on tällöin perusteltava huolellisesti. Olettama kuitenkin on, että vahinkoa on syntynyt, ja se on näin ollen jollain tavalla hyvitetävää. Hyvitys voidaan antaa joko prosessin kestäessä tai vasta sen jälkeen. Vahinkojen minimoimiseksi hyvitys tulisi pyrkiä antamaan jo prosessin kestäessä.

23 Valtion vahingonkorvausvastuu määräytyy yleisen vahingonkorvauslain (412/1974) mukaan. Mahdollista on siis korvata vain aineellista vahinkoa.

24 Ks. esim. *Apicella v. Italia* (suuri jaosto, 29.3.2006), kohta 93.

Ratkaisusta on käytävä ilmi, mistä prosessin viivytyksen katsotaan aiheutuvan. Lisäksi prosessin kohtuuttoman keston sekä sen johdosta annettavan hyvityksen välinen suhde on tuotava ratkaisussa selvästi ilmi. EIT:n mukaan hyvityksen on oltava ”selvästi havaittavissa ja mitattavissa”.<sup>25</sup>

Ratkaisussa on siis selostettava, mikä olisi lopputulos ilman hyvitystä ja mikä se on hyvityksen jälkeen, jotta hyvityksen osuus käy selville. Hyvitys on annettava nimenomaan prosessin kohtuuttoman keston johdosta, ja tämä on selväsanaisesti tuotava ratkaisussa ilmi.<sup>26</sup>

#### 8.4.2 Hyvitysmahdollisuudet siviiliprosessissa

Mahdollisuudet ottaa prosessin kesto huomioon siviiliprosessin lopputuloksessa ovat hyvin rajalliset. Viranomaisten toimenpiteiden johdosta syntynyttä viivästystä ei luonnollisestikaan voida hyvittää asianosaisille pääasian lopputuloksessa, sillä tämä koituisi toisen asianosaisten vahingoksi. Ainoan poikkeuksen muodostaa tilanne, jossa toisena osapuolena on valtio. Tällöin yksityiselle asianosaiselle voidaan korvata viivästyksestä aiheutunutta haittaa oikeudenkäynnin lopputuloksen kautta, ja näin onkin tarvittaessa tehtävä. Käytännössä ei kuitenkaan usein ole mahdollista hyvittää asianosaista millään tavalla. Tämä on selkeä puute lainsäädännössä ja johtaa valtion kannalta ikäviin oikeudenkäynteihin EIT:ssa. Lähtökohtaisesti tuomioistuimella on silti velvollisuus tunnustaa prosessin kohtuuton kesto, ja näin on ehdottomasti tehtävä ainakin silloin, kun jonkinlaista hyvitystä on mahdollisuus antaa. On huomattava, että joskus rikkomuksen tunnustaminen saattaa jo itsessään olla riittävä hyvitys – erityisesti jos myös asianosaisten oma toiminta on vaikuttanut oikeudenkäynnin pitkittymiseen eikä syy näin ole yksinomaan valtion.

Niissä tapauksissa, joissa jutun käsittelyn pitkittyminen on johtunut toisen asianosaisten omista toimenpiteistä, on periaatteessa

---

25 Ks. Lehtonen v. Suomi (13.6.2006), kohta 15.

26 Em. Lehtonen-tapauksessa EIT ei hyväksynyt hovioikeuden tekemää rangaistuksen alentamista riittäväksi hyvitykseksi prosessin kohtuuttomasta kestoista, koska se katsoi, ettei hyvitys ollut nimenomainen ja mitattava.

ajateltavissa hyvityksen antaminen vastapuolelle oikeudenkäynnin lopputuloksen kautta. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että pääasian kannevaatimus sekä vastapuolen myöntäminen tai kiistäminen antavat sen verran liikkumavaraa, että hyvitystä on niiden puitteissa mahdollista antaa. Ajateltavissa saattaisi olla myös kanteen hyväksyminen tai hylkääminen sillä perusteella, että vastapuolen toiminta on aiheuttanut oikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkittymisen. Kolmas ja ehkä helpoin mahdollisuus hyvitykseen voisi olla oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen, mutta asianosaisille on tällöin annettava tilaisuus lausua käsityksensä asiasta. Kaikkiin mainittuihin toimenpiteisiin on kuitenkin suhtauduttava erityisellä varovaisuudella, sillä ne edellyttävät sitä, että viivästystä ei voida lukea valtion vastuulle jääväksi. Mainittu tilanne on puolestaan hyvin harvinainen sen vuoksi, että tuomioistuimella on ehdoton velvollisuus hoitaa prosessit joutuisasti käyttäen tarvittavia prosessinjohtokeinoja. Mitään estettä ei luonnollisesti ole sille, että lopputulosta sovitellaan pitkittymisen johdosta asianosaisten omasta pyynnöstä ja heidän suostumuksellaan.

### 8.4.3 Hyvitysmahdollisuudet rikosprosessissa

Rikosprosessissa sen sijaan on mahdollista ottaa valtion vastuulle jäävästä syytä pitkittynyt käsittelyaika huomioon prosessin aikana monellakin eri tavalla. Jos esitutkinta tai syyteharkinta on kestänyt kohtuuttoman kauan, voi syyttäjä ottaa asian huomioon ja antaa siitä hyvitystä. Mahdollinen keino hyvityksen antamiseen on tällöin syyttämättä jättäminen.<sup>27</sup> Huomioon on kuitenkin tällöin otettava myös muut asiaan vaikuttavat seikat, kuten esimerkiksi asianosaisen asema.<sup>28</sup> Joskus kuitenkin rikoksen selvitysintressi saattaa olla niin voimakas, että asian käsittelyä on syytä jatkaa, vaikka esitutkinta ja syyteharkinta olisivatkin kestäneet jo kohtuuttoman kauan.

---

27 Ks. valitus 38581/97, T.K. ja S.E. v. Suomi (päätös 16.3.2004).

28 Syynä oikeudenkäynnin jatkamiseen (ts. syytteen nostamiseen) ei kuitenkaan voi olla asianosaisen ”oikeus” saada hyvitystä rikoksesta syytteen nostamisen muodossa, sillä asianomistajalla on aina oikeus saattaa rikoksesta aiheutunut vahinko vahingonkorvauskanteella tutkittavaksi.



Tuomioistuimella on puolestaan useita mahdollisuuksia ottaa pitkittynyt käsittelyaika huomioon syyteasian lopputuloksessa. Se voi alentaa rangaistuksen määrää, valita lievemmän rangaistuslajin, hylätä syytteen tai jättää rangaistukseen tuomitsematta prosessin kohtuuttoman keston perusteella.<sup>29</sup> Sen sijaan asian tutkimatta jättämiseen on suhtauduttava varauksella, sillä vaarana voi tällöin olla osapuolten *access to justice* -oikeuden loukkaaminen. Tutkimatta jättäminen voineekin tulla kyseeseen vain silloin, kun menettelyllä ei aiheuteta haittaa asianosaisten oikeuksille.<sup>30</sup>

Mahdollisuudet hyvittää pitkittynyt käsittely rikosasian asianomistajalle ovat sen sijaan rajoitetut. Lähtökohtana on, että tuomioistuimen on myönnettävä valtion syyksi jäävä käsittelyajan pitkittyminen, mutta mitään nimenomaista hyvitystä ei asianosaiselle yleensä ole mahdollista antaa. Asianomistajan käytettäväksi jää tällöin vain mahdollinen vahingonkorvauskanne jälkikäteen valtiota vastaan. Jos pitkittyminen on sen sijaan johtunut syytetyn menettelystä, voinee kyseeseen periaatteessa tulla jonkinlaisen hyvityksen määrääminen. Hyvitys voitaisiin tällöin ottaa huomioon vahingonkorvausta tuomittaessa. Tähän mahdollisuuteen on kuitenkin jälleen suhtauduttava erittäin suurella varauksella, sillä syytetyllä on oikeus käyttää rikosprosessissa täysimääräisesti hyväkseen kaikki mahdolliset keinot asian selvittämiseksi, vaikka ne käytännössä pitkittäisivätkin käsittelyä, eikä häntä saa tämän oikeuden käyttämisestä rangaista. Syytetyn aiheuttaman käsittelyn pitkittämisen tulisi tahallisuuden puolesta olla hyvin selvää, jotta hän voisi joutua tästä asianomistajalle hyvitysvastuuseen.

#### 8.4.4 Jälkikäteiset hyvitysmahdollisuudet

Mitään estettä ei ole sille, että pitkittynyt oikeudenkäynti hyvitetään asianosaiselle vasta käsittelyn päätyttyä. Olennaista on, että

---

29 Ks. esim. KKO:2004:58, KKO:2005:73 ja KKO:2006:11.

30 Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston huomioon ottaminen asiaa ratkaistessa - erityisesti pitkäkestoisuuden vaikutuksesta seuraamusharkinnassa, teoksessa: Nuutila, Ari-Matti – Pirjatanniemi, Elina (toim.): Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945–14/5–2005. Turku 2005, s. 7.

asianosainen voi jossain vaiheessa saada hyvitystä. Käytännössä kuitenkin jälkikäteiset hyvitysmahdollisuudet ovat nyky-lainsäädännön puitteissa heikot. Lähinnä asianosainen voi kannella viivytyksestä oikeuskanslerille taikka eduskunnan oikeusasiamiehelle ja saada tätä kautta mahdollisen viivytyksen tutkittavaksi. Eräänlaisen ”moraalisen” hyvityksen lisäksi mitään nimenomaista hyvitystä tällä tavoin ei kuitenkaan ole mahdollista saada. Tietyin edellytyksin asianosainen voi myös nostaa vahingonkorvauskanteen valtiota vastaan, mutta tällöinkin voivat korvattavaksi tulla vain aineelliset vahingot.

Useissa Euroopan neuvoston jäsenvaltioissa on otettu käyttöön erityinen jälkikäteinen hyvitysjärjestelmä, jossa valtion vastuulle jäävä prosessin kohtuuton viivästyminen korvataan valtion varoista maksettavalla rahakorvauksella. Oikeusministeriön asettama työryhmä on ehdottanut tällaisen järjestelmän luomista myös Suomeen.<sup>31</sup> Työryhmä ehdottaa erityisen hyvityslautakunnan perustamista käsittelemään viivästyksistä aiheutuneita hyvitysvaativuuksia. Viivästyskorvauksen määrä mukailisi EIT:n oikeuskäytäntöä. Korvausta voisi saada aineettomasta vahingosta ja hyvityksen määrä olisi vuositasolla vähintään 1 000 euroa, asianosaiselle erityisen merkityksellisessä asiassa 2 000 euroa. Hyvityksen kokonaisuus olisi enintään 10 000 euroa, joka voitaisiin erityisestä syystä ylittää. Hyvitys olisi saajalleen verovapaata, eikä sitä saisi myöskään ulosmitata.

## 8.5 LOPUKSI

Oikeudenkäynnin kesto on seikka, joka tuomioistuimen on otettava viran puolesta huomioon asiaa käsitellessään. Sama velvollisuus on myös syyttäjällä ratkaisutoiminnassaan. Valtiolla on velvollisuus taata oikeudenkäynnin joutuisa toteutuminen. Tämä tarkoittaa sitä, että ensisijaisesti on pyrittävä estämään oikeudenkäynnin viivästys kaikin käytettävissä olevin keinoin. Ellei tämä ennaltaehkäisy kuitenkaan ole mahdollista, on tapahtunut viivytys

---

31 Ks. *Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästyminen vastaan*. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:21.

hyvitettävä asianosaiselle. Tapahtunut viivytys on tuomiossa tai muussa lainkäyttöratkaisussa nimenomaisesti tunnustettava ja siitä on annettava asianosaiselle hyvitystä. Lainsäädännön puutteista johtuen läheskään kaikissa tapauksissa ei hyvitystä ole mahdollista antaa, mutta milloin jonkinlainen hyvitysmahdollisuus on olemassa, sitä on käytettävä.

Viivästyksen arviointi on aina yksittäistapauksellista riippuen muun muassa asian luonteesta sekä sen merkityksestä asianosaiselle. Yleispäteviä aikarajoja ei ole mahdollista antaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin poikkeuksetta katsonut yli kymmenen vuotta kestäneiden prosessien ylittäneen kohtuullisena pidettävän ajan. Jonkinlaisena nyrkkisääntönä voidaan pitää sitä, että käsittelyaika ei missään oikeusasteessa saisi ylittää yhtä vuotta. Huolestuttavana merkinä voidaan yleensä pitää myös sitä, jos jutun käsittelyaika ylittää viraston keskimääräisen juttukohtaisen käsittelyajan. Jokaisen oikeudenkäynnin kohdalla kohtuullisuusarviointi on kuitenkin tehtävä erikseen ottaen huomioon jutun erityispiirteet.

Oikeudenkäyntien kestoa koskevat kysymykset on mahdollisimman pitkälle pyrittävä ratkaisemaan kotimaassa. Ihmisoikeusopimusten mahdollistamat valitustiet on tarkoitettu vain viimesijaisiksi keinoiksi, joihin asianosainen voi turvautua, ellei hän ole saanut asiaansa tutkittavaksi ja ratkaistavaksi kotimaassa. Kotimaisessa lainsäädännössämme on tällä hetkellä selviä puutteita tässä suhteessa ja näihin ongelmiin tulee lainsäätäjän nopeasti puuttua. Tuomioistuinten ja muiden lainkäyttöratkaisuja tekevien on kuitenkin jo ennen mahdollista lainsäädäntöuudistusta pyrittävä parhaansa mukaan ratkaisemaan oikeudenkäynnin kohtuutonta kestoa koskevat kysymykset nykyisen lainsäädännön suomissa rajoissa. Lainsäädännön puutteellisuus ei poista valtion vastuuta tässä asiassa sen enempiä kotimaisella kuin kansainväliselläkään tasolla.



## **9. EUROOPPAOIKEUDEN TERMISTÖ<sup>1</sup>**

**(professori Heikki E. S. Mattila)**

---

<sup>1</sup> Artikkelin perustuu kirjoittajan Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuspäivillä 22.–23.11.2007 pitämään esitelmään.

## 9.1 ULKOMAISEN TERMITIEDON TARVE

### 9.1.1 Eurooppaoikeuden kehitys

Suppeassa mielessä eurooppaoikeudella on tarkoitettu Euroopan yhteisöjen säännösten muodostamaa kokonaisuutta. Laajassa mielessä termi kattaa kaikki Euroopan unionissa voimassa olevat normit. Kuten tunnettua, aiemmin EY:n painopiste oli taloudellisessa ohjailuoikeudessa. Viime vuosina sääntelyn piiri on laajentunut voimakkaasti. Normistoa on kehitetty mm. kansainvälisen yksityisoikeuden alalla.

Tämä suuntaus on varsin luonnollinen: kun ihmiset, palvelut, pääoma ja tavarat liikkuvat vapaasti Euroopassa, syntyy yhä enemmän rajat ylittäviä oikeussuhteita. Osassa niistä ajaututaan erimielisyyksiin. Näin tarvitaan kansainvälisen yksityis- ja prosessioikeuden alaan kuuluvia normeja. Ne määrittävät, millä edellytyksillä suomalainen tuomioistuin on kansainvälisluonteisissa asioissa toimivaltainen, millä ehdoilla tällaisissa asioissa voidaan saada ulkomaan viranomaisilta oikeusapua (esim. haastamisessa ja todistelussa) ja minkä maan lakia on sovellettava. Niin ikään nämä normit sääntelevät sitä, millä ehdoilla ulkomainen tuomio voidaan tunnustaa ja panna meillä täytäntöön.

Näiltä osin eurooppalainen sääntely on yhä kattavampaa: viime vuosina on siirrytty konventiojärjestelmästä toimielinten asetuksiin, joiden sisältö ja käyttöala ovat laajenemassa. Tämä koskee niin lainvalintaa kuin kansainvälistä oikeusapua, tuomioistuinten yleistoimivaltaa ja tuomioiden tunnustamista. Varsinaisen kollisio-oikeuden alalla keskeisiä ovat yleissopimus sopimusveloitteisiin sovellettavasta laista (1980, ns. Rooma I) ja asetus sopimukseen perustumattomiin veloitteisiin sovellettavasta laista (864/2007, ns. Rooma II). Kansainvälisen siviiliprosessioikeuden alalta mainittakoon erityisesti ns. Bryssel I -asetus (44/2001), joka koskee tuomioistuinten toimivaltaa ja tunnustamista siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa. Koska tämä asetus ei kata (elatusapuja lukuun ottamatta) perheoikeudellisia asioita, näistä on annettu erityinen asetus, ns. Bryssel II (1347/2000), joka on nyttemmin korvattu Bryssel II a -asetuksella (2201/2003). Se sääntelee toi-

mivaltaa ja tunnustamista avioliittoa, lapsen holhousta ja huoltoa koskevissa asioissa.

Toisaalta myös kansainvälinen rikosoikeus saa jatkuvasti yhä suu-  
rempaa merkitystä unionin yhteistyössä. Tunnustamis- ja luovu-  
tusjärjestelmä kehittyi, ja Euroopan rikosoikeudellisen verkoston  
piirissä kehitetään mm. rikosoikeudellista oikeusapua helpottavia  
teknisiä välineitä (standardilomakkeita jne.).

### 9.1.2 Käännösten laatuongelmat

Edellä kuvattu kehitys korostaa ulkomaisia oikeuskieliä koskevaa  
tiedontarvetta. Kysymys ei ole pelkästään englannista tai muista  
suurista kielistä. On muistettava, että kansalliset lainsäätäjät, hal-  
lintoviranomaiset ja tuomioistuimet käyttävät toiminnassaan kun-  
kin maan virallista kieltä (virallisia kieliä).

Tämä tarkoittaa, että ulkomainen ratkaisu tai muu asiakirja on  
yleensä käännettävä suomalaista käyttöä varten. Kyseessä on  
erittäin suuri ongelma. Eurooppa (muista alueista puhumatta-  
kaan) on monikielistä aluetta: viimeisen laajennuksen jälkeen  
unionissa on 23 virallista kieltä. Näin erilaisia käännöskombinaa-  
tioita (tanska-kreikka, suomi-latvia, ranska-viro, jne.) on nykyisin  
yli 500. Toisaalta resurssit, varsinkin pienissä maissa, ovat rajalli-  
set. Auktorisoituja kääntäjiä on monissa kielikombinaatioissa vain  
rajoitetusti. Kahden pienen kielen välillä voi olla suorastaan mah-  
dotonta löytää virallistettua kääntäjää. Lisäksi kääntäjillä on vain  
harvoin juristin koulutus, eikä heille ole välttämättä voitu järjestää  
suppeatakaan oikeuskieltä koskevaa kurssitusta. Sitä paitsi kääntä-  
jä joutuu usein tekemään käännöksen siten, että lähdekielenä on  
hänen äidinkielenä ja kohdekielenä muu kieli.

Kaikki tämä näkyy käännösten laadussa. Kääntäjät toki tekevät  
parhaansa. Standardimaisten tuomioistuinpäätösten (esim. elatus-  
tuomioiden) ydinkohdat eivät ole kääntäjän kannalta kovinkaan  
hankalia, mutta silloin, kun asiaan liittyy erityispiirteitä, tuomioi-  
den tekstit ovat teknisiä ja vaikeatajuisia. Näin virheriski kasvaa.  
Käytäntö tarjoaa paljon esimerkkejä epäonnistuneista käännöksis-  
tä. Välistä on suorastaan mahdotonta saada selville, mistä on kysy-

mys. Esimerkiksi *Tribunal de grande instance de Paris* on saatettu kääntää: 'Pariisissa toimiva Ranskan korkein oikeus'; tosiasiaa kyseessä on Pariisin alioikeus. Vastaavasti ranskalaisen ilmauksen *de (plein) droit* suomalaiseksi vastineeksi on tarjottu 'täydellä syyllä' (tosiasiaa ilmaus tarkoittaa 'suoraan lain nojalla') ja espanjalainen termi *sentencia firme* on käännetty 'vakaaksi lausumaksi' (asianmukainen käänнос on 'lainvoimainen tuomio').

Euroopan kielellinen pluraliteetti aiheuttaa siis ulkomaisten lakien soveltamisessa ja tuomioiden kansainvälisessä täytäntöönpanossa vakavan ongelman: virheelliset tai epätarkat käännökset. Kuten edellä on mainittu, juridisia tekstejä kääntävät usein kielen ammattilaiset, joilla ei ole lakimieskoulutusta. Siksi on tärkeää, että lakimiehet tiedostavat ongelman: riskin viestin muuttumisesta kääntämisen yhteydessä. Silloin, kun juridisen asiakirjan käänнос on epäilyttävä, juristin tulee pyrkiä varmistumaan siitä, ettei viesti ole muuntunut. Käänносongelmat eivät ole vain kääntäjien ongelma. Kansainvälisluonteisissa asioissa käänносvirheet ovat oikeusturvan kannalta vähintään yhtä suuri vaara kuin alun perin väärä tieto vieraiden oikeusnormien sisällöstä.

## 9.2 JURIDISEN KÄÄNTÄMISEN VIRHELÄHTEET

Käänносvirheiden tunnistamisen kannalta on tärkeää tietää, millaisista syistä ne tavallisesti johtuvat. Yleinen kielitaito on ammatikääntäjillä normaalisti erinomainen. Kysymys on oikeuskieleen, nimenomaan sen termistöön liittyvistä ongelmista.<sup>2</sup>

### 9.2.1 Oikeusjärjestelmien käsite-erot

Monesti juridisten termien taustalla olevat käsitteet poikkeavat eri maissa toisistaan. Euroopan integraatiosta huolimatta unionimaiden oikeusjärjestyksissä on lähes luvuton määrä käsitteellisiä eroavuuksia, toiset isompia toiset pienempiä. Käännettävissä juridisissa

---

<sup>2</sup> Juridisen kääntämisen ongelmista ja käänносstrategisista vaihtoehdoista ks. lähemmin Mattila, 'European Integration and Legal Communication'. Paper in: *Law and European Integration. Towards a Common European Legal Thinking*, Copenhagen, October 26–28, 2006 (painossa).



teksteissä integraation tuottamat yhtenäiset käsitteet ja perinnäiset omaleimaiset instituutiot nivoutuvat toisiinsa hankalalla tavalla. Tämä koskee erityisesti Englannin perinnäisen oikeusjärjestelmän (*common law*) ja mannereurooppalaisen oikeuden välisiä suhteita.<sup>3</sup> Kuitenkin myös mannereurooppalaisten oikeusjärjestysten käsitte-erot aiheuttavat periaatteellisia käännösongelmia: milloin termien taustalla olevat käsitteet ovat niin samanlaisia, että niitä voidaan käyttää toistensa vastineina käännöksissä?<sup>4</sup> Erityisen paljon käsitte-eroja on tuomioistuinjärjestelmän ja prosessitekniikan alueilla.

Huomattavasti paremman ongelman muodostavat kuitenkin termien harhaanjohtavuudesta johtuvat väärinkäsitykset.

### 9.2.2 Termien harhaanjohtavuus

**Ilmenemismuodot ja syyt.** Yleensä harhaanjohtavuuden syynä on se, että lakitermit kantavat historiallista perintöä, joka ei enää vastaa nykyhetken olosuhteita. Esimerkiksi Suomessa ylioikeuden nimenä on edelleenkin hovioikeus, vaikkei Suomi ole kuningaskunta eikä hovioikeus ylin tuomioistuin (jollaisen mielteen *hovi* helposti antaa). Selitys on yksinkertainen: ensimmäinen hovioikeus perustettiin Ruotsi-Suomeen aikana, jolloin maan valtiomuoto oli kuningaskunta, ja tarkoitus oli, että se olisi ylin tuomioistuin. Ulkomailta löytyy vieläkin selvempiä esimerkkejä viranomaisten ja tuomioistuinten nimien harhaanjohtavuudesta. Esimerkiksi *supreme court* on eräissä Yhdysvaltain osavaltioissa alioikeus (New Yorkin valtiossa niitä on neljä).

Kun tarkastelu laajennetaan eri oikeusjärjestysten ja kielten välisiin suhteisiin, harhaanjohtavuusongelmat lisääntyvät huomattavasti. Sama termi – tai termin yleiskielen mukainen käännös – tarkoittaa eri oikeusjärjestyksissä eri asioita, ts. se ilmentää eri käsitteitä. Oikea ymmärtäminen ja siis käännös ovat täysin mahdollisia, koska järjestelmiin kuuluvien käsitteiden välillä on riittävä vastaavuus.

3 Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka* (2002), s. 166–169.

4 Ks. tarkemmin Mattila, *ibid.*, s. 511–516.

Tästä huolimatta ulkonainen harhaanjohtavuus pudottaa kääntäjän helposti sudenkuoppaan.

Erityisen havainnollistava esimerkki on korkea valtioelin, josta myöhemmässä latinassa on käytetty nimitystä *consilium status*. Sananmukaisesti ilmaus on suomeksi ”valtioneuvosto”, ja tämän-niminen elin esiintyy tai on esiintynyt erikielisinä käännöksinä Suomen lisäksi lukuisissa maissa, esimerkiksi Ranskassa (*Conseil d'État*).

Valtioneuvosto-nimisen toimielimen tehtävät ovat kuitenkin kehittyneet eri maissa eri suuntiin. Ranskassa, Italiassa ja Kreikassa ”valtioneuvosto” on toimielin, jolla on lainvalmisteluun ja ylimpiin hallintopäätöksiin liittyvien toimintojen ohessa tärkeitä lainkäyttötehtäviä. Osa toimielintä muodostaa maan ylimmän hallintotuomioistuimen. ”Valtioneuvosto” esiintyykin Ranskassa, Italiassa ja Kreikassa useimmiten tässä merkityksessä. Silloin se voidaan luontevasti kääntää korkeimmaksi hallinto-oikeudeksi tai ylimmäksi hallintotuomioistuimeksi. Espanjassa sitä vastoin ”valtioneuvostolla” on yksinomaan lainvalmisteluun ja hallintopäätöksiin liittyviä tehtäviä, ei lainkäyttöllistä funktiota. Saksan demokraattisessa tasavallassa ja Puolan kansantasavallassa ”valtioneuvosto” taas oli parlamentaarinen orgaani, joka seremoniaalisessa mielessä vastasi osin länsieurooppalaista valtionpäämiestä.

Edellä mainituissa maissa ”valtioneuvosto” ei siis tarkoita (ole tarkoittanut) maan hallitusta, ts. parlamentaarista vastuuta omaavaa ministeristöä, vaan erityistä valtioelintä, joka hoitaa lainvalmistelullisia, hallintopäätöksiä valmistelevia tai lainkäyttöllisiä tehtäviä. Toisaalta on aiheellista mainita, että Sveitsissä ilmaus viittaa liittovaltion autonomisten osien (kantonien) hallituksiin. Sveitsissä siis ollaan lähellä valtioneuvosto-sanana suomalaista merkitystä.

Esimerkki osoittaa, millainen käsitekirjo yleiskielen kannalta identtisten termien taakse saattaa kätkeytyä. Tämän tiedostaminen on tärkeä osa juristin ja kääntäjän ammattitaitoa. Kun ilmauksen käsitesisältö on selvitetty, ilmaus voidaan myös kääntää oikein, jos käsitteet vastaavat riittävästi toisiaan. Näin termin todellinen sisältö välittyy oikeasuhtaisena kotimaiselle yleisölle.

**Harhaanjohtavuutta pahentavat seikat.** Juridisen termistön harhaanjohtavuutta korostavat seuraavat tekijät:

- (a) Juridinen termistö esiintyy usein ”valepuvussa”: yleiskielen sanoina.
- (b) Juridisissa asiakirjoissa, mm. tuomioissa, käytetään monesti vanhahtavaa tai muutoin erityistä termistöä, joka ei esiinny uusissa lakikielen sanakirjoissa. Viimeksi mainittujen sanasto rajataan usein nykykäytössä oleviin ja standardioppikirjoissa esiintyviin termeihin.
- (c) Juridinen termistö on usein polyseemista: sama termi voi tarkoittaa eri yhteyksissä eri asioita, eivätkä sanakirjat välttämättä valaise termien käyttöyhteyksiä. *Jurisprudence* tarkoittaa juridisessa ranskan kielessä yksinomaan oikeuskäytäntöä, juridisessa englanninkielessä – useimmiten – yleistä oikeustiedettä tai oikeusteoriaa, toisinaan – kuten ranskassa – oikeuskäytäntöä. Juridisessa espanjassa (*jurisprudencia*) ja italiassa (*giurisprudenza*) termi viittaa yleensä oikeuskäytäntöön, välistä yleiseen oikeustieteeseen tai oikeusteoriaan.

Latinalaiset sitaattilainat helpottavat monesti, mm. kansainvälisen yksityisoikeuden alueella,<sup>5</sup> kansainvälistä kommunikaatiota. On kuitenkin huomattava, että monilla aloilla latinalaisia ilmauksia käytetään vain tiettyjen oikeuskulttuurien piirissä<sup>6</sup> ja – mikä vielä pahempaa – myös niiden merkitys vaihtelee kansainvälisesti. Niillä voi myös olla – kuten muillakin juridisilla termeillä – saman oikeuskulttuurin piirissä eri merkityksiä.<sup>7</sup>

---

5 Ks. Mattila, ‘Jurilinguistique et latin juridique’. Dans : *Jurilinguistique: entre langues et droits B Jurilinguistics: Between Law and Language* (2005) (sous la direction de Gémard, J.-C. & Kasirer, N.) Bruxelles & Montréal : Bruylant & Les Éditions Thémis 2005, pp. 83–88.

6 Tämä koskee esim. jäämistöoikeutta. Ks. lähemmin Mattila, ‘De Latinitate recentiorum doctrinarum ad iura hereditaria pertinentium’. Teoks. *Syntymästä kuolemaan, oikeudesta informaatioon. Ahti Saarenpää 60 vuotta* (toim. Aarnio, A., kangas, U., Korhonen, R., Mattila, H. ja Mikkola, T.). Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2006 (E 17), s. 113–136.

7 Ks. Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka* (2002) s. 252–262.

(d) Asiakirjan ymmärtämisen kannalta kohtalokasta saattaa olla myös siinä käytetty fraseologia (varsinkin vanhahtava) sekä tekstin kieliopilliset ja ortografiset erikoisuudet, jotka usein ovat arkaismeja.<sup>8</sup>

## 9.3 EUROTERMISTÖN HANKALUUDET

Eurooppaoikeudellista termistöä käytetään ennen muuta yhteisöjen (unionin) säädöksissä, jotka muodostavat yhä suuremman osan meilläkin voimassa olevaa normistoa. Kun jäsenmaiden lainkäyttöelimet soveltavat usein unionin lainsäädäntöä, tämä termistö esiintyy myös ulkomaisissa tuomioissa, jotka pannaan Suomessa täytäntöön. Varsinaisille eurooppaoikeudellisille termeille ovat luonteenomaisia useat piirteet, jotka ovat omiaan hankaloittamaan niiden ymmärtämistä ja tuottamaan väärinkäsityksiä.

### 9.3.1 Ranskalainen tausta

Euroopan unionin juridiset rakenteet ovat pääosin peräisin ranskalaisesta oikeuskulttuurista, jonka tarkka tuntemus on meillä ollut rajoitettua. Ranskan oikeus on merkittävästi vaikuttanut unionin oikeuden periaatteisiin ja tekniikkaan. EY:n tuomioistuimessa käytettävät oikeusturvakeinot pohjautuvat keskeisesti Ranskan ylimmässä hallintotuomioistuimessa (*Conseil d'État*) sovellettaviin menettelyihin, ja esimerkiksi julkisasiamiesinstituution esikuva on ranskalainen. Nyttemmin tosin Saksan ja Englannin oikeusjärjestelmät ovat yhä selvemmin muovanneet EU:n oikeutta.

Tämä merkitsee, että monet instituutiot, joita eurotermistö kuvaa, ovat meille hankalia ymmärtää, koska niiden tausta on ranskalainen. Toisaalta eurooppalainen vaikutus näkyy siinä, että eurotermit esiintyvät välistä ranskasta (nyttemmin tosin yhä useammin englannista) peräisin olevina vierassanoina tai suorastaan ranskalaisina sitaattilainoina.

---

<sup>8</sup> Esimerkkinä mainittakoon ranskalainen oikeuskieli. Ks. Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, s. 407.

Ehkä selkein esimerkki on *acquis communautaire*. Ilmaus viittaa EU:ssa kehitettyihin instituutioihin ja sääntöihin, mutta näkökulmana on niihin sisältyvä ”henki”, ts. yhteisöissä koottu henkinen pääoma. Tätä alkutermin sisältyvää saavutusten ja henkisen pääoman vivahdetta on ollut vaikea saada esille termin käännösvastineissa. Kuvaavaa on, että esim. tanskan kielessä on käytetty jopa neljä vastinetta: *EU's landvindinger; Faellesskabets politik, retsregler og aftaler; det foreliggende integrationsniveau; gældende fællesskapsret*. Näiden käännösvaikeuksien vuoksi eri kielialueiden asiantuntijat käyttävät monesti alkuperäistä termiä sitaattilainana.<sup>9</sup>

### 9.3.2 Monimutkaisuus

Kun uusia EY-käsitteitä ilmentäviä termejä luodaan, pyritään välttämään ilmauksia, jotka assosioituvat liian voimakkaasti yksittäisten jäsenvaltioiden oikeusjärjestysten sisältöön. Kuten tunnettua, kansallinen oikeus ja eurooppaoikeus niveltyvät normikokonaisuudeksi, jota tuomioistuimet joutuvat soveltamaan. Siksi on tärkeää, että eurooppaoikeuden termit ja kansalliset termit voidaan pitää selkeästi erillään.

Tästä tavoitteesta on aiheutunut, että EU:ssa on välistä otettu käyttöön erittäin monimutkaisia termejä tai hankalia ja latteita kiertoilmauksia (perifraaseja). Juridisissa yhteyksissä tasapaksu ja ilmeeton kieli on kuitenkin parempi ratkaisu kuin pettävä kieli. On myös huomattava, että virkamiehet eivät useinkaan toimi EU:ssa äidinkielellään.

### 9.3.3 Sekoitettavuus

Unionin instituutioihin viitataan usein lyhennytyssä muodossa, mikä voi sekoittaa ulkopuolisen lukijan (ns. kahmiva terminkäyttö). Kyse on termien käytöstä eriytyneessä merkityksessä, vaikka niiden lähtökohtainen semanttinen kenttä on huomattavasti laajempi. Virallisissa yhteyksissä sanoja unioni, yhteisö, neuvosto,

---

<sup>9</sup> Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, s. 193–196.

komissio, tuomioistuin jne. edeltää yksi tai useampia määreitä (esim. Euroopan yhteisöjen komissio, Euroopan unionin neuvosto), mutta unionin tavallisessa kielenkäytössä esiintyy monesti vain perustermi (komissio, unioni jne.), joka on semanttisesti avoin. Tällöin termiltä puuttuu erottuvuus.

Erottuvuuden puute vaivaa erityisesti termiä yhteisö. Se tarkoittaa eri yhteyksissä eri kokonaisuuksia. Ongelman taustalla on Euroopan unionin rakenne. Euroopan unionin (EU:n) ns. ensimmäisen pilarin muodostavat Euroopan yhteisöt (monikossa), joita on nykyisin kaksi (alun perin kolme). Niistä tärkein oli – ja on edelleen – Euroopan yhteisö (yksikössä), joka aiemmin oli nimeltään Euroopan talousyhteisö. Kaksi muuta yhteisöä olivat Euroopan atomienergiayhteisö (Euratom) ja Euroopan hiili- ja teräsyhteisö (EHTY). Jälkimmäinen näistä lakkautettiin vuonna 2002.

Unionin ensimmäisen pilarin rakenne on siis monimutkainen, ja tämä heijastuu myös kielenkäytössä. EU:ta koskevassa kirjallisuudessa sana yhteisö saattaa näet viitata a) Euroopan yhteisöön (entiseen talousyhteisöön), b) jompaankumpaan mainituista kahdesta (aiemmin: johonkin kolmesta) yhteisöstä (Euroopan yhteisö, Euratom, EHTY) tai c) molempien kahden (kaikkien kolmen) yhteisön muodostamaan kokonaisuuteen.

### 9.3.4 Epäjohdonmukaisuus

Euroopan unionin hallinto on valtava virastokokonaisuus, jonka eri toimielimet muodostavat. Kukin toimielin (neuvosto, komissio, parlamentti, tuomioistuin) on itsenäisesti vastannut terminvalinnoistaan sekä tekstiensä kieliasusta ja niiden kääntämisestä. Termit ovat monesti syntyneet käytännön kääntämisen yhteydessä. Kiireestä johtuu, että aina ei ole ollut aikaa varsinaiseen termityöhön ja toimielinten ratkaisujen koordinoointiin. Eri toimielimissä on myös saatettu tietoisesti päätyä toisistaan poikkeaviin termiratkaisuihin. Esimerkiksi EY:n säädöstekstien tarkistamiseen tai kääntämiseen erikoistuneen juristin ammattinimike on suomeksi esiintynyt kolmena versiona: neuvostossa *lingvistijuristi*, tuomioistuimessa *juristilingvisti* sekä komissiossa ja parlamentissa *oikeudellinen tarkastaja*.

Toisaalta on aihetta todeta, että unionin säädöksiä ja muita tekstejä laadittaessa ei ole mahdollista ottaa huomioon kaikkia kieli-alueita. Tekstit laaditaan yleensä ranskaksi tai englanniksi, mutta myös muita kieliä saatetaan käyttää. Lisäksi valmistelukieli saattaa vaihtua kesken valmisteluprosessin. Alkuperäisetkään terminvalinnat eivät välttämättä ole osuvia, koska asiakirjojen laatija ei aina ole kirjoittanut niitä äidinkielellään. Erikielisiä versioita voidaan tarkastella suhteessa toisiinsa vasta myöhemmässä vaiheessa.

### 9.3.5 Monikielisen tulkinnan vaatimus

Varsinaisilla eurotermeillä on yleensä vakiintunut käsitesisältö. Ongelmana on kuitenkin se, että juridinen EU-teksti, kuten säädös, sisältää lähes aina sanastoa muilta erikoisaloilta ja luonnollisesti paljon yleiskielen sanoja. Lisäksi lauserakenteiden (syntaksin) moniselitteisyys saattaa aiheuttaa juridisia tulkintaongelmia.

Kaikki jäsenmaiden viralliset kielet ovat (eräin poikkeuksin) unionin virallisia kieliä. Tältä pohjalta EY:n tuomioistuin on omaksumanut periaatteen, jonka mukaan yhteisöjen (unionin) tekstien tulkinnan tulee – myös kansallisissa tuomioistuimissa – pohjautua eri kieliversioiden vertailuun. Unionissa on tällä hetkellä 23 virallista kieltä. Siksi on aiheellista kysyä, mitä tämä tarkoittaa käytännössä.

Asiasta on juuri valmistunut väitöskirja Uumajan yliopistossa.<sup>10</sup> Siinä selvitettiin empiirisesti, millä tavoin monikielisen tulkinnan vaatimus on käytännössä toteutunut Tanskan, Saksan ja Ison-Britannian tuomioistuimissa. Osoittautui, että lähikielten tai suurten EU-kielten tekstiversiota käytetään jossain mitassa, mutta ei kovinkaan laajalti. Kuten arvata saattaa, EU-tuomioistuimen vaatimus kattavasta kieliversioiden vertailusta on fiktio.

Teoksen lopussa kirjoittaja pohtii, millä tavoin teoria ja todellisuus voitaisiin saattaa sopusointuun. Hänen ehdotuksensa on, että siirryttäisiin järjestelmään, jossa kaikkien jäsenmaiden tuomiois-

---

<sup>10</sup> Mattias Derlén, *A Castle in the Air – The Complexity of the Multilingual Interpretation of European Community Law*. Umeå Studies in law No 16/2007.

tuimet tarkastaisivat rutiininomaisesti eurosäädösten englannin- ja ranskankieliset versiot omakielisen tekstin lisäksi.

On kuitenkin epätodennäköistä, että tuomioistuimet voisivat yleisesti siirtyä tällaiseen järjestelmään. EU-oikeus tunkeutuu nykyisin kaikkialle jäsenvaltioiden oikeusjärjestyksiin ja tarkistuksia olisi siten suoritettava jatkuvasti. Lisäksi ranskan kieli on monissa maissa tuttu vain osalle tuomareista. Jatkossakin jäsenmaiden tuomioistuimet selvittänevät suurilla kielillä olevien versioiden sisältöä vain silloin, kun omakielinen versio on epäselvä tai muutoin epäiltävä tahi kun osapuoli vetoaa nimenomaisesti vieraskielisiin versioihin.

## 9.4 KIELI- JA TERMITIEDON LÄHTEET

### 9.4.1 Oikeuskulttuurisen yleistiedon merkitys

Millaisin tietolähtein juridisten (kotimaisten ja ulkomaisten) termien väärinymmärtämisen ongelmia voidaan torjua?

Kaikkein keskeisintä on laaja-alainen yleistieto vieraista oikeuskulttuureista, niin oikeuden substanssista kuin sen kielistä. Tämä ajatus on taustalla kirjoittajan teoksessa *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Teoksen ensimmäisessä osassa käsitellään yleisellä tasolla oikeuskielen tehtäviä, ominaisuuksia ja juridista termistöä. Esitystä valaistaan eri oikeuskielistä otetuilla esimerkeillä. Toisessa osassa piirretään yleiskuva lakimieslatinan historiasta ja nykykäytöstä sekä kolmesta keskeisestä oikeuskielestä (saksa, ranska ja englanti) toisiinsa verrattuina. Lisäksi käsitellään lyhyemmin eräitä muita oikeuskieliä (skandinaaviset kielet, espanja ja kreikka). Teoksen kolmannessa osassa tarkastelun kohteena on oikeuskielen kääntäminen. Teoksen englanninkielisessä versiossa rakenne on osin erilainen ja esitys on saatettu ajan tasalle.<sup>11</sup>

---

11 Mattila, *Comparative Legal Linguistics* (Ashgate 2006)



### 9.4.2 Juridiset tietosanakirjat

Suurissa maissa on julkaistu mitä erilaisimpia oikeustietosanakirjoja.<sup>12</sup> Suomessa ilmestyi 1990-luvulla Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen teettämä laaja ensyklopedia, *Encyclopædia Iuridica Fennica* (EIF). Sen sana-artikkelit antavat pääasiassa juridista normi- ja rakennetietoa sekä informaatiota säännösten taustasta. EIF-sarjaan sisältyy yhteensä 2 700 sana-artikkelia. Teososakohittaiset hakemistot ja erillinen hakemisto-osa mukaan lukien kokonaislaajuus on noin 5 000 sivua.<sup>13</sup>

Teoksen taustalla on ajatus siitä, ettei edes kokenut juristi voi hallita oikeusjärjestyksen koko kenttää. Lyhyehköt sana-artikkelit antavat hänelle nopeaa tietoa oman erikoisalan ulkopuolisista oikeusinstituutioista. EIF on hyödyllinen työväline myös silloin, kun tiedontarve kohdistuu oikeuskielen termistöön. Teosarjaan kuuluu lisäksi erillinen hakemisto-osa, jossa kaikkien teosien erilliset hakemistot on koottu yhteen.

### 9.4.3 Selittävät oikeussanakirjat

Nopein tietolähde termien selvittämiseksi ovat selittävät sanakirjat. Klassisia esimerkkejä suurista maista ovat *Vocabulaire juridique* (Ranska), *Black's Law Dictionary* (Yhdysvallat) and *Creisfelds Rechtswörterbuch* (Saksa). Suomessa vastaavaa sanakirjaa ei ole.<sup>14</sup>

---

12 Ks. tarkemmin Mattila, 'Ensyklopediset oikeussanakirjat Saksan liittotasavallassa'. *Lakimies* 8/1989, s. 1066–1089, Mattila, 'Juridiset tieto- ja määritelmäsanakirjat latinalaisissa maissa'. *Lakimies* 1/1992, s. 19–43, ja Mattila, 'Rikostieteellisistä tietosanakirjoista. Kahden teosarjan tarkastelua'. Teoks. *Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utriaisén julkakirja*. Talentum 2006, s. 429–444.

13 Mattila, 'EIF tietoteoksena'. Teoks. *Encyclopædia Iuridica Fennica I: Varallisuus- ja yritys oikeus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1994, s. 19–43, ja laajemmin (ruotsin kielellä) Mattila, 'Encyclopædia Iuridica Fennica. Projektets lexikografiska lårdomar'. *LexicoNordica* 2007 (painossa).

14 Juridisten lyhenteiden suhteen tilanne on parempi: niitä koskeva laajahko sanakirja on ilmestynyt vuonna 2004 (Mattila-Jussila-Kaltio: *Oikeuselämän lyhennesanakirja B Juridisk förkortningsordbok* (Talentum 2004).

Tällaisen sanakirjan tarpeesta on meillä keskusteltu jo vuosikymmeniä, koska kenenkään yksittäisen juristin ei ole mahdollista hallita koko juridista termistöä kaikilla oikeusaloilla. Erityisen hankala oikeustermistön ominaisuus on se, että suurella osalla termejä on lukuisia merkityksiä, usein oikeusalakohtaisesti.

EIF täyttää tämän tarpeen vain osittain: Ensinnäkin on huomattava, että vaikka sana-artikkeliotsikkoina toimivat keskeiset termit on EIF:ssä pääsääntöisesti määritelty, detajitason termit vain viilahtavat sen tekstissä vailla selkeää määritelmää tai tällaiset termit puuttuvat kokonaan. Merkittävä haitta on myös se, että EIF koostuu oikeusalakohtaisista osista. Siksi siinä esiintyvät termimääritelmät ovat usein oikeusalakohtaisia. Tämä on asiantuntemattoman käyttäjän kannalta riski, koska sama termi voi eri oikeudenaloilla esiintyä olennaisesti erilaisissa merkityksissä. Lisäksi on huomattava, että EIF:n ensimmäisten osien ilmestymisestä on jo toistakymmentä vuotta, ja siksi myös termimääritelmässä esiintyy vanhentuneisuutta, vaikka määritelmät ovatkin yleensä pitkäkestoisempia kuin oikeuden sisältö.

Vuonna 2007 Edita on käynnistänyt verkkotietosanakirjahankkeen Wikipedia-ajatuksen pohjalta.<sup>15</sup> Tämän tietosanakirjan, Lakiwikin, sana-artikkelit ovat pitkälti termejä koskevia lyhyitä tietoisukuja. Nähtäväksi jää, täyttääkö tämä hanke selittävän termisanakirjan tarpeen.

#### 9.4.4 Käännössanakirjat

Vieraskielisen oikeustermistön avaamisessa käännössanakirjat ovat keskeisessä asemassa.<sup>16</sup> Suurilla kielialueilla monet käännössanakirjat ovat monumentaalisia. Esimerkkinä mainittakoon Robert Herbstin kolmiosainen, huomattavasti fraseologiaa sisältävä *Dictionnaire des termes commerciaux, financiers et juridiques / Dictionary of Commercial, Financial and Legal Terms/Wörterbuch*

---

<sup>15</sup> <http://www.lakiwiki.fi/Etusivu>

<sup>16</sup> Ks. lähemmin Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, s. 535–541.

*der Handels-, Finanz- und Rechtssprache* (Zug: Translegal 1982–1983), jossa kukin kieli (englanti, ranska ja saksa) on vuorollaan lähtökielenä. Niiden moderni variantti ovat monikieliset juridiset termipankit (ks. jälj.).

Suomessa on julkaistu muutamia kaksi- tai monikielisiä oikeussanakirjoja. Edelleen merkittävä, vaikkakin pitkälti jo vanhentunut, on Y. J. Hakulisen *Uusi lakikielen sanakirja suomi-ruotsi-saksa* (2. p., 1974), jonka hakemistoissa lähtökielinä ovat myös ruotsi ja saksa. Ruotsin suhteen tuore teos on Ambrosius Wollsténin *Suuri lakikielen sanakirja suomi-ruotsi-suomi* (2007). Suomen ja Englannin välisistä sanakirjoista on erityisesti mainittava Matti Joutsenen *Lakikielen sanakirja suomi-englanti* (4. p., 2005) ja englanti-suomi (2. p. 2005).

Hieman suppeampia teoksia ovat Paavo Soukan *Oikeussanakirja englanti-suomi* (1976), Jari Erikssonin *Lakikielen perussanakirja suomi-englanti-suomi* (1995), Mikael Scheininin *Lakikielen perussanakirja suomi-ruotsi-suomi* (1995) sekä Marja Niirasen ja Ambrosius Wollsténin *Lakikielen perussanakirja suomi-saksa-suomi* (1996). Ruotsin kielen suhteen ajan tasalla olevaa juridista perussanastoa ja -fraseologiaa sisältyy myös teokseen *Svenskt lagspråk i Finland* (2004). Suhteessa ranskaan ei varsinaista oikeussanakirjaa toistaiseksi ole, mutta eräin osin juridista sanastoa sisältyy lähialojen (erityisesti kaupan) erikoissanakirjoihin. Tällainen on mm. Jyrki Talvitien ja Ahti Hytösen laaja *Tekniikan ja kaupan sanakirja suomi-ranska-suomi* (2. p., 1996). Toisaalta ranska on keskeinen kieli EU:n termipankeissa (ks. jälj.).

Sektorikohtaisista sanastoista mainittakoon erityisesti *Tuomioistuinsanasto* (2001). Se sisältää keskeisimmät oikeuslaitosta ja lainkäyttöä koskevat termit englanniksi, ranskaksi, ruotsiksi ja saksaksi käännettyinä. Toinen vastaava lähde on *Valtioneuvostosanasto* (2. p. 1998). Nämä sanastot – ja eräät muut erikoisalojen sanastot – sisältyvät nykyisin sähköisesti käytettävään VALTERIIN.<sup>17</sup> Niin

---

17 <http://mot.kielikone.fi/mot/valter/netmot.exe?UI=fivl&cpge=setup-frontpg>

ikään maininnan ansaitsevat erilaiset EU-sanastot ja *Valtionhallinnon sanastoa ranskaksi* (toim. Liisa Peura, 1996).

### 9.4.5 Eurotermien lähteet

**Yleiskuva.** Eurooppaoikeudellisia termejä selitetään alan oppi- ja käsikirjoissa. Lisäksi on huomattava, että EIF:n VI osa sisältää kuutisenkymmentä eurooppaoikeudellista sana-artikkelia. Termistön osalta nämä ovat edelleen suureksi osaksi ajan tasalla. Samassa teososassa ovat, kansainvälisen yksityis- ja julkisoikeuden piiriin kuuluvat artikkelit ja niiden termistö kytkeytyvät monissa tapauksissa läheisesti eurooppaoikeuteen.

Euroopan unionissa on vuosikymmenten mittaan julkaistu erilaisia selittäviä sanastoja. Niiden nykyaikaisempi muoto ovat jatkuvasti päivitettävät termipankit. Aiemmin nämä termipankit olivat toimielinkohtaisia. Erityisen mittava oli komission EURO-DICAUTOM.

**IATE.** Vastikään EU:n aiemmat termipankit on yhdistetty uudeksi valtavaksi pankiksi nimeltä IATE (avattuna joko “*Inter-Agency Terminology Exchange*” tai “*Inter-Active Terminology for Europe*”). Kyseessä on keskitetty järjestelmä, jossa kaikkiin EU:n termiresursseihin pääsee käsiksi saman liittymän kautta. Uuden järjestelmän taustaorganisaatioina ovat EU:n komissio, neuvosto, parlamentti, tilintarkastustuomioistuin, talous- ja sosiaalikomitea, alueiden komitea, EY:n tuomioistuin, EU:n toimielinten käännöskeskus, Euroopan investointipankki ja Euroopan keskuspankki.<sup>18</sup>

---

18 Ks. tarkemmin Mattila, ‘Multilingual Term Banks of Criminal Law’. Paper in: *Nordisk Workshop för straffrätt*. Lapplands Universitet 23.3.2007 (painossa).

Vuonna 2006 IATE:ssa oli noin 1.4 miljoonaa monikielistä tietuetta (käsitettä) ja 7.7 miljoonaa kielikohtaista vastinetta. Maaliskuussa 2007 IATE avattiin kenen tahansa käytettäväksi.<sup>19</sup>

Koska IATE-pankkiin on kumuloitu EU:n aiempien termipankkien tietoa, niihin sisältyneet epätäydellisyydet ja osin lapsuksetkin esiintyvät myös siinä. IATE:n yleisjuridinen sanasto on satunnaista, ja suomenkielinen vastine saattaa puuttua EY:n omiakin rakenteita ja oikeusinstituutioita koskevista termeistä. Lisäksi sellaiset juridiset termit, joilla on useita merkityksiä, esiintyvät toisinaan tietueen määritelmässä ja erikielisissä vastineissa vain yhdessä merkityksessä. Tietoihin ei myöskään ole aina luottamista. Käyttäjän on siten syytä olla varovainen, ja jos pankista saatava tieto on epäilyttävä, tarkistettava se myös muualta. Näistä puutteista huolimatta IATE on erittäin arvokas termitiedon lähde niin juristeille kuin kääntäjille.

---

19 <http://ec.europa.eu/idabc/en/document/2294/565>

## Summary

The quality project of the courts of the Rovaniemi Court of Appeal jurisdiction (Finland) was launched in 1999. The aim of the project is to improve and develop the work of the courts so that it is fair, that the proceedings are just, decisions are legal and well justified and that the services of the courts, even as far as the expenses are concerned, are accessible.

Year 2007 was the ninth year of the quality project. It was carried out with the methods tested in the previous years. The quality teams worked on the development themes assigned to them. Their work was presented at the autumn quality seminar where it was discussed and the quality goals for year 2008 were set. In the further training section the focus was on questions concerning basic and human rights.

This publication contains the final reports of four quality teams working in 2007. The reports were presented in the ninth quality seminar of the courts of the Rovaniemi Court of Appeal jurisdiction at Ruka in Kuusamo 22.-23.11.2007. The reports are based on the discussions the prosecutors, legal-aid counsels, advocates and heads of investigation had on each of the themes in their teams and during the quality seminar.

The themes of the quality teams were 1) procedure when a child is heard in trial 2) interpretation and translations in judicial proceedings, 3) a model appeal and a model response to the Court of Appeal and the openness of criminal procedure in pre-trial investigation, in consideration of charges and in matters where coercive measures are used.

Also included in this publication are the lectures given during the training section of the quality project. Articles based on their lectures are written by Professor Ilkka Saraviita (The basic rights system and the judicial system), Doctor of Law Laura Ervo (Basic facts on the fairness of judicial proceedings), Doctor of Law Mia Mari Spolander (Taking the duration of proceedings into consideration in jurisdictional decisions) and Professor Heikki E. S. Mattila (The terminology of European Law). The publication also includes the welcome speech given by Esko Oikarinen, the Chief Justice of the Rovaniemi Court of Appeal, at the quality seminar.

Further information on the quality project of the Rovaniemi Court of Appeal Jurisdiction is available at the court website at [www.oikeus.fi/27670.htm](http://www.oikeus.fi/27670.htm). Publications of the quality project are available at the Oulu District Court ([oulu.ko@oikeus.fi](mailto:oulu.ko@oikeus.fi)).

